

**ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ
БІЛІМ ЖӘНЕ ҒЫЛЫМ МИНИСТРЛІГІ
Ш.УӘЛИХАНОВ атындағы КӨКШЕТАУ МЕМЛЕКЕТТІК УНИВЕРСИТЕТІ**

**«Х студенттердің ғылым аптылығы» арналған
ғылыми-практикалық конференцияның
МАТЕРИАЛДАРЫ**

**МАТЕРИАЛЫ
научно-практической конференции, проводимой в рамках
«Х Недели науки студентов».**

IV том

**Көкшетау
2018**

УДК 378.4
М 34

М34 Материалы студенческой научно-практической конференции, проводимой в рамках «X Недели науки студентов» – Кокшетау, 2018.- 99 с.

ISBN 978-601-261-359-2

Осы басылымға IX студенттердің ғылым аптылығы» арналған ғылыми-практикалық конференцияның материалдары енген. Материалдар ғылымның түрлі салаларындағы мәселелерді қамтиды студенттерге арналады.

В настоящее издание вошли материалы научно-практической конференции, проводимой в рамках «VIII Недели науки студентов». Материалы отражают проблемы различных отраслей науки и предназначены для широкого круга студентов.

УДК 378.4

Редколлегия:

Председатель: Абжаппаров А.А. – ректор Кокшетауского государственного университета им. Ш. Уалиханова, д.т.н., профессор

Заместители председателя: Жаркинбеков Т.Н. Искаков А.Ж. – первый проректор Кокшетауского государственного университета им. Ш. Уалиханова,

Члены редакционной коллегии: Шапауов А.К. к.филол.н., профессор; Нурмаганбетов Ж.О. д.т.н., профессор, Абсалямов Х.К. к.т.н., Амренова Р.С. к.ф.н., Бексеитова А.Т. к.и.н, и.о.профессора, Хамитова А.С. к.х.н., и.о. профессора

ISBN 978-601-261-359-2

©Кокшетауский государственный
университет им.Ш.Уалиханова, 2018

**ТАРИХ, ЗАҢТАНУ, ӨНЕР ЖӘНЕ СПОРТ ФАКУЛЬТЕТІ
ФАКУЛЬТЕТ ИСТОРИИ, ЮРИСПРУДЕНЦИИ, ИСКУССТВА И СПОРТА**

**«Отан тарихы және Қазақстан
Секция «Отечественной истории»**

**«Ассамблеясы» секциясы
«Ассамблея народа Казахстана»**

АДАЙ КӨТЕРІЛІСІ: АҢЫЗДАР МЕН АҚИҚАТТАР

Тайманова А.Т

Ғылыми жетекшісі: Базаров К.Т., т.ғ.к.

Ш. Уәлиханов атындағы Көкшетау мемлекеттік университеті, Көкшетау қ.

taimanova@mail.ru

Мен осы мақаламда туған жерім Маңғыстауда, ата-бабаларым Адайлардың қатысуымен орын алға, халық арасында «Адайлар көтерілісі» деген атпен белгілі, тарихы әлі жазылмаған, Қазақстандағы шаруа қожалықтарын күштеп ұжымдастыру тарихында әлі де тек ауызекі әңгіме болып қана жүрген қозғалыс туралы сөз етпекшімін.

Отызыншы жылдардың алғашқы ойраны басталғанына міне, биыл сексен жылдан асып барады. Қанды ойран, қолдан жасалған алапат аштық, атып-асудан қара орман халқымыз аяусыз оталып түсті.

Алайда, бүгінгі тарих Қазақстандағы 1929-1933 жылдардағы адам айтқысыз қанды қырғынды сол кездегі саясаттың қателегі деп жауырды жаба тоқудан жазбайды. Ал, бұл қателік емес – ғасыр қылмысы еді.

Қазақстандағы шаруа қожалықтарын күштеп ұжымдастыру тарихында бұл қозғалыстың шығу себептері, сипаты, қозғаушы күштері де Созақ көтерілісімен және тағы басқа үлкенді-кішілі шаруалар наразылықтарымен өзара үндесіп және ұштасып жатыр. Адай, Табын руларының сол кездегі Қазақ өлкесі партия комитетінің басында отырған Голощекиннің қанқұйлы теріс, өктем саясатына, зорлық-зомбылығына қарсы толқуы 1931 жылдың маусым-шілде айларында басталды. Ол зорлық пен өктемдік, елден салық жинау саясатының өрескелдігінен, ұжымдастырудың ел еркінен тыс, жойқын әкімшілік тұрғыда іске асырылуынан көрініс тапты. Қазақстандағы ұжымдастырудың ірі трагедияларының бірі - Адай көтерілісінің орталығы Маңғыстау ауданы болды.

Мына бір дерекке назар аударайық. Ресми айналымға еніп кеткен «Адайлар көтерілісі» деген ұғымның өзі, Қазақстан басшылығына жоғарыдан уақытша тағайындалған Голощекин билігінің төл шығармасы, тікелей ықпалымен өмірге келген атау еді. Оны мынадай дерек анық аңғартады. Жоғарыда аталған Маңғыстау өңірінде халық көтерілісі белең алған шақта оларға арнап, Қазақстан Орталық атқару комитетінің төрағасы Ерназарұлы Елтай, Қазақстан халық комиссарлар кеңесінің төрағасы Исаұлы Ораз қол қойған Үндеу БАҚ жарияланады. Сол үндеу былай аталады: «Адай, Табын елдерінің батырақ, кедейлеріне, барлық еңбекшілеріне Қазақ үкіметінің үндеуі».[1]

Көтеріліс басталуының алғашқы ошағы – 1931 жылғы наурыз айының жиырмасында Топырақшаштыда бұрынғы бай, қазіргі тәркілеуге ұшыраған Баянқұл Көптілеуұлының үйінде болған мәжіліс. Осы басқосуда елдің мал-мүлкін тонау күннен күнге күшейіп, елдің тұрмыс жағдайына аса ауыр болғаны, бұдан құтылудың ең басты жолы қарсы тұру екені сөз болады. Сондықтан әзірге мал басының бар кезінде Маңғыстау өңіріне қарай көшу, одан әрі Түрікменстанға қоныс аударудың қолайлы мекені екені, ол жақта үкіметтің заңы, халыққа көзқарасы бұл жердегідей емес екендігі айтылды. Үкімет тарапынан көшуге қарсылық болатыны да ескеріліп, бұған қарсы тұру шарасы да қарастырылды.

Маңғыстау жерінде көтерілістің басталу себебі, республика өкіметінің, жергілікті партия, кеңес басшыларының, шолақ бесленділердің асыра сілтеу, бұлардың қызмет бабын пайдаланып, өздерінің жағдайын көздеуі, елді көпе-көріне алдауынан болды деп өкімет мүшелері Меңдешев, Асылбековтер мойындағаны жөнінде мәліметтер архив құжаттарында сақталған. Мұны бірақ олар Маңғыстауда, Үстірт үстінде халық қансырап жатқанда ғана есіне алған. Халық қанға боялып, бала да, шаға да, шал да, кемпір де жазықсыз жазаланып, жапа шегіп жатқан уақытта үкімет басшылары болсын, ауыл әкімдері болсын, жазалаушы аппараттар болсын үсті-үстіне жоғарыдан көмек сұрап, тездетіп қозғалысты басу үшін әрекет жасағаны беседен белгілі. Қызыл империяның қылшынынан қан ағып тұрғанда, азғантай адай ауылын ауқымдау мұның жұмырына жүк болып па? Көтерілісшілер азамат соғысында 19 шет мемлекеттің шабуылынан құтылып, жеңілмей шыққан кеңес үкіметін жеңеміз деп бас тіккен жоқ. Бұлардікі өлер алдындағы «тұяқ серпер» іспетті шермендер болып, «ноқталы басқа бір өлім» деп шыбын жанын шүберекке тую еді.

1928 жылы И.Сталин Сібірге сапар шеккен. Сол сапарында ол сібірліктерден жекеменшігіндегі астығын тартып алу өнегесін танытып, үлгі етіп берді. Сталиндік күш көрсету әдісін Қазақстан басшылығы іліп әкетті. Оны қазақ жерінде өмірге шұғыл енгізуге кірісті. Аудандық және округтік деңгейдегі партия, Кеңес басшылары оның алдында ұйымдастырылған қазақ байларын тәркілеу науқаны тұсында күштеу әдісін жетік меңгерген болатын. Енді олар жоғарыдан айтылар «ақылды» күтпей-ақ, өздерінше шұғыл және төтенше іс-әрекетке көшті. Олардың билік алдында қойылған міндетті тек осымен өлшенді.

Күштеу, зорлау-қазақ қоғамының наразылығын өршітпесе, бәсеңдете алған жоқ. Тек 1929 жылда ғана Қазақстанда 30-дан астам халық наразылықтары, бас көтерулері және толқулары болып өткен.[2]

Халық наразылықтары 1929-30 жылдың қыс айларында ұлғайған. Сол кездері Қазақстан басшылығында отырған Голощекин Мәскеудегі Сталинге, Молотовқа, Кагановичке, Смирновқа өте құпия және жабық хат жолдап, онда елдегі нақты жағдайды бұрмалап көрсеткен. Сол хатта қозғалыстардың Қазақстан құрамындағы Қарақалпақстанның Тахта көпірінде, Сырдария округіндегі Бостандықта, Қостанай округіндегі Батпаққарада болғанын атаумен шектелген, өзгелерін жылы күйінде жауып тастаған.

Голощекин басқарған БК(б)П Қазақ өлкелік партия комитетінің 1930ж.7 қаңтардағы жабық бюро мәжілісі 1929жылғы көтерілістер мен байланысты деп табылған кейбір контрреволюциялық: «Темір тобы», «Сарыбаев, Қожахметов, Қошанов тобы», «Адай тобы», «Ақтөбе тобы», «Гурьев және Маңғышлық тобы» деген ұйымдарды атап көрсетіпті. Бұл жөнінде академик Т.Омарбеков былай деп жазады:

Қазіргі бұл аталған ұйымдардың өмірде болмағаны белгілі болып отыр. Наразы қазақ ежелден-ақ ешқандай саяси ұйым құрмай-ақ атқа қонған.

Ең алдымен мына факторға ерекше тоқталған жөн. Себебі, төменде келтірілген факторлар қолдарыңызға тиген кітаптың алтын арқауын құрайды. Сол арқылы өзіндік беті, көтерер жүгі бар публистикалық танымдық туындылар жинағы ақпараттық айналымға қосылып отыр.

1930-1932 жылдары орын алған халық көтерілісіне «Адай көтерілісі» жайында көптеген деректер, материалдар Ресейдің Мәскеу, Орск, Оренбург, Өзбекстанның Ташкент, Түркменстанның Ашхабад қалаларында, т.б. жерлерде жатқаны талас туғызбайды. Әзірге, оларға қол жете қойған жоқ. Бірақ шешілері хақ. Қолда бар деректерге сүйеніп, мынаны атап көрсетпекпіз. «Адай-адай» деп, бір рулы елдің көзін шұқи түсудің кзі- сүттей ұйып отырған қазақ қоғамының, соның ішінде Батыс Қазақстан тұрғындарының арасына от тастаудан, алауыздықты қоздыра түсуден туған зымиян да

жымысқы айла-тәсілдерінің бірегейі болып табылады. Голощекинге керегі қазақтың көркейіп, гүлденгені емес, оған керегі-мансабының өскені, Сталин басшылығына жағынып бағу болатын. Голощекиншілер үшін ойдан шығарылған «контрреволюциялық ұйымдар» құру, пәле-жәлені сол «ұйымдарға» аудару, соның ішінде Батыс Қазақстанның бірер (Адай-Табын) ру-тайпасын бөліп алып, кінәні соларға үйіп-төгу қажет еді. Осылайша адақтап алған ру-тайпаның атам заманғы Ресей патшасының басып алушылық әрекеттеріне қарсы халықтық көтерілісін тізбектей келіп, әлгі «тентек» ру-тайпаның ежелден-ақ «бандиттер» елі болғанын дәлелдеуге тырысып бақты. Жоғарыда келтіргеніміздей, өзге өңірлердің орталық мұрағаттарындағы құпиялы деректер «қызыл қырғынның» боямасыз кескін-келбетін көрсетеді.

«Адай көтерілісін» үкіметтік деңгейде терең зерттеу, зерделеу қажет. Ақиқатты халық санасына жеткізу керек. 1931 жылғы Адай көтерілістері ежелден бостандық аңсаған қазақтың Сталиннің, Голощекиннің тағылық ісіне қары ірі қарсылығы ретінде тарихи оқиға деп бағалануға тиісті. «Адай банды» деп негізсіз бағаланған. Сол кездегі Үкіметтің құжатына күшін жоятын мезгіл болды» деп түйіндеген.

Б.Әріпов ақсақал 1921 Маңғыстаудың Бозашы түбегінде өмірге келген. Екі бірдей қоғамдық формацияның, «Адай көтерілісінің» ауыр зардаптарының көзі тірі куәгерлерінің бірі. Қарттыққа мойынұсына қойған жоқ. Жалынды сөзімен әлі де сапта. Жуықта 2010 жылы мамыр айында «Құрмет» орденімен марапатталды. Б.Әріповтің «Ел тарихы және есімдегілер» кітабында былай деп жазылған:

«Адай көтерілісі болды. Бірақ, адай банды болған жоқ».[3]

Сталинизмнің, оның құйыршығы голощекиншілердің тағылық іс-әрекетіне, деректерге аз-мұз орын берелік.

Тарих сахнасында орын алған қандайда болмасын оқиға халық жадында тайға таңба салғандай сақталып қалады. Ал сол тарихты ұрпақтан ұрпаққа қалдырып, зерттеу қазіргі жастардың, яғни біздің қолымызда.

Әдебиеттер

1. Адай көтерілісі. – Алматы, «Нұрлы әлем» 2010 ж.
2. «Алматы саясаттану және басқару институтының партия архивінен»
3. Б.Әріпов «Ел тарихы және есімдегілер», Алматы 2006 ж.

ХІХ Ғ. СОҢҒЫ ШИРЕГІ – ХХ Ғ. БАСЫНДАҒЫ АҚМОЛА ОБЛЫСЫНДА ХАЛЫҚҚА БІЛІМ БЕРУ ІСІНІҢ ДАМУЫ

Ерлан М.

Ғылыми жетекші: Шапкенов А.А., гуманитарлық ғылымдар магистрі, аға оқытушы

Ш. Уәлиханов атындағы Көкшетау мемлекеттік университеті, Көкшетау қ.

moldirgul.erlan96@mail.ru

1881 жылы Ақмола облысында 129 оқу орны болды. Олар дәрежелері бойынша былай бөлінді: ер балаларға арналған мұғалімдер семинариясы – 1; бастауыш мектептер – 121, оның ішінде ер балаларға арналған – 87, қыз балаларға арналған – 34; орта мектептер – 3, ер балаларға арналған – 2, қыз балаларға арналған – 1; медициналық оқу орындары – 4, ер балаларға арналған – 3, қыз балаларға арналған – 1. Бұл мектептерде негізінен облыстың отырықшы халқы білім алды және 1881 жылғы мәлімет бойынша олардағы оқушылар саны – 5 556, оның ішінде ер балалар – 4 114, қыз балалар – 1 442. Орта есеппен әрбір 21,7 отырықшы тұрғынға 1 оқушыдан келді, оның ішінде әрбір 15,5 ер адамның және әрбір 39,5 әйел адамның ішінде 1-уі оқыды.

Оқу орындарының дәрежесі бойынша ондағы білім алушылар келесі түрде орналасты:

мұғалімдер семинариясында – 89 ер бала білім алды; бастауыш мектептерде – 3 264 ер бала, 1 018 қыз бала оқыды; орта мектептерде – 579 ер бала, 402 қыз бала оқыды; медициналық оқу орындарында – 182 ер бала, 22 қыз бала оқыды [1; 33 б.].

1881 жылы Мемлекеттік Кеңестің Ақмола және Семей облыстарында училищелік білім беруді ашу туралы жоғарыдан бектілген шешімі негізінде Ақмола және Көкшетау қалаларының әрқайсында үш сыныптық училищелер ашылды.

Қазақ балаларын оқытуға арналған оқу орындарының ішінде Омбы қаласындағы 10 қазақ баласына арналған пансионды және уездерде орналасқан 10 интернатты (әр уездік басқарма жанында екеуден: ер балалар және қыз балалар үшін) атауға болады. Бұл оқу орындарында қазақ халқының ер балаларына орыс тілі мен жазуын, етікші, тігінші, ағаш ұстасы, т.б. кәсіптерін оқытып, егіншілікті үйретті. Ал қазақ қыздарына орыс тілі мен жазуынан басқа, қолөнер мен үй шаруашылығын жүргізу үйретілді. Интернаттағы қазақ балаларынан басқа фельдшерлік және мал дәрігерлік мектептерде онға дейін қазақ балалары оқытылды [1; 34 б.].

1882 жылы облыста тағы бес оқу орны: төрт бастауыш мектеп және бір арнайы техникалық мектеп ашылды. Оларда білім алған оқушылар саны 169 ер балаға және 91 қыз балаға көбейді. Жылдың соңында Омбы қаласында техникалық училище ашылды, оны жабдықтау үшін жиналған 27 500 сом мөлшеріндегі қаржының бір бөлігі мемлекеттік қазынадан, қалған бөлігі Тобыл және Томск губернияларының земдік алымдары есебінен жиналды [2; 27 б.].

1898 жылы Ақмола облысында әр түрлі оқу орындарының саны 196-ға жетті. Оларда барлығы 10 891 оқушы білім алса, оның ішінде ер балалар – 7 793 және қыз балалар – 3 098.

Мектеп жасындағы (7-ден 15 жасқа дейінгі) балалар жалпы халық санының шамамен 1/5 бөлігін құрады. Облыстағы оқу орындары мен оқушылардың саны келесі түрде бөлінді:

Кесте 1

	Мектеп жасындағы балалар саны		Мектептер саны	Оқушылар саны		Бір мектепке келетін балалар саны және ер балалар мен қыз балалардың %-дық үлесі		
	ер	қыз		ер	қыз	1 мектеп	ер	қыз
Омбы қаласында –	5 660	4 935	26	2 013	1 186	407	35,5	24
Басқа қалаларда –	3 724	3 601	18	925	383	407	25	10,6
Қазақ селоларында –	9 815	9 507	99	2 589	848	195	26,3	9,0
Шаруа елді мекендері –	12 850	11 612	66	1 981	631	370	15,4	5,4
Барлығы –	32 049	29 655	209	7 506	3 048	300	23,4	10,2

[3; 80 б.].

Бұл кестеден шаруа елді мекендерінде мектептер мен оқушылардың жетіспеушілігін, соған сәйкес, сауатты адамдардың да аз болғанын көре аламыз. Дегенмен, алдыңғы жылдармен салыстырғанда, шаруа қоныстарында мектептердің 29-ға, ал оқушылар санының 1 048-ге дейін көбейгені шаруалардың арасында өз балаларын оқытуға деген қажеттіліктің артқанын көрсетеді. Жеке меншік мектептер заң бойынша діни ведомствоның бақылауына алынуы тиіс болғанымен, қарастырылып отырған кезеңде

шаруа мекендерінде шіркеулердің жетіспеушілігі салдарынан, бұл мектептер іс жүзінде тиісті бақылауға алынбады. Шаруаларды түпкілікті түрде орналастырып, олардың мекендерінде шіркеулер салғаннан кейін жеке меншік мектептер діни қызметшілердің бақылауына берілуі қажет, өйткені, жергілікті әкімшіліктің бұл жеке меншік мектептерді үнемі өз қамқорлығына алуы үшін жетерліктей қаржысы да, уақыты да болған жоқ.

Оқу орындары мен білім алушылардың басым бөлігі Омбы қаласында шоғырланды. Омбыда Сібір кадет корпусы, 2 гимназия, қыздарға арналған прогимназия, 1857 жылы ашылған уездік училище, мұғалімдік семинария, қала есебінен ұсталған 11 бастауыш училище, 1 техникалық және 1 медициналық училищелер болды. Сібір кадет корпусы алғаш 1813 жылы Әскери училище деген атаумен ашылған оқу орны болатын. Оқушыларды кадет корпусына түсуге дайындау үшін әскери дайындық пансионаты жұмыс істеді. Қыздар гимназиясының жанында ашылған пансионда басқа қалалардан келген тәрбиеленушілер ақылы түрде орналастырылды. Облыстың басқа қалалары – Петропавл, Көкшетау, Атбасар және Ақмола қалаларында 1872 жылғы 31 ақпандағы Ереже бойынша Халық Ағарту министрлігі ведомствосының қалалық училищелері ашылған болатын. Атап айтқанда, Петропавлда – 5 сыныптық қалалық училище және 4 сыныптық қыздар прогимназиясы, Көкшетауда – 3 сыныптық қалалық училище, Ақмолада – 3 сыныптық қалалық училище, Атбасарда – 1881 жылғы Ереже бойынша ашылған бастауыш қалалық училище жұмыс істеді. Уездердегі оқу орындары: казактар тұратын елді мекендерде станицалық және поселкелік мектептер, ал шаруалар қоныстарында селолық, шіркеулік-приходтық және жеке меншік сауат ашу мектептері болды [4; 76 б.].

Станицалық және поселкелік мектептер Сібір казак әскерінің қоғамдық және әскери қаржысы есебінен ашылды. Оларды Халық Ағарту министрлігі өкілінің арнайы бақылауымен әскери бөлімдердің атамандары басқарды. Станицалық және поселкелік мектептердің жағдайы туралы берілген есептерге және әскери әкімшіліктің оларды жеке бақылауына сәйкес, мектеп ісінің материалдық және рухани маңызының әскери адамдар арасында жылдан жылға артып отырғаны байқалады. Оны мынадан көруге болады: оқушылар саны әр жыл сайын артып отырды, жергілікті станица тұрғындары тарапынан мектептерге жасалатын көмектің көлемі ұлғайды, әсіресе, жыл сайын мектептерде өткізілетін шіркеулік ғибадат кезінде хормен ән айту, діни қызметшілердің сауаттылықтың пайдасы туралы өсиет айтуы, марапаттау, өлең оқу, патриоттық және халық әндерін айту сияқты салтанатты актілер кезінде көрініс тапты.

Қалаларға қатысты айтсақ, оларда оқушылардың проценттік үлесі уездермен салыстырғанда көбірек болғанымен, мектептер саны жетіспеді, әсіресе, Омбы қаласында мектеп жасындағы 407 балаға 1 мектептен келді. Қала есебінен жабдықталған 11 приходтық училищелер оқушыларға толы, сондықтан оқу жылының басында көптеген оқушылар бос орын болмағандықтан, қабылданбай қалады. Осындай жағдайда қаладағы мекемелердің бірі – 1884 жылы ашылған Бастауыш білім жөніндегі қамқорлық қоғамы жәрдем көрсетеді. Бұл қоғам 1898 жылы 3 приходтық қалалық училищені, оның ішінде 2-уі қыз балаларға, 1-уі ер балаларға арналған, қыздарға арналған 2 жексенбілік және 1 қолөнер мектептерін өз қамқорлығына алды. Қоғам Кеңесі оқушыларға киім-кешек, аяқ киім және оқу құрал-жабдықтарын тарату арқылы көмек көрсетіп қана қоймай, балалардың тән саулығы мәселесіне назар аударды. Бұл тұрғыда ашық аспан астында дене қимылдары ойындары өткізілуі үшін ерекше қор құрылып, балабақша және жыл сайын қысқы сырғанақ тебетін орын ашылды. Бастауыш білім жөніндегі қамқорлық қоғамы жарғысының негізгі идеясы бойынша бастауыш білімді дамыту ғана емес, оқушылардың білімін одан әрі жалғастыруына көңіл аударылды. Бұл мақсатқа жетудің ең жақсы құралы ретінде Қоғам Кеңесінің ерекше мән беруі нәтижесінде дамыған кітапхана қызмет етті. 1893 жылы Омбыда «Қоғамдық кітапхана» ашылып, бұған дейін жұмыс істеген халық кітапханасы тегін «халық оқуларына арналған кітаптар бөлімі» болып өзгертілді.

Кітапхананы орналастыру үшін қалалық қоғам тастан салынған флигельді (қосалқы үй) тегін берді және оны жабдықтауға қалалық дума жыл сайын 250 сом қаржы бөліп отырды. 1898 жылы қоғамдық кітапханадан 38140 кітап, газет-журналдар, ал халық кітапханасынан 19 140 кітап оқырмандарға берілгені туралы мәлімет тіркелген [3; 81 б.].

Облыстың қазақ тұрғындарына келсек, олардың арасында халық ағарту ісі ұйымдастырылмаған. Шаруа елді мекендеріндегі сияқты, қазақ ауылдарында бірқатар жеке меншік мектептер болғанымен, олардың саны аз және шала сауатты қазақтар, моллалар және тағы басқа ел аралап жүретін мұғалімдер ешқандай жүйесіз және бағдарламасыз сабақ берумен айналысты. Олар татар тілін оқытумен және қазақтарға түсініксіз араб тілінде Құранның кейбір үзінділерін жаттатумен шектелді. Омбы қаласындағы орыс және қазақ ер балаларына арналған жалғыз пансионнан басқа, XIX ғасырдың аяғында егіншілік және мемлекеттік мүліктер ведомствосына қарасты 4 бастауыш ауылшаруашылық мектептеріне қазақ балалары оқуға түсе алды. Бұл мектептерде жалпы білім беретін және арнайы пәндер бағдарламаға сәйкес оқытылды; мектептердің жанында аяқ киім жөндейтін шеберханалар, ағаш және темір ұстаханалары ашылды. Егіншілік ведомствосына қарайтын мектептердің учаскелерінде ауыл шаруашылығы ісі жүргізілді.

Қазақтарда жүйелі түрде білім алуға деген талап-тілектер болғанымен және оларға орыс тілінде оқытатын мектептерге түсуге рұқсат берілгенімен, қазақ балаларын орта оқу орындарына түсуге даярлайтын бастауыш мектептер болған жоқ. Сондықтан, қарастырылып отырған кезеңде облыс әкімшілігі қазақтарға арналған бастауыш мектептердің екі түрін ұйымдастыруды қолға алды: 1) қазақ балалары мен қыздарын селолық бастауыш училищелердің бағдарламасына сәйкес оқытатын көшпелі ауыл мектептері; және 2) болыстық екі сыныптық орыс-қазақ училищелері, олар біріншісінің жалғасы іспетті болды [3; 82 б.].

1916 жылғы 1-ші қаңтарда Ақмола облысының аумағында Халық ағарту министрлігіне қарасты 579 бастауыш оқу орындары орналасты. Атап айтқанда: 15 жоғарғы бастауыш училище, Ақмола қаласындағы Мариинск қыздар училищесі, 52 приходтық училище, 387 селолық бастауыш мектеп (оның 32-сі екі сыныптық), 84 орыс-қазақ және ауыл мектептері, 4 екі сыныптық орыс және қазақ балаларына арналған интернат, 6 теміржол мектебі, 17 евангелие-лютерандық және меннониттік мектептер, қыздар кәсіптік мектебі, еврей бастауыш училищесі, орыс және қазақ балаларына арналған пансион және бір бастауыш училище. Бұдан өзге, облыста 106 казак мектебі, 106 шіркеулік приходтық және 12 жеке меншік оқу орындары жұмыс істеді. Облыста ер балаларға арналған 9 орта оқу орны, қыздарға арналған 7 орта оқу орны, бастауыш механикалық техникалық училище, қолөнер мектебі, мұғалімдер институты жанындағы қалалық училище болды. Барлығы облыста 822 оқу орны жұмыс істеп, оларда 65 980 оқушы білім алды. Оқу орындарының қалалар мен уездерде орналасуы: қалаларда – 138 оқу орны, 18 697 оқушы, 918 оқытушы, уездерде – 684 оқу орны, 47 283 оқушы, 1 270 оқытушы.

Бірқатар қалалық және селолық училищелерде қолөнер бөлімдері ашылды. Тәжірибе көрсеткендей, халық арасында қолөнершілерге сұраныс байқалды. Мұндай бөлімшелер Омбы 1-ші бастауыш училищесінде ағаш өңдеу ісі бойынша, Петропавл 1-ші жоғарғы бастауыш училищесінде – кәсіби ұста-слесарь сыныбы, Петропавл қыздар жоғарғы бастауыш училищесінде – тігінші сыныбы, ал 6 селолық училищелер жанынан қолөнерлік ұста-слесарь бөлімшелері ашылған. Барлық орта оқу орындары солтүстіктегі екі қала: Омбы мен Петропавлда орналасты, Омбыда бес қыздар гимназиясы болғанымен, әлі де болса қыздарға арналған орта оқу орындарының жетіспеушілігі байқалды. Облыстың оңтүстік бөлігінде орта оқу орындары болған жоқ. Жоғарғы бастауыш училищелер облыстың барлық қалаларында болды және оларда әдетте қала тұрғындары

білім алатын. Тек Омбыда және Көкшетауда қыздарға арналған жоғарғы бастауыш училищелер көбірек ашу қажеттілігі байқалды.

Петропавл және Атбасар қалаларында мұғалімдер даярлайтын екі сыныптық курстар ашылды. Облыста арнайы оқу орындарында, яғни мұғалімдер семинариясында және орта оқу орындарында мұғалімдердің жетіспеушілігі қатты сезілді. Оқытушы қызметін атқарғандардың 167-і немесе 38%-ы ғана мұғалімдік мамандық иелері болды. Сондықтан, 4 сыныптық гимназия мен прогимназия бітіргендерді мұғалім қызметіне алуға тура келді. Облыста мұндай 273 мұғалім немесе 62% саналды [5; 70 б.].

Сонымен, XIX ғасырдың соңғы ширегі – XX ғасырдың басында Ақмола облысында Ақмола облысының халыққа білім беру ісінде мұғалімдер семинариясы, кадет корпусы, ер және қыз балаларды бөлек оқытуға арналған медициналық және техникалық мектептер мену училищелер, приходтық училищелер, гимназиялар, ал уездерде төменгі мектептер мен училищелер жұмыс істеді. Оқу орындарының мемлекеттік, шіркеулік және жеке меншік түрлері болды.

Әдебиеттер

1. Обзор Акмолинской области за 1881 год. Омск: Типография Акмолинского областного правления, 1882. – 74 с.
2. Обзор Акмолинской области за 1882 год. Омск: Типография Акмолинского областного правления, 1883. – 73 с.
3. Обзор Акмолинской области за 1898 г. Омск: Типография Акмолинского областного правления, 1900. – 117 с.
4. Положение об управлении областей Акмолинской, Семипалатинской, Семиреченской, Уральской и Тургайской. Том II. Санкт-Петербург, 1892. – 16 с.
5. Сулейменов Б. С. Аграрный вопрос в Казахстане последней трети XIX – нач. XX вв. Алма-Ата, 1963. – 411 с.

ПОДВИГ АКМОЛИНЦЕВ В ГОДЫ ВЕЛИКОЙ ОТЕЧЕСТВЕННОЙ ВОЙНЫ (на примере 106-й казахской кавалерийской дивизии)

Байғали А.С.

Научный руководитель: Шарипов А.А., магистр гуманитарных наук, преподаватель
Кокшетауский государственный университет им.Ш.Уалиханова, г. Кокшетау
baiken04@mail.ru

Казахстанцы в годы Великой Отечественной войны проявили себя мужественно и отважно, они отстаивали каждый метр нашей Родины от фашистско-немецких захватчиков. Их храбрость является образцовым примером для молодежи, которая увлекается, кто чем, но только не изучением истории нашей страны. Патриотический подъем советского народа оказал в те годы решающее влияние на исход войны. Мы смогли одолеть врага и Победа была за нами.

На территории нашей Республики за весь период Великой Отечественной войны были сформированы 12 стрелковых, 4 кавалерийских дивизий, 7 бригад, 50 полков. Наиболее отличившимися на фронте были 8-ая, 20-ая, 73-я гвардейские и 387-я стрелковая дивизии. Крупными мобилизационными центрами стали Акмолинск и Кокчетав. Акмолинская область, благодаря своим транспортным связям, сыграла важную роль в формировании воинских частей и соединений. Здесь, по приказу Наркомата Обороны

было укомплектовано и обучено 3 стрелковые дивизии (310-ая, 29-ая, 287-ая и 1 кавалерийская дивизия 106-ая). Всего за первые два года войны на фронт было призвано около 56 тысяч акмолинцев, а в трудовую армию отправлено 32415 человек. Общее количество мобилизованных за годы войны жителей области составило почти четверть её населения. Уже 22 июня 1941 г. в Кокчетаве начала работу Комиссия по формированию воинских подразделений. Масса заявлений поступила в райвоенкоматы с просьбами о зачислении в ряды казахского национального кавалерийского соединения [1: с. 15].

На территории Акмолинской области были сформированы, как было указано выше 310-ая Новгородская, 106-ая кавалерийская дивизия, 72-ая дивизия. Каждая дивизия имеет свою историю, своих героев. Определенно мы не можем знать все подвиги наших соотечественников, но мы как независимое молодое поколение нашего суверенного государства обязаны каждой жилкой чувствовать каждую минуту нашей истории, знать ее, находить и возрождать имена забытых героев. Это дань за непокорность перед фашистским врагом.

В Казахстане практически в каждой семье есть свой герой войны, возможно без вести пропавший, ушедший и не вернувшийся, героически погибший или вернувшийся, но не сдавшийся. Не столь важно сколько у него наград, достаточно того, что человек прошел свой путь с высоко поднятой головой и принес человечеству Победу. Почти 70 лет 106 кавалерийская дивизия, сформированная из жителей тогда еще Акмолинской области Казахской ССР, считалась пропавшей без вести. Вокруг военного казахского формирования ходило множество слухов, однако в далекой Украине свидетели боев под Харьковом в мае 1942 года прекрасно помнят до сих пор о героизме казахских батыров и их трагической гибели почти в полном составе во время одного из самых кровопролитных периодов Великой Отечественной войны.

В начале 2015 года собранная по крупицам печальная история 106-й дивизии была официально озвучена. Леденящие душу подробности страшной гибели бойцов 106-й кавалерийской дивизии являются драгоценной и неотъемлемой частью военной истории Казахстана и неоценимым вкладом в копилку национального героизма. Многие солдаты 106-й Акмолинской дивизии за все время ни разу не держали винтовку в руках, не знали русского и немецкого языков, однако они сражались с врагом. Кавалеристам приходилось иной раз бросаться в бой против механизированных частей врага с шашками наголо. В начале марта 1942 г. 106-я кавалерийская дивизия из Акмолинска была отправлена в действующую армию и включена в состав 6-го кавалерийского корпуса генерала А.Носкова. Состав кавалерийского корпуса интенсивно проходил все виды боевой учебы и совместного действия с танками. Акмолинцы, призванные в ряды 106-й кавалерийской дивизии, до сих пор числятся пропавшими без вести. Только в наши дни рассекречиваются данные военных архивов. Более 25 тысяч бойцов оказались в плену, под Харьковом. Дивизия попала в окружение. Известно, что Харьковская операция 1942 г. является крупным сражением Великой Отечественной войны. Наступление советских войск началось как попытка стратегического наступления, но завершилось окружением и практически полным уничтожением наступающих сил Красной армии. Историки назвали данные события «Харьковским котлом» или «Харьковской катастрофой». Наши земляки в составе 106-го кавалерийского корпуса совершили прорыв, за четыре дня прошли в победно-наступательной операции более 150-170 км., 16 мая в 4 утра город Красноград был окружен, приказ выполнен. Это подвиг наших кавалеристов [1: с. 20].

На месте кровопролитных боев вырос терн, считающийся у казахов символом скорби и слез. Те немногие воины 106-й дивизии, кто сумел дожить до наших дней, считались предателями и были обойдены вниманием в дни празднования Победы, что было для них болью и мукой. Теперь 106-я Акмолинская казахская кавалерийская дивизия уже не будет забыта, её уже не вычеркнешь из истории. Подвиг кавалеристов всякий раз

должен напоминать нам о том, как человек должен любить и защищать свой народ, свою Родину. Сыновья Востока павшие смертью храбрых, они жертвовали собой во имя нашего счастья. Они обеспечили нам мир навеки. Во имя жизни они презирали смерть. И это только малая часть о боевом пути 106-ой кавдивизии, также достойно сражались и зачастую погибали и другие воинские части из Казахстана; ведь эта кровопролитная война была не на жизнь, а на смерть. В первые годы войны в силу различных причин многие воинские формирования Красной Армии отступали и, нередко бывало просто разваливались. А о казахстанских частях такой информации не встречается. Наглядный пример: наш земляк Бауыржан Момышулы, который со своим батальоном, в тяжелые дни, когда решалась судьба Москвы, раз за разом выполняя поставленные командованием боевые задачи, выходил из окружения, сохранив боевую единицу и не бросив даже обозы. Будучи старшим лейтенантом назначался командовать полком... Великая Отечественная война стала суровым испытанием для всех народов нашей страны. На алтарь Победы были положены громадные жертвы. Однако она стала настоящим торжеством человеческого разума, свободолюбия, показала образцы высочайшего героизма и самопожертвования.

В настоящее время предпринимаются отдельные попытки переоценки характера войны, вклада той или иной страны в победу над фашизмом не только на западе. В самой России поднимают головы неонацисты, одурманенные оголтелой пропагандой в некоторых СМИ о превосходстве отдельного народа в отношении остальных. Согласитесь, мы это уже не раз проходили, заплатив огромную цену. Вы только почитайте, что пишут и говорят порой о нашей Республике и нашем народе. Например, недавно на одном из сайтов Рунета обсуждался на форуме вопрос о водружении флага победы над Рейхстагом. Имя нашего великого земляка Рахымжана Кошкарбаева даже не было упомянуто. И это самый безобидный случай. Думается, в ближайшем будущем перед нашими народами будет стоять вопрос создания антифашистского движения, чтобы остановить доморощенных фашистов. В разгроме немецкого фашизма основную роль сыграли все народы Советского Союза. Никто не вправе перечеркнуть героизм и мужество советского солдата, его основной вклад в спасение мира от нацизма, уроки войны должны стать настоящим предостережением тем, кто строит планы мирового господства [2: с. 35].

Великая Отечественная война- это не прошлое, это не должно стать прошлым. Память о войне помогает понимать настоящее, предостерегает человечество от ошибок. Память – наше главное оружие в борьбе с забвением, переписыванием истории: дающее право чувствовать себя крупницей великого прошлого, прикоснуться к великой истории- немому свидетелю былого. Наша сегодняшняя мирная жизнь, право жить и растить детей, быть счастливыми, оплачена слишком дорогой ценой. Об этом надо помнить всегда. Именно на полях Отечественной войны решались судьбы. К сожалению, многие люди не осознают заслуги наших воинов. Вечная слава и память казахским воинам, которые погибали, но до конца выполнили свой воинский и человеческий долг.

Великая, жестокая и незабываемая, унесшая миллионы судеб. Такой останется в наших сердцах память о Великой Отечественной войне 1941-1945 гг. Проходят года, уходят герои, но подвиги наших дедов мы будем помнить всегда. Они отдали жизни за наше счастье и за нашу независимость. И наша задача – сохранить завоеванное и не забывать о кровавых событиях, но помнить всегда, кто защищал нас, кто не жалел жизни ради потомков. Мы как потомки обязаны знать и изучать историю родного края и страны в целом, заботиться о возрождении имён наших героев-акмолинцев, павших смертью храбрых в этой войне.

Литература

1. Абуев К.К. Кокшетау. Исторические очерки. Кокшетау, 2013 год. - 200 с.
2. Война. Победа. Память. Издание государственного архива Акмолинской области. 2015 год – 300 с.

Офицеры 106-й Казахской кавалерийской дивизии
(Государственный архив Акмолинской области)

Воины 106-й Казахской кавалерийской дивизии

(Государственный архив Акмолинской области)
ҰЖЫМДАСТЫРУ КЕЗЕҢІНДЕГІ АНТИКЕҢЕСТІК БАСКӨТЕРУЛЕР

Елтай А.Е.

Ғылыми жетекші: Шарипова А.Б., тарих магистрі, оқытушы
Ш.Уәлиханов атындағы Көкшетау мемлекеттік университеті, Көкшетау қ.
Yeltas19@mail.ru

Қазақстандағы билік басшыларының саясатына қарсы наразылықтардың алғашқы белгілері 1928 жылғы тәркілеу барысында пайда болған еді, алайда жаппай ұжымдастыру науқаны басталысымен бірқатар аудандарда негізгі қозғаушы күші орта және кедей шаруалар болған нағыз көтерілістер бұрқ ете түсті. Ең алғашқы баскөтерулердің бірі 1929 жылдың қыркүйек айында ҚАКСР-ның құрамына кірген Қарақалпақстанда болып өтті. 26 қыркүйек күні Андаткөл деген жерде қарақалпақтар мен қазақтардың жиналысы болып, билікке қарсы қарулы қарсыластыққа көшу туралы шешім қабылданды. Жиналғандар хан ретінде Исматуллаев Жалел-Мақсұмды, ал қолбасшы ретінде Барлықбай Нұрымовты сайлады. Келесі күні көтерілісшілер отрядтары Тақта-көпір елді-мекеніне басып кірді. Билік өкілдері және партия қызметкерлері қашып, коммунарлардың қарсылығы тұншықтырылып, көтерілісшілер болса партиялық және кеңестік мекемелерді қиратып, құжаттарды өрттеп жіберді. Бірақ та баскөтерушілердің әлсіз қарулануы және олардың дұрыс ұйымдаспауы көтерілістің жеңілуіне әкелді. Тақта-көпірге БМСБ-ның (ОГПУ) кіші-гірім отряды келіп, екі сағаттық ұрыстан соң көтерілісшілер жеңіліске ұшырады. Соңғылары жан-жаққа шашырап, бірнеше күннен соң қамауға алынды [1, 17].

Көтерілістің неғұрлым қиян-кескі сипаты Сырдария округінің Бостандық ауданында болды. 1929 жылы 27 қыркүйекте Некем қыстауының тұрғындары өз жетекшілері Талиб Мусабаевпен көтеріліске шықты. Көтеріліс тез арада бүкіл ауданды қамтыды, көтерілісшілердің саны шамамен 500 адамға жетті. Олардың ішінде қазақтар, өзбектер, қырғыздар мен тәжіктер болды. Аудан орталығы – Ходжикент елді-мекенін - шайқассыз алған көтерілісшілер әскердің жақындап қалғанын естіп, 30 қыркүйек орталықты тастап кетті. Алғашқы ұрыстың өзінде-ақ нашар қаруланған шаруалар жеңіліп, Бірішмолла қыстауына шегінді. Мұнда қазақтар мен өзбектерге көмекке Исламбек бастаған қырғыз көтерілісшілерінің отряды келіп қосылса да, күштер тең емес еді. Бірішмолладағы екі қиян-кескі ұрыста көтерілісшілер отрядының тас-талқаны шықты. 70-тен аса адам қаза тауып, көбі тұтқынға түсіп, тек аз ғана адам кетіп қалды [2, 9].

1929 жылдың күзінде Қостанай округін де көтеріліс өрті шарпыды. Қазан айында Қостанай жәрмеңкесінде Батпаққара, Торғай, Наурызым, Жетікөл аудандарының өкілдері билікке қарсы қазақ және орыс шаруаларының қаруланған баскөтеруі жайында келіссөздер жүргізді. 1 қарашада көтеріліс Батпаққара ауданында басталды. Келесі күні қазақтар аудан орталығын қоршап алып, партиялық және кеңестік мекемелерді талқандап, милицияны басып алып, тұтқынға тскендерді босатты. Көтеріліс жетекшілері А.Бекежанов, С.Қадиев, А.Смағұлов, О.Бармақов және Торғай аудандық компартиясының үгіт-насихат жүргізушісі Оспанов болды. 2 қарашада Батпаққарада ауданның барлық ауылдарының съезді өтіп, онда Кеңес үкіметін құлату туралы шешім қабылданды. Ауылдарда үш ақсақалдан тұратын кеңестер сайланып, әр ауыл көтерілісшілер әскеріне 50 жігіттен беруі тиіс болды. Көршілес аудандарға, Қызылорда және Ақмола округтеріне үгіттеушілер жіберілді. Омарбай Бармақов хан болып сайланды. Аз уақыттың ішінде батпаққаралықтарға Торғай және Наурызым аудандарының ауылдары қосылып, 500 адамға жетегін әскер жиналды. Бірақ та он адамның ішінде тек біреуінде ғана қару болды. Көтеріліске қатардағы шаруалар ғана қатысқан жоқ. Олардың ішінде 3 коммунист, 12 комсомолдық, ауыл-кеңесінің 5 мүшесі және кедейлер одағының 2 төрағасы болды.

Көтеріліс жетекшілерінің арасында революция ісіне сенетін адамдар болған. А.Смағұлов Торғай ревкомының алғашқы төрағасы, ал А.Бекежанов Наурызым милициясының бастығы болатын. Халыққа қарсы геноцид саясаты бұл адамдарды билікке қарсы қарулы күрес жолына апарды. Алайда күштер тең болмады. Далаға БМСБ-ның (ОГПУ) отрядтары жіберіліп, 8-9 қарашада көтеріліс басылды. 200-ге жуық адам тұтқындалып, Қостанайға жөнелтілді [3, 49-50].

1930 жылдың көктемінде Қазақстандағы көтерілісшілердің қозғалысы күшейді. Сырдария округі Созақ ауданында ірі көтеріліс болды. Оған себеп болған – ауданда тәркіленгендер мен олардың туыстарына арнап бірнеше шоғырландырылған лагерьлердің салынуы. 7 ақпан 1930 жылы Созақта көтеріліс басталды. Аз уақыттың ішінде жергілікті милиция қарусызданып, билік өкілдері мен белсенділер өлтіріліп, 20 шақты адам тұтқындалды. Көтерілісті бастаған Сұлтанбек Шолақұлы хан сайланып, оның көмекшісі Әли Асадұлла болды. «Кеңес үкіметі кетсін!», «Хан билігі жасасын!» және «Қазақ үкіметі жасасын!» деген ұрандармен көтерілісшілер көршілес аудандарға хабаршыларды жіберді. Қаруланған баскөтеру жайында естіген үкімет басшылары Созақтың маңына әскер жинады. Жазалаушы отрядпен көтерілісшілердің арасындағы бірінші қақтығыс 12 ақпанда болды. Исаев бастаған шымкенттік отряд Созаққа оңтүстіктен бұзып кіргісі келді, бірақ жеңіліске ұшырады. Қашып кеткен жазалаушы отрядтың ізіне түскен көтерілісшілер Қуашық қыстағын қоршап алды. Онда Поляков отряды орналасқан еді. Үшкүндік қоршау нәтиже бермегендіктен, көтерілісшілер Созаққа шегінді. Сол уақытта көтеріліске жақсы қаруланған Никитенко басшылығымен жүрген отряд жақындады. 13 ақпанда қалаға зеңбіректер мен пулеметтардан оқ жаудыртып, кейін қалаға жазалаушылар баса көктеп кіріп, соның салдарынан көптеген бейбіт тұрғындар, әйелдер мен балалар зардап шекті. Көтерілісшілер Шолаққорғанға шегінді, алайда оларды № 6 ауылдың жанында Никитенко отряды тоқтатты. 15-16 ақпанда Созақ ауданына Журавлев пен Логачевтің отрядтары келді. Шайқас төрт сағатқа созылып, көтерілісшілер жеңілді. Сұлтанбек хан өлтіріліп, 200-ден аса адам түрмеге жабылды. 400-дей шаруа қайтыс болды. Көтерілісшілердің қалғандары солтүстікке, Шудың төменгі ағысындағы қамыс тоғайларына кетті [4, 9].

Созаққа көршілес Сарысу ауданында да Серік хан басшылығымен болған көтеріліс ошағы бұрқ ете түсті. Бірақ көтеріліс тез арада басылып тасталынып, Серік хан және басқа көтеріліс жетекшілері түрмеге жабылып, еш сотсыз атылды. Осыған ұқсас оқиғалар Шаян ауданы мен Қармақ поселкісінде де болды. Ырғыз ауданындағы көтерілісшілер ауылдық кеңестерді қиратып, құжаттарды өрттеп, астық дайындауға кедергі жасап, колхоздарды тарқатып жіберген [5, 24].

Барлық көтерілісшілер негізінен келесідей талаптарды алға тартты:

1. Орташалардан заңсыз тәркіленген малды қайтару;
2. Мешіттерді қайтару және дінге сенушілердің ісіне билік өкілдерінің араласпауы;
3. Тәркілеуді тоқтату туралы декреттің шығарылуы және билік өкілдерінің оны сөзсіз орындауы;
4. Күштеп ұжымдастыруды тоқтату;
5. Мал санына сәйкес салықтың мөлшерін белгілеу, малшылардан нан салығын алуды тоқтату.

Осы талаптар орындалған жағдайда көтерілісшілер қаруларын тастауға келісетін еді.

1929-1931 жылдардағы бүкіл халықтық баскөтерулердің барлығы жеңіліске ұшырады. Жеңілудің басты себебі нашар қарулану, көтерілісшілердің дұрыс ұйымдаспауы болды. 1930-31 жж. келе жатқан аштық та қозғалыстың белсенділігінің төмендеуіне себепші болды. Әлсіреген, аш көшпелілер өз мүдделерін енді қорғай алмай, 1931 жылдан бастап нарызылық көрсетудің негізгі формасы Қазақстаннан тыс аумақтарға ауып-көшіп кету болды. 1931-1932 жж. барлығы 1 млн. 30 мың адам ауып-көшіп кетті. Олардың

арасынан қайтып оралғандар 414 мың адам болса, 616 мың адам біржола көшіп кетті. 200 мыңға жуық адам Қытай, Монғолия, Ауғанстан, Иран және Түркия асып кетті [6, 216].

БМСБ-ның мәліметінше 1929 жылы Қазақстанда жалпы саны 350 мың адам жиналған 31 көтеріліс отрядтары болды. 1930 жылы көтерілісшілер отрядтарының саны 82 ге жетіп, адам саны 1 млн.925 мың адамды қамтыды. Осы кезеңде ауылдар мен елді-мекендерде 2 мыңдай «дұшпандық топтар» анықталып, 10 396 «жаулар» түрмеге жабылды [7, 187]. Көптеген аудандарда көтерілісшілерді еш сотсыз және тергеусіз атуға ұшыратты. Осылайша, Шет ауданында сотсыз 40 қа жуық адам атылған. Бұл фактілер Кеңес үкіметінің Қазақстандағы 20-30 жылдарындағы қылмыстары болып табылады. Жалпы алсақ, «Кіші Қазан» саясаты, ұжымдастыру салдарынан қазақ халқының саны жартылай қысқарғандықтан жасырылмаған геноцид деп есептеуге болады. Бір мезгілде билік қазақтардан «босатылған» жерлерге КСРО-ның басқа аймақтарынан мыңдаған репрессияға ұшырағандар мен тәркіленгендерді әкеле бастады.

Әдебиеттер

1. Козыбаев М. К., Абылхожин Ж.Б. Коллективизация в Казахстане: трагедия крестьянства. Алматы, 1993. – 205 с.
2. Омарбеков Т. Қазақ шаруаларын жеке меншік қожалықтарынан айыру және ұжымдастыру: тарихы мен тағылымы. //Тарих ғыл. докторы. дисс.авторефераты. - Алматы, 1994. – 35 б.
3. Сабыров С. Қазақстан тарихы. 2-ші басылым. Алматы: Ғылым, 2002. – 170 б.
4. Төлепбаев Б.А., Осипов В.П. Асырмай да, жасырмай айтылар шындық. //Социалистік Қазақстан, 1989 - №4, 14 қаңтар, 9 б.
5. Қозыбаев М.Қ., Алдажұманов Қ.С., Әбілғожин Ж.Б. Қазақстандағы күштеп коллективтендіру: қорлық пен зорлық. – Алматы, 1992. – 36 б.
6. Әбдәкімұлы Ә. Қазақстан тарихы. Ерте дәуірден бүгінге дейін. 2-ші басылым. Алматы: Қазақстан, 2005. – 302 б.
7. Қойгелдиев М., Омарбеков Т. Тарих тағылымы не дейді? – Алматы: Ана тілі, 1993.– 208 б.

БІР ХАЛЫҚ – БІР ЕЛ – БІР ТАҒДЫР

Алтынбекова М.Б., Жолдасова А.К.

Ғылыми жетекшісі: Тленшина Г. М., т.ғ.к., доцент

Ш. Уалиханов атындағы Көкшетау мемлекеттік университеті, Көкшетау қ.
mar1999.kz@gmail.com

Біз үшін халықтар достығынан артық идеал болмақ емес.

М.О. Әуезов

Халық – өмірдің бар кезеңін басынан бірге кешетін, бір жеңнен қол, бір жағадан бас шығара білетін ұлыс. Елдің елдігі татулықтың тәтті дәмінде. Елінің іргесі берік қалануы, әр бастаған бастамасының нәтижелі болуы әрбір перзентінің амалымен өлшенбек. Адам жүрексіз өмір сүре алмайтыны секілді, Отансыз да ешқашан өмір сүрмек емес. Отанымыздың озық болуына баршамыз қалтқысыз қызмет етуіміз қажет.

Қазақстан – көптеген ұлттар мен ұлыстардың татулықта орын тепкен қасиетті мекені. Кеше ғана өткен үлкен мереке «Білім күні» «Бір халық – бір ел – бір тағдыр» атпен жер-жерде өтіп жатты. Барлық ұстаз оқушыларына бұл ұғымның қаншалықты маңызды екенін түсіндірді. Иә, Қазақстан – этностық жанжалдардан азат аумақ. Елбасымыз «Қазақстан-2050» Стратегиясы: бір халық – бір ел – бір тағдыр» деген атаумен аталуын

былайша айтып өткен болатын. «Бір халық – бұл барлығымыз үшін ортақ ұлттық мүдделер. Бір ел – бұл барлығымыз үшін ортақ Отан. Бір тағдыр – бұл біз бірге жүріп өткен қиындықтар мен жеңістер!» Халық даналығында «Тар жерде табысқан кең жерде келіседі» деуші еді ғой. Халқымыздың қатпарлы тарихы сырға толы оқиғалармен жинақталған болатын. Қай кезеңді алып қарасаңыз да, еліміз іргедегі көршімізді сыйлап, қашанда көмек қолын созуға барынша тырысып, бауыр тұтатын. Ең тар заманды бірге бастан өткердік. Бүгінде сол халық өкілдері өз бауырымыз болып, бір халыққа айналды.

«Қонақжайлылық», «сыйластық» ұғымдары ертеден қанымызға сіңген қасиет емес пе? Кешеден келе жатқан татулық жібін жеңіл ойға ерік беріп үзіп алмауымыз қажет. Қазақ жері жүзден астам этносты біріктірді. Тек қана этнос емес, олардың тілдері мен қызыққа толы салт-дәстүрлері үндесе білді. Өзіне тән реңктер мен әсем сұлулыққа ие болды. Қаншалық ұлт өкілдері көптеп орын тепкенімен, барлығының бір жерде татулықта күн кешуі кемеңгер саясатпен халық салтының беріктігінен жүзеге асып отыр.

Қазақстан халқы Ассамблеясының мерейтойлық жиыrmасыншы сессиясы «Бір халық – бір ел – бір тағдыр» деп аталуының астарында үлкен мән бар. Елбасымыз бір ел болып күн кешіп отырған түрлі ұлт өкілдері жайлы былайша ой қозғады. «Бүгінде олар тегі басқа болғанымен теңдігі бір, қаны бөлек болғанымен жаны бір, арманы ортақ біртұтас халыққа айналды. Туған елдің туының астында бірігіп, туған жердің тұғырын биік етуге бел шешкен азаматтарды бір тағдыр күтеді. Осылай, елдігіміздің ертеңі ошақтың үш тағаны сияқты «бір халық – бір ел – бір тағдыр» деген үш сөзге сыйып тұр». Елбасымыздың осы бір салмақты ойының астарында үлкен мән жатыр. Ассамблеяның ең басты міндеті – еліміздегі қоғамдық келісім. Қазақстандағы қоғамдық келісім – ең алдымен қазақтың келісімі екенін мықтап есте ұстаған абзал. Татулық пен тұрақтылық ел иесі ретінде ең алдымен қазаққа керек. Қазақтың ынтымағы мен бірлігі мықты болмайынша, мемлекеттің тұтастық келбетін сақтау қиынның қиыны. Ең алдымен, өзгеге үлгі болу үшін өз ішімізді ретке келтіруіміз қажет. Жік-жікке бөлінбей, бірлігіміздің беріктігі басқа да ұлт өкілдерін бауырымызға тартуда үлгі болмақ.

Ұлттардың араздығы атын айтуға қорқатын жағдайларға кез қылып жатады. Құдай бетін аулақ қылсын. Біз – бір мемлекетпіз. Бір ауамен тыныстап, бір жердің өнімін бөліп жеудеміз. Бәріміздің Отанымыз біреу ғана. Бір мемлекеттің азаматы болып, бір тудың астында біріккендіктен, арманымыз бен тілегіміз бір болуы тиіс. Елдігіміздің ертеңін ойлайтын әрбір азамат ұлт пен жерге бөлінбестен бірлесе қызмет етуі қажет. Қайткен күнде де жұмыла көтерген жүктің жеңіл болары баршамызға белгілі жайт. Олай болса, бір тағдырдың жолында жүрген бір ел арманымызды бірге жүзеге асырайық! Мемлекетіміздің туын биікте желбіретуге халқымыздың әр перзенті қалтқысыз қызмет атқара берсін!

Отанымыз бір, халқымыз бір, тағдырымыз, болашағымыз бір болған соң, бізді біріктіретін ортақ тілдік мәдениеттік тұтастық та ауадай қажет. Ол – баршамызға ортақ мемлекеттік тіл мен бай қазақ мәдениеті. Біз өзіміздің бет-бейнемізді сақтай отырып, осы ортақтыққа ойыса түсуіміз керек. Бұл біздің болашаққа аман-есен жетуіміздің Елбасы меңзеген қазақстандық жолы. Тілді қастерлеу - ізгілік пен мәдениеттің белгісі.

Сенің әрбір тынысыңмен күн кешем,
Сен арқылы тіршілікпен тілдесем.
Ел бетіне қалай түзеу қараймын.
Ана тілім сені егер білмесем
Ана тілі – атаңның, анаңның тілі, туған халқыңның тілі.
Ана сүтіндей бойымызға біртіндеп сіңіреміз.

Елбасы айтты: «Бір халық» – бұл барлығымыз үшін ортақ ұлттық мүдделер, «Бір ел», бұл – барлығымыз үшін ортақ Отан. «Бір тағдыр», бұл – біз бірге жүріп өткен қиындықтар мен жеңістер!

Міне, қазақстандық қоғамдық келісімді шайқалтпай ұстап тұратын табаны таудай үш таған. Қоғамдық келісімсіз мемлекет бір адым да ілгері жылжи алмайды, әсіресе, бүгінгідей дүние дүрбелең заманда. Елбасы мынаны баса айтты: «Қазақстандағы қоғамдық келісім, ең алдымен, қазақтың келісімі екендігін мықтап есте сақтаған абзал. Қазақтың ынтымағы мен бірлігі мықты болмайынша, мемлекеттің тұтастық келбетін сақтау мүмкін емес». Ендеше, Ассамблея – барша қазақстандықтың мүддесі! «Қазақстан – біздің ортақ үйіміз». Елбасы атап айтқан қоғамдық келісімнің бір ұшы рухани келісіммен сабақтасып жатқаны белгілі Қазақстан – татулықтың, достықтың, бірліктің киелі бесігі. Түрі, тілі, діні бөлек болғанымен, жүрегі «Қазақстан – туған жерім, Отаным, алтын ордам» деп соғатын 130 ұлттан астам Халық тұрып жатыр. 130-дан аса ұл өкілдері тұратын осынау қасиетті мекенде, асқақтаған өлкеде, кеңшілігі керемет, дархан дастархандай- далада, егіні теңіздей толқыған, төрт түлігі мыңғырған, өндірісі өркендеген мекенде өмір сүруші әрбір адам өз Отанын жаныдай сүйіп, оның көк байрағын көкке көтеруді мақтаныш тұтады. Қазақстан алуан түрлі ұлттардың мәдениеті мен салт-дәстүрін тоғыстырған кең байтақ өлке. Сондықтан елдің болашағы да, өрлеуі де бүгінгі жас ұрпақ сіздердің қолдарыңызда. «Ел үмітін ер ақтар, ер үмітін ел сақтар» демекші ел үмітін ақтау сіздермен өлшенбек.

Елбасы Жолдауында өмірдің баға жетпес құндылығы – балаға, бала тәрбиесіне, болашағына көп көңіл бөліп отыр. Отбасы, әке мен бала, бала мен ана мәселесіне – «Бала тәрбиелеу-болашаққа үлкен инвестиция» деуінде үлкен мән жатыр. Бұның барлығы ұлттық құндылықтарды сақтап, дамытуға бағытталған әрекет. Адамзат өзінің байырғы құндылықтарынан ажырамауы үшін ат салысып, адамдарды ізгілік пен қамқорлыққа шақыруы көңілге қонымды.

Отағасының серігі отанасы демекші Елбасы Жолдауында әлеуметтегі әйел адамның рөлі, оның келешегі жөнінде айтылған. Әйел адам ең алдымен- ана. Ал ана- отбасы, мемлекет шамшырағы. Қыз баланы – ұлттық дәстүрде тәрбиелеп, құрметтеу керектігін, оны зорлық – зомбылықтан сақтау, заманға сай білім алып, кейін қызмет етуіне құқылы екендігі айтылған. Баланы жалғыз тәрбиелеп жатқан аналарға көмек көрсету, олар үшін икемді еңбек түрлерін қалыптастырып, үйде жұмыс жасауларына жағдай туғызу перспективасы қуантады.

Білім - барлық уақытта жоғары құндылықтардың бірі болған. Тек білімді, сауатты адам ғана келешек тізгінін қолына ала алады. Осыны ескере отырып Елбасы Н. Назарбаев өз Жолдауында Қазақстан Республикасының Білім беру жүйесін әрі қарай дамыту, жетілдіру жоспарын құрып, көптеген мақсаттарда көздеп отыр. Олар: инженерлік білім беруді және заманауи техникалық мамандықтар жүйесін дамыту, оқыту әдістемелерін жаңғырту, елімізге қажетті технологиялар трансферті мен оларды қолдану үшін мамандарды оқыту. Бүгінгі ұрпақ білімді болса, ел ертеңі жарқын болмақ.

Президент Жолдауының «Ұлт денсаулығы - біздің табысты болашағымыздың негізі» тарауында Қазақстан халқының денсаулығын сақтау, балаларымыздың денсаулығын қамтамасыз ету ісіне жаңа тәсілдер енгізу мәселесі, ауылдағы медициналық қызметтердің сапасын арттыру көзделген. Бұл Жолдаудың іске асырылуы - Қазақстан Республикасын әлемнің дамыған мемлекеттерінің қатарына шығаратыны сөзсіз.

Елбасымыз биылғы дәстүрлі «Қазақстан - 2050» Стратегиясы Жолдауында жарқын болашаққа айқара жол ашты. Ондағы ең өзекті мәселенің бірі, бірегей қазақ тілімен 2025 жылы латын әліпбиіне көшу жайы көпшілікті ерекше қуанышқа бөледі. Тәуелсіз ұлт болудың ежелгі шарттары: өзіне тән тілі, сенетін діні, салт-дәстүрі, жазуы, басқа ерекшеліктері болу .

Енді Жолдауда айтылған өркениетті дамыған 50 елдің қатарына жету бағыт - бағдарына ілесу, үлес қосу ісі тұр алдымызда. Латын қарпіне көшу сол өркениет шыңында тұрған 50 елге жақындастыра түсіп, олармен қоян -қолтық бәсекелесуге жаңа негіз қалайды. Өскелең ұрпақ үшін тіптен тиімді.

«Бір халық – бір ел – бір тағдыр» мәнін түсіне білген адамға бұл сөздің мағынасы үлкен. Елімізде тұратын 130-дан астам ұлт пен ұлыстың өкілі 20 жылдың ішінде достығы мен туыстығы жарасып, біртұтас елге, бір тағдырлы халыққа айналды. «Бір халық – бір ел – бір тағдыр» идеясының басты айтары – осы. Қазір еліміздегі барша халық бір ауаны жұтып, Қазақстанның кеңбайтақ жерінде тату-тәтті тұрып жатыр. Еліміздегі өзге ұлт өкілдерінің арасында қазақ тілін меңгеріп, қазақтың салт-дәстүрін ұстанатыны баршылық. Мұның барлығы қазақ халқының өзге ұлтты сыртқа теппей, керісінше» бауырына басып, өзіндей көре білгенінің ар-қасы болса керек. Сондықтан біз қазір «бір жағадан бас, бір жеңнен қол шығарып», бір тағдырлы елге айналып отырмыз. Қазір еліміздегі өзге ұлт өкілдері басқа елге кетіп, өздерін қазақ елінен бөліп қарау жайлы ойламайды да. Бұл – олардың бір елге айналғанының белгісі. Сондықтан «бір халық – бір ел – бір тағдыр» идеясы елімізде қалыптасқан осы бір татулықтың нағыз сипаттамасы деп білемін Қазақ халқымен бірге қайнасып қалыптасқан 130-дан астам ұлт өкілдерінің біртұтастығы – біздің баға жетпес байлығымыз.

Біз Елбасы бағдарлап берген «Қазақстан-2050» Стратегиясын бетке ұстап, күшеюіміз, өсіп-өркендеуіміз, баршамызға баянды өмір сыйлаған Қазақстанымызды қуатты мемлекетке айналдыруға атсалысуымыз керек.

Әдебиеттер

1. Егемен Қазақстан 2012 ж. 10–12 б, б.
2. <https://egemen.kz/article/156880-serpin-zhobasymen-ma%C2%ADmandyq-aludynh-ayasy-kenh>

ЕЛБАСЫ ЖӘНЕ ҰЛЫ ДАЛА ЖАСТАРЫ

Ералықызы Г.

Ғылыми жетекші: Сейткасымов А.А., т.ғ.к., доцент

Ш.Уәлиханов атындағы Көкшетау мемлекеттік университеті, Көкшетау қ.
gotha_98.bm@mail.ru

Еліміздің тұңғыш Президенті, Елбасы Нұрсұлтан Әбішұлы Назарбаевтың сындарлы еңбегінің арқасында біз бүгінде бақытты ғұмыр кешудеміз. Ұлт көшбасшысы Нұрсұлтан Әбішұлы Назарбаев - мемлекеттігімізді орнатып, оны қалыптастырып, экономикасын реформалау арқылы өзін де, елін де әлемге мойындатқан өз заманының аса дарынды тұлғасы. Елбасымыз Нұрсұлтан Әбішұлы Назарбаев - ұлттық дәстүрде тәрбиеленген, халқының бар қадір-қасиетін бойына жинаған, тілін, тарихын, мәдениетін, әдет-ғұрпын, салт-дәстүрін жетік білетін, ұлтын жан-тәнімен сүйетін, қалың елінің жанашыры, қорыққанға қорған, тарыққанға пана, зарыққанға сана бола білетін өз елінің шын перзенті, алдағыны болжай білетін, ертеңгісін де оза ойлай білетін көсем, сарабал саясаткер. Елбасымыз өзінің көрегенді, біліктілігі мен ұйымдастырушылық тума таланты Қазақстан мемлекетінің гүлденіп, өркендеуіне бүгінде жол ашты. Елбасының арқасында еліміз қарқынды дамып, бүкіл әлем алдында Қазақстанның абыройын көрсете алды. Небәрі 21 жыл ішінде атқарылған іс аз емес. Жеткен жетістіктеріміз, алған асуларымыздың барлығы Елбасының айқын саясатының, кеменгер білімінің арқасы. Алда

көптеген мақсат-міндеттер, атқарылатын істер бар. Тәуелсіз Қазақстанның бағындырар белестері де алда. Осы белестерді, мақсат-міндеттерді біз тек Елбасымен бірге бағындыра аламыз.

Жиырма бірінші ғасырдың басында Елбасы Нұрсұлтан Назарбаев: «Қазіргі жастар тәуелсіз Қазақстанда өсті, олардың көз алдында мемлекетіміздің қалыптасуы жүрді. Олардың ана сүтімен бойында патриотизм және өз тәуелсіз Отанына деген сүйіспеншіліктің терең сезімі дарыған», - деп жастарға арнайы үн қатты. Біз, жастар әрқашан Елбасымен біргеміз. Ел аумағында мың екі жүзге жуық жастар ұйымы жұмыс жасап, мемлекет қолдауы арқылы жыл сайын елу мыңнан астам жастарға бағытталған іс-шаралар ұйымдастырылады. Қазақстанда Елбасының бастамасымен жалпыұлттық: «Ауыл жастары», «Дипломмен-ауылға!», «Жастар тәжірибесі», «Жасыл ел», «Жастар – Отанға!» сынды жастар жобалары жұмыс жасауда. Осы жобалар арқылы жастар өздеріне білімнің үстіне білім, күш-жігерлері шындалып, өз ойын ашық айта алатын, берік азаматтар мен азаматшалар көбейіп келеді. «Дипломмен-ауылға» жобасы да, жастарымызға үлкен жетістік. Ауылдарда білімді жастардың саны көбейіп, еліміз дамуына септігін тизіп жатыр.

Жастар – Елбасының тірегі, Елбасы – елдің тілегі! «Төбесіз жер, төресіз ел болмайды». Бұл нақыл сөздер тегіннен-тегін айтылмаса керек. Ертеңгі күннің тұғыры биік мемлекет болып қалыптасуы осы жастарға байланысты. Жас ұрпақ жастайынан қалай тәлім алса, мемлекеттің де дамуы дәл солай болмақ. Сол себепті әр адам өзін шағын мемлекет ретінде көретін болса, бірігіп еңсесі мықты мемлекет қалыптастыру жастардың қолында. Егеменді елдің ертеңі – біздер, жастар, осы қол жеткізген табыстар мен жетістіктерімізді тек мақтан тұтамыз. Бүгінгі тәуелсіз, бейбіт елде өмір сүріп отырған біздер жан-жақты білім алып, мамандық иесі атанып, болашаққа жоспарлар құрудамыз. Міне, мұның бәрі Елбасының жас мамандарға жасап отырған қамқорлығы деп білемін. Қазақ елінің көшбасшысы Нұрсұлтан Әбішұлы Назарбаевтың әлем алдындағы абыройының жоғары, беделінің асқақ, жүзінің жарқын, сөзінің өтімді, ойының ұтымды, пікірінің пайымды екенін әлем түгел танып отыр десе де болғандай. Қазіргі таңда және болашақта еліміз бағындыратын талай асулар бар. Бүгінгі Қазақстан жағдайында біз тұтастыққа негізделген ең мықты ұлт болуға тиіспіз. Сонда ғана халқымыз әлемдегі алдыңғы қатарлы мемлекеттер мен елдер сапына қосылып, әлем мәдениеті мен өркениетіне өз үлесін, өзінің дәстүрлі негізінде қоса алады. Оған баратын екі жол бар, біріншісі – іргеміздегі ірі көршілерімізді мойындау. Әрине ол қыр көрсетіп, тоңмойындық танытумен іске аспайды. Екіншісі – өзіміз күшті мемлекет болуымыз керек. Мұндайда басы ашық жай, аталған ой-пікіріміздің алдыңғысы орындалмайды. Өйткені, біз Ресей мен Қытайды алып әлсірете алмаймыз және олармен ара-жігімізді ажыратып, ат құйрығын кесісуге тағы болмайды. Оған қоса іргелес жатқан осынау үш мемлекеттің аңысын аңдып, Еуропа мен Америка тұр. Ендеше, бізде бір-ақ жол бар, ол мықты мемлекетке ие тұтас ұлт болып қалыптасу. Міне, осындай биік мақсаттар бізді тек алға жетелейді. Мұны халқымыздың сан ғасырлар аңсаған арманының, қазақ арманының орындалғаны деп білемін. Сан ғасырлар аңсаған қазақ арманының шындыққа айналуына Елбасымыз Нұрсұлтан Әбішұлы Назарбаев кепіл болды және мызғымас мемлекет қана емес, түбірімен жаңарған демократиялық қоғам құрды. Бүгінде әлемнің озық елдерінің үлгілеріне, тәжірибелеріне сүйене отырып, өзіндік жолын таба білген Қазақстан қоғамының қарыштап дамуының басты ерекшелігі де осында.

Елбасымыз өзінің Қазақстан халқына арнаған Жолдауында назар аударған тағы бір маңызды мәселе — ол педагогтардың сапасы мен біліктілігін арттыру. «Қазақстан — 2030» Стратегиясында Елбасы: «Ел келешегі жас ұрпақ тәрбиесіне тікелей байланысты», — деп айрықша атап айтса, биылғы жылғы Қазақстан халқына Жолдауында: «Елді жаңғырту стратегиясын іске асырудың табыстылығы, ең алдымен, қазақстандықтардың

біліміне, әлеуметтік және дене болмысы, көңіл-күйлеріне байланысты», — деп білім беру саласын дамытудың қаншалықты маңызды екендігіне жұртшылықтың назарын аударды. Бұл орайда Нұрсұлтан Әбішұлы Назарбаев мектеп жасына дейінгі балаларды оқыту мен тәрбиелеу, 12 жылдық оқыту моделі, кәсіптік және техникалық білім беру, жоғарғы білім берудің сапасы, интеллектуалды мектептер, жаңа халықаралық университет сынды орындар алға қойылды. Білім саласының қызметкерлерінің бүгінгі таңда жауапкершілігі мен маңызы күшейіп отыр. Өйткені, сапалы білім беру елімізді индустрияландырудың және инновациялық даму жолына түсірудің басты алғышарты болып табылады. Білімсіз қоғамда прогресс, жаңа өрлеу мүмкін емес. Нұрсұлтан Назарбаевтың сөзімен айтқанда, қазіргі уақыт адамзат биігін білекпен емес, біліммен бағындырудың заманы. Бүгінгі жас ұрпақ мұны анық сезініп, білім бұлағынан молынан сусындауға зейін қоюда. Жастар өз күш-жігерлерін, білімдерін тәуелсіз елінің гүлденуіне жұмсамақ. Елбасы қайсыбіреулердің қатаң сынына ұшыраған «Тілдердің үштұғырлығы» бағдарламасын ұсынды. Мұндағы негізгі мақсат — үшінші мыңжылдықта қарқыны жеделдей түскен жаһандану, шекара талғамайтын экономика-қаржы және, ақпарат, ағымдары заманында еңбек ресурстарының бәсекелестігін арттыру мәселесі көзделген болатын. Басқаша айтқанда, мұнда мемлекеттік тіл — қазақ тілін, ұлтаралық қатынас тілі — орыс тілін және халықаралық тіл — ағылшын тілін халықтың неғұрлым көп бөлігінің меңгеруіне бағытталады. Осы жерде ерекше назар аударатын нәрсе, мемлекет басшысының «тілдердің үштұғырлығы» идеясын бүкіл ұлттық идея-деңгейіне көтеру қажет. Неге десеңіз, біріншіден, бұл идея халқымыздың болмысында ежелден-ақ бар «жеті жұрттың тілін біл» деген бағалау өлшеміне сай келеді; екіншіден, қазіргі бәсекеге негізделген өмірлік қағидалардың өзі, яғни жас ұрпақ буыннан осыны талап етіп отыр.

Парасаты мен пайымы, білімі мен біліктілігі мол, ел қамын жеген Президентіміз - біздің мақтанышымыз, әрі тірегіміз. Қазір жастар өте парасатты, көкірегі ояу, алып тұлға болып мемлекетпен бірге қарыштауда. Жастарымыз біраз асуларды бағындырып, мемлекетіміздің атын үлкен ареналарда көрсетгі десек те қателеспейміз. Тұғыры биік еліміз барда, біз, жастар әлі де жетістіктерге жетеміз. Біз Елбасымен біргеміз, Елбасының саясатын толығымен қолдап, болашақта қазақ елін талай асулардан асырып, әлі де биік шыңдарды бағындыратынына сенімдімін.

Қазақ халқы үшін «Ұлы Дала – Ұлы ұғым». Біздің қазақ Ұлы далада жаратылып, Ұлы далада өсіп келеді. Ұлы дала бүкіл әлемдік өркениеттің бастау алған жері. Жалпы алғанда, Ұлы дала болмысы, тарихы, мәдениеті, салт-дәстүрі нағыз ұлттық идеологияның өзі. «Ұлы Дала» – ұлтымыздың кіндік қаны тамған, ата-бабаларымыздың қаны мен тері сіңген құт қонған, ұялы мекені. Әрине бұл тек тарих емес. Мемлекетіміздің осылай алға қарыштап дамуына үлкен үлес қосушы бұл – «Ұлы Далада өсіп, жетілген – Ұлы Дала Жастары».

Айта кететін тағы бір жайт, еліміз бүгінде бәсекеге қабілетті үздік елдер қатарына ілесеміз деп тоқтаусыз дамып келеді. Мысалы, биылғы Экспо – халықаралық көрмесі аясында қаншама құрылыс жүріп, көптеген кездесулер, келіссөздер, шаралар ұйымдастырылды. Біз даму деп тек қана материалдық дамуды қабылдамауымыз керек. Халық үшін рухани сананың, рухани дамудың, ұлттық құндылықтарды сақтаудың маңыздылығы зор. Сол себепті ең алдымен рухани жетілу керек. Онсыз алға ұмтылу, өрлеу мүмкін емес. Әрине бұл жобада біздің елімізде болғандығы көңіл толтырады. Жұмыла көтерген іс өз мәресіне жетті. «Экспо – 2017» халықаралық көрмесін ойдағыдай өткізген, бұл жастардың үлкен ерең еңбегінің жемісі. Тоқтаусыз 90 күндік шараға атсалысқан азаматтар қаншама. Елбасы Нұрсұлтан Әбішұлы айтқандай, «Еркін елде өскен ұрпақтың рухы әрдайым биік болуы тиіс. Жастары жалын жүректі, өршіл намысты, биік рухты болса – ол елдің еңсесі де биік болады. Өршіл, намысшыл жас отаншыл, патриот келеді, халқына, өз ұлтына адал қызмет етуге ұмтылады». Расында мемлекеттің алға дамуы, ол жастардың еңбекқорлығына,

талап-тілегіне, арман-мұратына байланысты. Олар ата-бабаларымыздан мұра болып келе жатқан құндылықтарымызды, тарихи дәстүрлерімізді жаңғыртып, оны алға бастырып қана қоймай, экономикасын, ғылымын да дамытуға, жігерлене ел үшін еңбектенуге міндетті. Ендеше жастар еңбек жолына түскенде ғана қоғамын өрге бастыра алады. Отаншыл халық жастары болмаған елдің болашағы қараңғы.

Қорытындылай келе «Ханның жақсы болмағы- қарашаның елдігі» деп өз заманында Бұқар жырау жырлағандай, бүгінде Елбасымыз елдің тірегіне айналды. Біз Ұлт Көшбасшысының әрбір бастамасына үнемі қолдау көрсететін болсақ, еліміздің келешегі бұдан да жарқын боларына мен кәміл сенемін. Елбасымыз салған дара жол нұрлы болғай. Жастар барда, мемлекетіміз әлі де үлкен масштабтағы жобаларды бағындырары сөзсіз және өз ойымды мына бір өлең шумақтарымен аяқтаймын.

Ойшылмын, өнерлімін, дарындымын,
Қабілетті, қайратты, қарымдымын.
Көзге ұрар көк түтін боп бықсымаймын,
Лапылдап жанатұғын жалындымын!
Жеткен арман – жаса Тәуелсіздігім!
Өз қолыма берген ерік – тізгінін.
Ие болған әлем ілтипатына,
Дербес, бейбіт мемлекетпіз біз бүгін!

Әдебиеттер

3. М.Жолдасбекұлы «Елтұтқа»
4. Н.Ә.Назарбаев «Қазақстан — 2030» Жолдау.
5. Қазақстан Республикасының Білім заңы.
6. Егемен Қазақстан 2012 ж. 10–12 б, б.
7. <https://egemen.kz/article/156880-serpin-zhobasymen-ma%C2%ADmandyq-aludynh-ayasy-kenh>

СЕРПІН СЕРПІЛІСІ – ЕЛДІҢ РУХАНИ ЖАҢҒЫРУЫНЫҢ КӨРІНІСІ

Исмайыл Б.Е.

Ғылыми жетекші: Абдулина Р.Ж., аға оқытушы, ф.ғ.к.

Ш.Уәлиханов атындағы Көкшетау мемлекеттік университеті, Көкшетау қ.
ismaiyl.balzhan@mail.ru

Мақсатқа жету үшін біздің санамыз ісімізден озып жүруі, яғни одан бұрын жаңғырып отыруы тиіс. Бұл саяси және экономикалық жаңғыруларды толықтырып қана қоймай, олардың өзегіне айналады.

Қазақстан Республикасының Президенті Н.Ә.Назарбаев
«Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру»

Елбасымыз Н.Ә.Назарбаевтың «Мәңгілік ел» идеясының шеңберінде 2014 жылдан бері «Серпін-2050: Мәңгілік ел жастары – индустрияға» атты әлеуметтік жоба жұмыс жасайды. «Серпін-2050» – кең ауқымды әлеуметтік жоба. Оның жүзеге аса бастағанына биыл төртінші жыл. Осы аз ғана уақыт ішінде 12 мыңнан астам жастар үшін өте маңызды саналатын әлеуметтік бастаманың игілігін көрді. Жобанның басты мақсаты еңбек ресурстарының мол артықшылығы орын алып отырған республиканың оңтүстік өңірінің жастарын еңбек ресурстарына сұраныс көп батыс және солтүстік аймақтарда білім алуға

жағдай жасап, кейін сол жерлерде жұмысқа орналастыру мүмкіндігін жасау. «Серпін-2050» – жарқын болашақ жобасы. Бұл оңтүстік өңірдің мыңдаған жас өрендеріне солтүстік, батыс, шығыс Қазақстанның колледждері мен ЖОО-нда сапалы білім алуға мүмкіндік береді. Жоба бойынша білім гранттарына ие болған студенттерге жатақхана беріледі және оқу орнын бітіргеннен кейін жұмысқа орналастыру қарастырылған. «Серпін-2050» әлеуметтік жобасы Мемлекет басшысы Н.Ә.Назарбаевтың «Қазақстан-2050» стратегиясында айқындалған басымдықтарды жүзеге асыруға бағытталған іс-шаралардың қатарына кіреді. Стратегияға сәйкес дамыған 30 елдің қатарына қосылу үшін білікті мамандар даярлау мәселесі өзекті болмақ. Осыған орай Қазақстан Республикасы Үкіметі жастар мәселесіне арнап «Мәңгілік ел жастары – индустрияға» әлеуметтік жобасын ұсынған болатын. «Мәңгілік ел жастары – индустрияға» жобасын табысты іске асыру үшін Мұрат Әбенев басшылық ететін Республикалық үйлестіру орталығы құрылды. Арқаның кербез сұлу Көкшесінде Ш.Уәлиханов атындағы Көкшетау мемлекеттік университетінде осы бағдарламасымен оқып жатқан студенттердің саны республика бойынша көш бастап тұр, яғни 1097 студент оқиды.

Елбасы Н.Ә.Назарбаев жолдауда Қазақстан жастарын «білімді, еңбекқор, бастамашыл, белсенді болуға, жұмыс пен сұранысы бар өңірге батыл қадаммен баруға, шеберлікке» қол жеткізуге шақырып, кәсіби маман даярлауда үлкен жауапкершілік жүктеп отыр. Жолдаудағы «Қазір... ғылым мен инновацияның күні туған заман. Ерінбей еңбек еткен, талмай ғылым іздеген адам озады» деп бағыт сілтеуі – білім алушылар мен оқытушылардан ғылыми ізденіс пен кәсіби шеберлікті, біліктілікті талап еткені [1, с. 3].

Негізінен «Серпін» жобасы Елбасы Н.Ә.Назарбаевтың «Қазақстанның әлеуметтік жаңғыртылуы: Жалпыға Ортақ Еңбек Қоғамына қарай 20 қадам» бағдарламасынан кейін бастау алған еді. Мемлекет басшысы осы мақаласында елімізді әлеуметтік-экономикалық жаңғыртудың маңызды жолдары мен міндеттерін көрсетіп берген болатын. Елбасы тұтынушылық қоғам түсінік-тұжырымдамасының орнына балама ретінде Жалпыға Ортақ Еңбек Қоғамы идеясын ұсынды. «Елімізде жұмыс орындарын құрудамыз, жаңа өндірістер салудамыз. Сондықтан, жұмыс бар жерге бару керек», деп жол сілтеді. Мемлекет басшысының осындай келешектің қам-қарекетін ойлаған маңызды идеялары мен бастамасын басшылыққа ала отырып, Қазақстан Республикасының Үкіметі жастар мәселесіне орай арнайы «Мәңгілік ел жастары – индустрияға» бағдарлама қабылдаған болатын. Ал осының алдында Елбасы Н.Ә.Назарбаев үдемелі индустриялық-инновациялық даму бағдарламасына дәнекер болып, бұл бағытта республика көлемінде ауқымды жұмыстар қолға алынып, нарықтық экономиканың талап-міндеттеріне толық жауап беретін заманауи өндіріс орындары ашыла бастаған еді. Қазақстанда шикізаттық өндірістің орнын отандық өнімдер өндіретін кәсіпорындар алмастыра бастады. Сол өндіріс орындарында қазақстандық жастардың жұмыс істеуі қажет болды. Ол үшін олардың лайықты білім алуы тиіс екендігі айдан анық. Мемлекет басшысының «Жұмыс бар жерге бару керек» деп меңзегенінің түп-төркіні осында. Тағы бір баса айтатын мәселе – «Серпін-2050» бағдарламасы бойынша Оңтүстік Қазақстан, Жамбыл, Қызылорда, Маңғыстау, Алматы облыстарының таңдап алынуы жайдан-жай емес. Бұл облыстарда бала туу көрсеткіші өте жоғары. Халық тығыз. Тұрғындар саны жылдан-жылға қарқынды өсіп келеді. Оның үстіне сырт жақтан көшіп келушілер осы облыстарға қоныстанғанды қош көреді. Міне, осындай себеп-салдарларға байланысты тұрғын үй, мектеп, балабақша және басқа да әлеуметтік нысандардың жеткіліксіздігі анық байқала бастады. Оның үстіне аталған облыстардағы жоғары және орта арнаулы оқу орындарына мемлекеттік грант бойынша оқуға түсу қиынның қиыны. Өйткені, талапкерлер саны көп. Тіпті білім ордаларын бітірген күннің өзінде жастардың көбі мамандығы бойынша жұмысқа орналаса алмай жүреді. Ал Қазақстанның солтүстік пен шығыс өңірлерінде жағдай бұған керісінше. Солтүстік Қазақстан, Қостанай, Ақмола, Павлодар, Шығыс Қазақстан,

Қарағанды және басқа да аймақтарында бала туу деңгейі төмендей бастады. Сонымен бірге, бұл өңірлерден сыртқа көшу көбейді. Өндіріс орындарында мамандар тапшы болып, еңбек күші қажет екендігі айқын байқалды. Халық тығыз орналасқан оңтүстік облыстардың тұрғындарын, әсіресе, жастарды солтүстік пен шығыс өңірлерге тарту, оларға мемлекеттік грант бойынша білім беріп, жұмысқа орналастыру, әлеуметтік-тұрмыстық мәселелерін түбегейлі шешу – «Серпін-2050» жобасының негізгі мақсаттарының бірі. Бұл бағдарлама бойынша жоғары оқу орындарында білім алуға бөлінген мемлекеттік гранттарды иеленген жастар шәкіртақымен, жатақханамен толық қамтамасыз етіледі, олардың барып-қайту темір жол шығындары төленеді. Жастардың оқу бітірген соң қиналмай жұмыс тауып, өздерінің әлеуметтік-тұрмыстық жағдайларын жақсартуына толық мүмкіндігі бар.

Жоғары оқу орындарының қатарында А.Байтұрсынов атындағы Қостанай мемлекеттік университеті, Е.Бөкетов атындағы Қарағанды мемлекеттік университеті, Ш.Уәлиханов атындағы Көкшетау мемлекеттік университеті, Жәңгір хан атындағы Батыс Қазақстан аграрлық-техникалық университеті және басқа да жоғары оқу орындары бар. Қажеттілік болып жатса, білім ордаларында жастар орыс тілі курстарында білімін жетілдіре алады. Өйткені, қазақы орта мен қазақ мектептерін бітірген жастар үшін алғашқы уақытта тілдік курстардың қажет екені байқалды. Сондықтан оқу орындары осындай мүмкіндіктерді де қарастырып келеді. Сонымен бірге «Серпін» жобасына орай мамандар даярлап жатқан жоғары оқу орындары мен ауыл шаруашылығы және өндірістік ұжымдары арасында өзара тығыз байланыс қалыптасқан. Түлектердің оқу бітірген соң жұмысқа орналасуына толық мүмкіндік бар. Осы орайда айта кетсек, қазіргі таңда Ш.Уәлиханов атындағы Көкшетау мемлекеттік университетінде «Серпін» жобасы аясында 29 мамандық бойынша, 1000-нан астам студенттер білім алу үстінде. 2017 жылдың 18 мамырында Еліміздің көк туы желбіреген тәуелсіздігіміздің ордасы — Астана қаласында «Халықаралық бағдарламалар орталығы» АҚ орталығында Республикалық Бас Сардарлар құрылтайы өтті. Құрылтайға «Мәңгілік ел жастары – индустрияға» – «Серпін» әлеуметтік жобасымен білім алып жатқан 9 облыстың (БҚО, ШҚО, СҚО, Қарағанды, Павлодар, Ақмола, Атырау, Ақтөбе, Қостанай облысы) Тархандары қатысты. Оның ішінде Тархандар арасынан Ш.Уәлиханов атындағы мемлекеттік университетінде «Серпін-2050» бағдарламасы бойынша техника және технология факультетінің студенті, Ақмола облысының бас сардары – Ибраев Әсет Республикалық Аға Тархан болып сайланды. Сонымен қатар, өткен жылдың ақпан айының 1-жұлдызында Ш.Уәлиханов атындағы Көкшетау мемлекеттік университетінің серпін жастары «Серпін-2050» бағдарламасының басшысы – Күлзия Қадырқызымен кездесу болып өтті. Іс-сапармен университетімізге ат басын тіреген Күлзия Қадырқызы аталмыш кездесуде студенттерге «Серпін-2050» бағдарламасындағы өзгерістер мен жаңалықтарды түсіндіріп өтті. Айта кететін болсақ, шет тілін еркін меңгерген серпіндіктерге енді шет елде білім алу мүмкіндігі туып отыр. «Болашақ» бағдарламасы және үкіметарлық келісім бойынша серпіндіктер мына елдерде білім ала алады. Олар: Венгрия, Қытай, Германия, Чехия, Франция және т.б. Бұл жаңалық серпін жастары үшін тосын, әрі көңіл толқытарлық жақсы жаңалықтардың бірі болды. Түлектер үшін жақсы жаңалық серпін бағдарламасының аясында оқып жатқан студенттер оқуларын магистратурада жалғастыра алады. Сонымен қатар, Күлзия Қадырқызы «Аламан» фестиваліне қатысқан белсенді серпін студенттеріне мақтау қағаздарын табыс етті. Кездесудің жалғасы университетіміздің «Ақан сері» жатақханасының студенттерінің ұйымдастыруымен өткізілген «Жастар шапағаты» атты қайырымдылық, қамқорлық акциясына ұласты.

Ендігі бір міндет – шет мемлекеттердегі бауырларымызды «Серпін» бағдарламасы бойынша білім алуға тарту, олардың еліміздің теріскей өңірлеріне қоныстанып, еңбек етуіне мүмкіндік жасау. Мұны Дүниежүзі қазақтарының Астанада өткен V құрылтайы

кезінде Елбасы Н.Ә.Назарбаев айтқан болатын. Мемлекет басшысы Өзбекстан мен Қырғызстаннан, Түрікменстан мен Ауғанстаннан көшіп келетін ағайындардың көбі Оңтүстік Қазақстан, Жамбыл, Алматы облыстарына қоныстануды қалайтынын айтқан еді. Онсыз да халқы тығыз орналасқан облыстардан гөрі шет жердегі қандастарымызды «Серпін» бағдарламасы бойынша орналастыруды қозғаған болатын. «Бағдарламаны көшіп келген ағайындар үшін де бейімдеуіміз қажет. Оларды қоныстандыратын үйлер салып, әлеуметтік инфрақұрылым жасау керек. Қажетті мамандық алуына жәрдем беру, жұмыспен қамту үшін жол картасын жасау қажет. Осының барлығы ұлтымыздың, еліміздің жарқын болашағы үшін атқарылатын маңызды шаралар болмақ», – деген еді Елбасы. Бұл мақсат та жүзеге асатын күн алыс емес. Тиісті жұмыстар қолға алынып жатыр.

Яғни қорыта келе, мен сөзімді Елбасымыз Н.Ә.Назарбаевтың: «Еркін елде өскен ұрпақтың рухы әрдайым биік болуы тиіс. Жастары жалын жүректі, өршіл намысты, биік рухты болса, ол елдің еңсесі де биік болады. Өршіл, намысшыл жас отаншыл патриот келеді, халқына, өз ұлтына адал қызмет етуге ұмтылады...» - деген сөзімен аяқтағым келіп отыр. Бұл дегеніміз, рухани жаңғыру ұзақ уақытты талап етеді. Дегенменде, ең бастысы – нәтижесі, жемісінің жемісті болуында. Сондықтан Елбасы Н.Ә.Назарбаевтың «Мәңгілік ел» идеясының шеңберінде 2014 жылғы «Серпін-2050: Мәңгілік ел жастары – индустрияға» атты әлеуметтік жобаның осыдан ары қарай дамып жұмыс жасауына барлығымыз жұмылған жұдырықтай болып үлесімізді қосайық, ат салысайық!

Әдебиеттер

1. Н.Ә.Назарбаевтың Қазақстан халқына жолдауы. 30.11.2015ж.
2. Н.Ә.Назарбаев «Барлық қазақстандықтардың өсіп-өркендеуі, қауіпсіздігі және әл-ауқатының артуы», Алматы, 1997.
3. Н.Ә.Назарбаев Менің арманым да, мұратым да Қазақстан халқын бақытқа жеткізу.//Жұлдыз, №7, 2000 жыл.
4. Н.Ә.Назарбаев «Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру» мақаласы, «Егемен Қазақстан», №70, 12 сәуір, 2017 жыл.
5. «Қазақстан – 2050 Стратегиясы – қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты». Н.Ә.Назарбаевтың Қазақстан халқына Жолдауы//Егемен Қазақстан, 15 желтоқсан, 2012 жыл.
6. Серік Пірәлиев. «Елбасы жолдауы және білім көкжиегі» //Ақиқат, №3, 2016 жыл
7. <https://egemen.kz/article/156880-serpin-zhobasymen-ma%C2%ADmandyq-aludynh-ayasy-kenh>
8. http://ruh.kz/kz/news/view/kazakstan_respublikasinin_prezidenti_n_nazarbaevtin_kazakstan_halkina_zholdau_2018_zhilgi_10_kantar
9. http://www.akorda.kz/kz/events/akorda_news/press_conferences/memleket-basshysynyn-bolashakka-bagdar-ruhani-zhangyru-atty-makalasy

**«Туған жер – туған ел» секциясы
Секция «Родная земля – родной народ»**

КОНСТИТУЦИОННОЕ РАЗВИТИЕ КАЗАХСТАНА

Каркенова З.Р.

Научные руководители: Абдрахманова С.А., Жапарова К.Г., ст. преподаватели
Кокшетауский государственный университет им. Ш.Уалиханова, г. Кокшетау
abdraxmanova_s@mail.ru

«Конституция — основа стабильности и
процветания Казахстана».

Н. Назарбаев.

«Мы, народ Казахстана...» — в этой фразе, открывающей нашу Конституцию, сосредоточена вся глубина исторической преемственности многих поколений, которые стремились к возрождению государства, построению нового справедливого общества. Государство — это не только территория, единство граждан, институты власти, но и Конституция, сосредотачивающая на своих страницах опыт предыдущих поколений и надежды на лучшее будущее [1].

Понятие «конституция» применяется в двух смыслах. В формальном смысле юридическая Конституция — это основной закон государства, закрепляющий общественно-экономический строй, форму правления и форму государственного устройства и правовое положение личности. Это документ, предписывающий то, что должно быть. Однако в ходе его практического применения обстановка меняется (появляются новые учреждения, принимаются новые конституционные законы и т.д.). На практике складывается такой порядок осуществления государственной власти, который может существенно отличаться от порядка, предписанного юридической Конституции. Этот реальный порядок осуществления государственной власти называется фактической Конституцией или Конституцией в материальном смысле слова. Фактическая и юридическая Конституции могут как совпадать, так и расходиться. В некоторых странах политическая элита стремится править помимо Конституции, объясняя это необходимостью и целесообразностью. Получается, что, с одной стороны, конституция нужна, так как без нее не может обойтись ни одно демократическое государство. С другой стороны, Конституция вступает в противоречие с реальностью. Историческая коллизия между законностью и целесообразностью каждый раз решается в зависимости от расстановки политических сил в обществе.

Можно классифицировать Конституции по различным основаниям:

- в зависимости от формы государственного устройства: унитарные и федеративные.
- в зависимости от характера политического режима: демократические; реакционные.
- в зависимости от продолжительности применения: постоянные; временные.
- в зависимости от структурного изложения: кодифицированные, некодифицированные.
- по способу объективирования: писанные; неписанные.
- по способу изменения: жесткие; гибкие.

Наиболее устойчивой оказалась самая старая классификация, предложенная еще в прошлом веке и применяющаяся до сих пор - по тому, как объективно выражена воля

учредителя.

В декабре 1991 г. распался Союз Советских Социалистических Республик, состоящий из 15 союзных республик. Все бывшие союзные республики провозгласили себя суверенными, независимыми государствами. Казахская Советская Социалистическая Республика тоже объявила себя самостоятельным государством. 16 декабря 1991 года Верховный Совет Республики Казахстан принял конституционный закон «О государственной независимости Республики Казахстан». Принятая в январе 1993 г. первая Конституция независимого Казахстана уже в своей преамбуле конституировала тезис Н.Назарбаева о том, что Казахстан - это государство самоопределившейся казахской нации [2]. Действующая Конституция Республики Казахстан была принята на республиканском референдуме 30 августа 1995. Этот день является государственным праздником — Днём Конституции Республики Казахстан. Принятию основного закона страны предшествовало широкое обсуждение проекта Конституции населением страны. В общей сложности состоялось около 33 тысяч коллективных обсуждений проекта, в которых приняли участие более 3 млн граждан. Во время обсуждений было внесено почти 30 тысяч предложений и замечаний. За время, прошедшее с момента принятия действующей Конституции, изменения и дополнения в неё вносились три раза: в 1998, 2007 и 2011 годах. В 1998 году были внесены изменения и дополнения в 19 статей основного закона. Изменения коснулись сроков и полномочий президента, депутатов сената и мажилиса, был снят предусмотренный ранее верхний возрастной предел для государственного служащего. Кроме того, поправками 1998 года было предусмотрено, что 10 депутатов мажилиса избираются на основе партийных списков по системе пропорционального представительства. Более существенные поправки в Конституцию были приняты в 2007 году. В совокупности их суть сводилась к следующему: переход к пропорциональной избирательной системе; укрепление статуса парламента за счёт введения нормы об утверждении премьер-министра парламентским большинством и процедуры консультаций президента с партийными фракциями при назначении главы правительства; Ассамблея народа Казахстана была наделена конституционным статусом и получила право делегировать своих представителей в мажилис и сенат парламента согласно установленной квоте. В феврале 2011 года в Конституцию были внесены изменения, направленные на установление конституционных основ назначения и проведения внеочередных выборов президента страны. В марте 2017 года в Конституцию вновь были внесены изменения, позволяющие устанавливать в пределах Астаны особого правового режима в финансовой сфере (статья 3-1), предусмотрены основания лишения гражданства по решению суда за совершение террористических преступлений, а также за причинение иного тяжкого вреда жизненно важным интересам Республики Казахстан (ч. 3 ст. 10), дополнены требования к Президенту Республики Казахстан, а именно наличие высшего образования (ст. 41) и другие [3].

Сегодня конституционные права нашли свое закрепление в конкретных нормах законов и прочно вошли в повседневную жизнь людей. Таким образом, Основной Закон заложил основы для дальнейшего совершенствования правовых механизмов защиты прав человека и создал правовой фундамент для становления гражданского общества в Казахстане. Благодаря новой Конституции в стране были закреплены фундаментальные принципы новой государственности, сформирована единая государственная власть, способная регулировать и направлять общественное развитие. Все это позволило стабилизировать общественно-политическую ситуацию и сосредоточиться на решении важнейших проблем.

Какова была историческая необходимость принятия Конституции 1995 г.? Ведь первая Конституция независимого Казахстана была принята 28 января 1993 г., всего лишь за полтора года до принятия действующей. Основная причина - в нерешенности вопросов

разделения властей в старой Конституции. Была закреплена президентская форма правления, однако большими полномочиями обладали и Верховный Совет, и местные Советы народных депутатов. В то же время механизма разрешения этих противоречий не было разработано.

Кто автор Конституции? Постановлением Президента РК от 22 мая 1995 г. был создан Экспертно-консультативный Совет при Президенте РК по проекту новой Конституции РК. Членами Совета были 9 человек, из них 3 чиновника: Шайкенов Н.А. – Министр юстиции, д.ю.н., Колпаков К.А. – представитель Президента РК в Верховном Совете, к.ю.н., будущий Министр юстиции. Мухамеджанов Б.А. – зав. отделом законодательных инициатив и правовой экспертизы аппарата Президента, следующий после Колпакова К.А. министр юстиции. Остальные 6 членов – это ученые: Четыре специалиста по конституционному праву: академик Сапаргалиев Г.С., проф. Ким В.А., проф. Котов А.К., проф. Нурпеисов Е.К. Два специалиста по гражданскому праву: проф. Басин Ю.Г. и Сулейменов М.К. Кроме того, было 3 иностранных эксперта: Жак Аттали – советник Госсовета Франции; Роллан Дюма – председатель Конституционного совета Франции; Алексеев С.С. – председатель Научного совета Исследовательского центра частного права Российской Федерации. Идеологом Конституции был Президент Назарбаев Н.А. В одной из книг он писал, что прочитал Конституции 20 стран, потом пригласил юристов [4].

Была еще одна причина, почему потребовалось изменение Конституции 1993г. Одним из главных ее недостатков Нагашбай Шайкенов называл отсутствие раздела о правах человека. Раздел назывался «Права гражданина», о правах человека говорилось мельком, только в одной статье. Н. Шайкенов считал, что в Конституции во главу угла должны быть поставлены права человека. Именно поэтому Конституция 1995 г. открывается (после Общих положений) разделом, который называется «Человек и гражданин» [4]. Благодаря строгому следованию Основному закону и правильному курсу, заложенному еще на заре независимости Первым Президентом Республики – Елбасы, Нурсултаном Назарбаевым, Казахстан за короткий по историческим меркам период не только состоялся как суверенное и равноправное государство, но и вошел в число 50-ти наиболее конкурентоспособных стран мира и продвигается к достижению главной цели Стратегии «Казахстан-2050» – вхождение в число 30-ти наиболее развитых государств. Наглядным свидетельством этого являются миссия Казахстана в качестве непостоянного члена Совета Безопасности Организации Объединенных Наций на 2017-2018 годы, а также проведенная в Астане Международная специализированная выставка «ЭКСПО-2017», которая послужила росту авторитета страны на международной арене [5]. Также сегодня в Казахстане наблюдаются достаточно высокие темпы экономического роста, постепенно повышается уровень жизни населения. Республика стала экономически привлекательной для совместного сотрудничества со многими странами мира в реализации крупнейших международных проектов в различных сферах промышленности и производства. Благодаря внутренней стабильности, Казахстан — лидер среди стран СНГ и Восточной Европы по объемам иностранных инвестиций в экономику. Модернизация страны, обеспечение ее конкурентоспособности в условиях мировой глобализации и кризисных явлений это главное направление развития Казахстана в предстоящий период. Значительные экономические достижения не остались без внимания со стороны Запада. Казахстан одним из первых был признан развитыми странами и международными организациями как государство с рыночной экономикой. Активно реализуется социальная политика государства. В сфере постоянного ее внимания – вопросы о повышении размера пенсий и социальных пособий, минимальной заработной платы. Создаются доступные и эффективные системы кредитования населения. Совершенствуется система оплаты труда. Все эти годы построение современного демократического государства было

стратегической целью, заложенной в Конституции. Однако Конституция – это не просто свод законов. Основой Закона является символом государства и его народа, и носит исторически прогрессивный характер. В нем отражены все ценности общества, все приоритеты и формы развития. Конституция, являясь высшим законом страны, регламентирует важнейшие политические и правовые отношения в ней и устанавливает основные положения правового порядка. Благодаря конституционным основам, планомерно идет развитие казахстанского общества, которое положительно меняется с учетом современных реалий. Как отметил Президент Казахстана Нурсултан Назарбаев, «Сегодня весь мир убедился, что идеология потребления оказалась губительной. Она породила массовое социальное изживенчество в развитых странах мира и является одной из главных причин глобального кризиса» [6]. Таким образом, сегодня созданы все необходимые условия для дальнейшей демократизации государства и общества. Реализованное народом суверенное право делает Конституцию неприкосновенной и придает ей не только высшую юридическую, но и духовно-нравственную силу, становясь основой воспитания казахстанского патриотизма. Задачи конституционного строительства были чрезвычайно сложны, многообразны и ответственны. Во-первых, нужно было всемерно укреплять вновь созданную государственность, всю систему государственной власти и управления. Во-вторых, решать неотложные проблемы кардинального реформирования экономики, вывода ее из глубочайшего кризиса. В-третьих, выстраивать внешнюю политику. В-четвертых, обеспечивать внутривластную стабильность. И, наконец, нужно было решать совокупность задач, связанных с утверждением общепринятых в цивилизованном мире прав и свобод граждан, развитием демократических институтов. Сейчас, по прошествии двадцати пяти лет, можно определенно сказать, что все поставленные задачи удалось реализовать.

Народ Казахстана, проголосовав за Конституцию, окончательно закрепил объективно сложившуюся к тому времени президентскую форму правления. Этот выбор не случаен. Он обусловлен предыдущей историей и сегодняшними реалиями, необходимостью сильной и консолидированной системы власти, не подверженной никаким колебаниям, связанным с какими-либо социально-экономическими кризисами или разногласиями между различными ветвями власти. В рамках президентской формы правления статус главы государства позволяет ему находиться «над ситуацией» и в силу этого обеспечивать в условиях Казахстана согласованное функционирование органов государственной власти, создавать наиболее благоприятные предпосылки для успешного и необратимого реформирования общества. Кроме того, для полиэтнического и многоконфессионального общества, в котором к тому же происходит сильная социальная дифференциация, жизненно важно наличие в лице Президента гаранта гражданского мира, общественной стабильности и межнационального согласия. Это же является эффективным средством повышения ответственности власти перед учредившим ее народом. Решение такой непростой конституционной задачи, как разделение государственной власти на законодательную, исполнительную и судебную ветви, является очень важным политическим показателем. Создан механизм, обеспечивающий, с одной стороны, их тесное сотрудничество, а с другой — взаимное сдерживание, недопущение вмешательства в установленную Конституцией и законами компетенцию друг друга. Важно не допустить, чтобы принцип разделения властей создал другую крайность — «разделенную власть», что, наоборот, вызывало бы обострение, противостояние ветвей власти и противоборство отдельных личностей во власти. Аксиомой стало то, что источником государственной власти является единый народ Казахстана, поэтому по своей сути, целенаправленности действий власть должна быть сильной и слаженной во имя служения его интересам. Это соответствует мировым тенденциям. Не случайно в новейшей мировой практике все более ощутимой становится новая модель построения

властных отношений. Провозглашаемый в актах Совета Европы принцип субсидиарности означает взаимодополнение и взаимозаменяемость властей на межгосударственном, государственном, региональном и локальном уровнях. Таковы, например, положения Хартии местного самоуправления и проекта Хартии регионального управления. Поэтому в своем государственном строительстве мы стремимся создавать механизмы, отражающие новые концепции. Конституция 1995 года придала новый импульс экономическим реформам, обеспечила создание законодательной базы и законодательного поля деятельности Правительства, которые соответствовали и соответствуют требованиям рыночных отношений. Так, Конституция гарантирует равную защиту как государственной, так и частной собственности. Исключительно важно для нашей страны конституционное закрепление возможности отнесения земли в частную собственность. Безо всяких преувеличений можно сказать, что к сегодняшнему дню удалось достичь довольно неплохих результатов. Среди главных достижений — макроэкономическая стабилизация, полное подавление инфляции, создание эффективной финансово-кредитной системы, нормализация отношений собственности, поэтапно и успешно проведенная приватизация. Особо можно отметить доверие инвесторов. Казахстан имеет на сегодня одни из лучших показателей по привлечению иностранного капитала в национальную экономику. Начался устойчивый рост промышленного производства, реанимируется сельское хозяйство. Настойчиво и планомерно проводится социальная реформа. Сегодня у нас есть основания сказать, что наша Конституция и законы не просто работают на человека, но и активизируют его творческую, созидательную энергию, стимулируют предпринимательскую инициативу. Но, несмотря на ряд достижений в политической сфере, процесс эффективного развития требует постоянного совершенствования. В этом плане многое еще предстоит реализовать в стране: в первую очередь, это касается дальнейшей либерализации политической системы, построения качественно нового общества и социальной модернизации государства. Сохраняя объективность и критически подходу к итогам деятельности за это время, надо сказать, что огромный созидательный потенциал, заложенный в Конституции, еще задействован слабо. К сожалению, многие государственные органы и должностные лица, в том числе суды и правоохранительные органы, до сих пор не сделали всего необходимого для уяснения сути Конституции, а главное — исполнения ее положений всеми гражданами.

Процесс государственного строительства непрерывен, он будет продолжаться столько, сколько будет существовать государство. Возможно, жизнь потребует от нас внесения каких-то корректив, в том числе конституционных. Но твердо ясно одно — в основе действующая ныне Конституция Республики Казахстан за истекшие двадцать пять лет доказала свою состоятельность и эффективность, ее главные положения актуальны и по сей день.

Основной Закон страны будет для нас и впредь основополагающим документом, регламентирующим наше продвижение к высоким целям — построению независимого, экономически развитого, интегрированного в мировое сообщество государства, в котором обеспечена благополучная и достойная жизнь его граждан.

Литература

1. Конституция Республики Казахстан. 1995.
2. Назарбаев Н.А. «Конституция — основа стабильного развития Казахстана». Казахстанская правда, 30 августа 2000 г.
3. Закон Республики Казахстан «О внесении изменений и дополнений в Конституцию Республики Казахстан от 10 марта 2017 года».
4. Статья Сулейменова М.К. «Конституция Республики Казахстан и ее влияние на развитие отраслей права».

5. Статья Игоря Рогова «Конституция - основа стабильности и дальнейшего поступательного развития Казахстана» опубликованная в газете Казахстанская правда.
6. «Конституция как основа жизни государства и общества». @kazenergy
7. Назарбаев Н.А. «В потоке истории». А., 1999.
8. Сапаргалиев Г.С. «Этапы становления конституционного законодательства Республики Казахстан». А., 1996.

«РУХАНИ ЖАҢҒЫРУ»: ЦЕЛЬ И ЗАДАЧИ

Овсянникова А.Н., Ишханян.М.Г.

Научный руководитель: Тленшина Г.М., к.и.н., доцент
Кокшетауский государственный университет им.Ш.Уалиханова, г.Кокшетау
baiken04@mail.ru

О "модернизации общественного сознания" в казахстанском обществе говорят с момента выхода стратегической статьи Президента "Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру". Если прежде все государственные реформы в стране были направлены на конкретные сферы, принцип работы которых людям более или менее понятен – политика, экономика, то в данный момент, когда речь зашла о модернизации сознания целого народа такой территориально крупной страны как Казахстан, начались бурные обсуждения – от разговоров на кухнях до публичных высказываний в социальных сетях.

Язык будущего. Переход казахского языка на латиницу раньше уже обсуждался и не раз, но как именно будет выглядеть новый алфавит, никто прежде не знал – учёные представили его общественности впервые. Сначала был предложен проект. В интернете появилась специальная программа онлайн-конвертер, которая по принципу переводчика преобразует слова, написанные кириллицей, в латинские символы с учётом разработанных для обновлённого казахского алфавита правил.

В отличие от большинства алфавитов, основанных на латинской графике, таких как английский и французский, казахский состоит не из 26, а из 25 букв. По мнению разработчиков, только так можно сохранить все специфические звуки языка. Окончательный вариант алфавита был утверждён в конце 2017, а с 2018 года начнётся подготовка преподавателей, которые позже будут обучать население новой грамоте, и написание учебников. На организационную и методическую работу отводится два года. Полный же переход на латинскую графику запланирован на 2025 год: с этого времени вся письменная речь – от публикаций в печатных СМИ до ведения делопроизводства будет на латинице. До этого предусматривается переходный период и адаптация, когда население ещё сможет пользоваться кириллицей.

Книги, без которых нельзя. Повысить качество обучения в вузах на казахоязычных отделениях Президент предлагает с помощью проекта "Новое гуманитарное знание. 100 новых учебников на казахском языке". По словам Нурсултана Назарбаева, "наше социальное и гуманитарное знание долгие годы было законсервировано в рамках одного учения и в рамках одного взгляда на мир. Чтобы это исправить, предлагается выбрать сотню лучших учебников из тех, что уже существуют в мире: по истории, политологии, социологии, философии, психологии, культурологии, филологии и перевести их на казахский. Эффект от этой программы ожидается уже через 5-6 лет после того, как книги

станут доступны студентам – выпускники отечественных вузов должны стать более конкурентоспособными на международном рынке труда.

Специально для реализации этой программы на базе уже существующих переводческих структур создано негосударственное Национальное бюро переводов, которое этим летом приступило к работе. В организации трудятся порядка 100 человек: преподаватели, редакторы и переводчики. На данный момент из сотни переведено 17 учебников.

Сотня героев нашего времени. В 2017 году стартовал проект "100 новых лиц Казахстана". В своей программной статье Нурсултан Назарбаев предложил обратить внимание общества на талантливых и успешных современников. Речь идёт о гражданах, которые за годы независимости сами состоялись и оказались полезны государству.

Эти казахстанцы станут героями нашего времени: о них будут снимать документальные фильмы и писать в печатных изданиях. История каждого из сотни, по задумке, должна стать примером для подражания другим, стимулом и одновременно доказательством того, что добиться успеха может лишь тот, кто готов трудиться.

Создан специальный сайт, на котором публикуются конкретные истории успеха людей. Медики, педагоги, бизнесмены, спасатели, военные, спортсмены, деятели культуры, общественники, а также представители других профессий из разных регионов, разных возрастов и национальностей. Проект является не только общенациональным – аналогичные стартуют во всех регионах страны.

Программа "Туған жер". Особое отношение к родной земле, её культуре, обычаям, традициям считается важнейшей чертой патриотизма, основой того культурно-генетического кода, который любую нацию делает нацией, а не собранием индивидов. В связи с этим Президент предлагает специальную программу "Туғанжер". Она предусматривает три конкретных направления.

Первое – организовать в школах качественное преподавание истории родного края. Для этого требуется провести серьёзную исследовательскую работу в сфере образования, экологии и благоустройства, изучить региональные истории, восстановить культурно-исторические памятники и культурные объекты местного масштаба.

Второе – государственное содействие бизнесменам, чиновникам, представителям интеллигенции и молодёжи, которые, переехав в другие регионы страны, хотели бы поддержать свою малую родину.

Третье – системный и организованный подход местных властей к реализации программы "Туғанжер" в целом. Речь идёт о том, чтобы найти как можно больше способов улучшить жизнь в регионах: от озеленения населённых пунктов до компьютеризации школ и поддержки художественных фондов. "От малой родины начинается любовь к большой – своей родной стране, к Казахстану", – отмечает Нурсултан Назарбаев.

Сакральные места в Казахстане. Комплекс памятников вокруг Улытау и мавзолея Кожа Ахмета Яссауи, древние памятники Тараза и захоронения Бекет-ата, древние комплексы Восточного Казахстана и сакральные места Семиречья – это лишь малая часть сакральных мест в Казахстане. Они образуют каркас национальной идентичности, поэтому Нурсултан Назарбаев считает необходимым увязать их воедино в национальном сознании с помощью проекта "Духовные святыни Казахстана". Это позволит не только приблизиться к своей культуре, но и противостоять чуждым веяниям.

"Когда сегодня говорят о воздействии чуждых идеологических влияний, мы не должны забывать, что за ними стоят определённые ценности, определённые культурные символы других народов. А им может противостоять только собственная национальная символика" – отмечает Президент.

Сакральные места будут объединены в так называемый культурно-географический пояс, и каждому из исторических объектов будет уделено отдельное внимание. Узнать

больше о них казахстанцы смогут не только из СМИ, но и лично посетив их. Внутренний и внешний культурный туризм, по словам Президента, должен опираться на это символическое наследие народа.

Культурный экспорт. Большая и очень ответственная работа предстоит в рамках проекта "Современная казахстанская культура в глобальном мире". Чиновникам профильных министерств и представителям интеллигенции необходимо отобрать продукты современной казахстанской культуры, которые будут переведены на шесть иностранных языков ООН: английский, русский, китайский, испанский, арабский и французский. Со списком продуктов культуры определились в конце 2017 года, следующие 5-7 лет уйдут на переводы и распространение их за границей. Речь не только о книгах, пьесах, но и о музыкальных произведениях, живописи.

Казахстанская культура должна занять свою нишу в мировой культуре, как это сделала Америка, создавшая Голливуд, который снимает фильмы, востребованные во всём мире.

Модернизация общественного сознания. Модернизация общественного сознания, по словам Президента, не просто дополнит другие уже начатые в стране модернизации – политическую и экономическую, она должна стать их сердцевинной. Речь о том, что казахстанцам необходимо научиться иначе, более прогрессивно мыслить, смотреть на вещи под другим углом, и тогда появится шанс приумножить благосостояние страны.

Все шесть инструментов модернизации сознания, которые предлагает Президент, с одной стороны, не новы и давно всем известны, с другой – конечно, важно понимать, что он выбрал их из сотни других и выбрал именно те, которые, по его мнению, наиболее подходят для Казахстана сегодня, и теперь ими нужно правильно воспользоваться.

1. Конкурентоспособность нации. У японцев самые современные технологии, у китайцев масштабное производство, у швейцарцев финансовая система работает, как часы, а что могут казахстанцы? Ответить на этот вопрос гражданам нашей страны предстоит самим, и чем быстрее люди смогут это сделать, тем больше шансов занять лидирующую позицию в той или иной сфере на мировом рынке. Это помимо того, что казахстанцам не обойтись и без уже вошедших в обиход во всём мире навыков, таких как компьютерная грамотность, знание иностранных языков, культурная открытость. Граждане нашей страны вполне могут преуспеть в каких-то новых знаниях, сфере услуг, создании интеллектуальных продуктов или занять нишу высококвалифицированных кадров.

2. Прагматизм. Расточительное отношение к природным ресурсам страны в Казахстане уже привело к исчезновению Аральского моря. Чтобы впредь никакая другая экологическая катастрофа не случилась, граждане должны иначе взглянуть на достояние страны, считает Президент и говорит о необходимости стать более прагматичными. "Прагматизм – это точное знание своих национальных и личных ресурсов, их экономное расходование, умение планировать своё будущее, противоположность расточительности, кичливости, жизни напоказ. Прагматичные люди живут рационально, с акцентом на достижение реальных целей, с акцентом на образование, здоровый образ жизни и профессиональный успех.", – пишет глава государства.

3. Сохранение национальной идентичности. Традиции и обычаи, язык, музыка, литература, свадебные обряды – всё это, по словам Президента, должно вечно оставаться с народом: никакая модернизация невозможна без сохранения национальной культуры. Однако невозможна модернизация и без отказа от того, что мешает развитию. В первую очередь, речь о делении единой нации по регионам и жузам. Во-вторых – о кумовстве, которое процветает на ступенях карьерных лестниц в самых разных сферах. "Чтобы

двигаться вперёд, нужно отказаться от тех элементов прошлого, которые не дают развиваться нации", – отмечает глава государства.

4. Культ знания. Технологическая революция ведёт к тому, что в ближайшие десятилетия половина существующих профессий может просто исчезнуть. Прежде столь стремительных изменений история не видела. В таких условиях, по словам Президента, успешно жить сможет только высокообразованный человек, который способен переквалифицироваться, менять профессию именно благодаря высокому уровню образования. Многие делают для этого в стране: открыт ряд вузов высокого уровня, десятки тысяч молодых специалистов получили образование в лучших университетах мира, в том числе и по программе "Болашак". "Но культ образования должен быть всеобщим", – отмечает Президент.

5. Эволюционное, а не революционное развитие Казахстана. История, по словам Президента, должна учиться на ошибках и не повторять их впредь. Весь XX век прошёл под знаком революционных потрясений. За революцией 1917 года последовали вмешательство в естественные пути национального развития и навязывание чуждых форм общественного устройства, демографический удар по нации, а также удар по языку и культуре, который едва не привёл к их утрате, кроме того, причинён большой ущерб, граничащий с экологическим бедствием, как в случае с Семипалатинским полигоном, сразу нескольким регионам страны. "Эпоха революций не прошла. Они сильно изменились по форме и содержанию. Но вся наша недавняя история говорит прямо и недвусмысленно: только эволюционное развитие даёт нации шанс на процветание. В противном случае мы снова попадём в исторический капкан", – предостерегает глава государства. По его словам, эволюционное развитие как принцип идеологии должно быть одним из ориентиров и на личностном, индивидуальном уровне для каждого казахстанца.

6. Открытость сознания. Почему важно, чтобы сознание было открытым? Во-первых, по словам Президента, это даёт понимание того, что творится в большом мире, что происходит вокруг твоей страны, что происходит в твоей части планеты. Во-вторых, это готовность к переменам, которые несёт новый технологический уклад уже на ближайшие 10 лет, нужно быть готовыми к этому. В-третьих, способность перенимать чужой опыт, учиться у других. В частности, для этого нужно овладеть английским языком. Две великие азиатские державы, Япония и Китай – классическое воплощение этих способностей. "Если казахстанцы будут судить о мире из окон своих домов, то можно и не увидеть, какие бури надвигаются в мире, на материке или в соседних странах. Можно не увидеть леса за деревьями, можно не понять даже внешних пружин, которые заставляют нас иногда серьёзно менять подходы", – говорит Нурсултан Назарбаев.

С.СӘДУАҚАСОВ ЖӘНЕ ҚАЗАҚ ЖЕРІНДЕГІ АУЫЛ ШАРУАШЫЛЫҚТЫ ДАМУ ТУРАЛЫ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Алив Е.

Ғылыми жетекшісі: Идрисов Р. А., гуманитарлық ғылымдар магистрі, аға оқытушы
Ш.Уәлиханов атындағы Көкшетау мемлекеттік университеті, Көкшетау қ.

Tarikhirashidi71@mail.ru

XX ғасырдың 1920-1930 жж. республикада қоғамдық ұйымдастырудағы Смағұл Сәдуақасовтың рөлі, оның әсіресе жастар арасындағы көшбасшылығы айқындалады, сондай-ақ, отандық тарихта өлкелік және жалпы мемлекеттік дамуда, С.Сәдуақасовтың

ойлары мен бағдарламалық идеялары қаншалықты біздің заманымызбен, яғни тарихи контексті құрайтынын сараптауға қадам жасалынды.

Ел қамын ойлаған Смағұл Сәдуақасұлының қайраткерлігі саясаттағы XX ғасыр басындағы реформалар тарихымен тікелей байланысты. Соның ішінде ауыл шаруашылығын кооперациялаудан бастау алған, қазіргі уақытта жартылай шешілген жерге қатысты шаруашылық жүргізудің өзекті мәселелер жетті. Олардың қатарына дәстүрлі шаруашылықтың күйреуі нәтижесінде қазақтар санының азаюы, қазақ даласында мыңдаған өзге ұлт қоныстанғаннан кейінгі этникалық дағдарыс, ұлттық тілдік ортаның бұзылуы сияқты мәселелер жатады.

Он сегіз жасар Смағұл Германиядағы өмір құрылымына сол кездің өзінде таңқалғанын білдіріп, қазақтар мен немістердің шаруашылық жүргізу нәтижелерін салыстыра отырып, қазақтардың артта қалышулығын жою үшін ол, саяси еркіндікке қол жеткізіп шаруашылықты жүргізудің жаңа әдістері мен жолдарын іздестірді. Сәдуақасов мұндай қиын жағдайдан шығудың жолы халыққа төмен баға мен киім, шай, ыдыс – аяқ сату үшін лавкалар ұйымдастыру, өте қажетісінушілерге ссудалар беру үшін несие серіктестіктерін құруды, халықтың мал тұқымы мен егіншілікті жақсартуға, сондай – ақ тері, жүн, май, малдың басқа да өнімдерін тиімді жағдайларда айырбастауға көмектесу үшін ауыл шаруашылық кооперативтерін құруды көздеді.

Сәдуақасұлының 1923 жылы «Жас қайрат» газетіне жазған «Күнбатыс һәм күн шығыстың бостандық жолында күрестерінің тарихы» атты зерттеуі тарихнама ғылымына қажетті дүние. Қаламгер қазақ тарихын тұңғыш рет әлемдік бостандық жолындағы күрестің бағыт-бағдарына, жөн-жосығына шолу жасайды. Сол күрестегі Шығыс пен Батыстың айырым өзгешеліктерін тілге тиек етеді. «Бостандық ақ білектің күшімен, көк найзаның ұшымен келеді» - дейді ол. Сөйтіп астарлап қазақты оянуға шақырады[1; 226.]..

Қазақ халқының сан ғасырлар бойы қалыптасып келе жатқан ұлттық үрдістерін, атап айтқанда жайылымдар мен жайлауларды рулық қауым болып иемденетін қазақ қауымында әлі де малға жекеменшік берік орныққанын жақсы біле тұра ауылдың шырқын тұзып, оны таптық қозғалысқа келтіру, «Кіші қазанның» идеялық авторы Голощекин тұсында жарық көрген ресми құжаттардан мынаны оқуға болады: «Қазақ ауылында жерді пайдалану жайылымдық жерлерді иемдену үшін жекелеген шаруашылық топтарының күресі нәтижесінде тарихи қатынасты 1926-1927 жылдарға дейін ауылдағы жерді пайдалануға шаруашылық топтары арасында жерді тең бөлмеу де сондай-ақ осы топтар ішінде таңдаулы шабындық және жайылымдық жерлерді байлардың басып алуы да негіз болды. Мысалы: бұрынғы Сырдария губерниясына тиесілі болыстың №17 ауылында жалпы саны 150 десятина жердің таңдаулы 100 десятина жері шын мәнінде бір бай қожалығында болды» [1;516.].

1925 жылы сәуірде болып өткен Жалпы қазақтық V кеңестер съезінде осы мәселелер көтерілген еді. Осы мәселеге сәйкес Қазақстан өкіметі 1926 жылы 26 тамызда «Жерге орналаспай жер пайдаланатын көшпелі және жартылай көшпелі аудандардың шабындық және егістік жерлерін уақытша қайта бөлу туралы» заң қабылдады. Оған сол кездегі Қазақстанның халық комиссарлар кеңесінің төрағасы әрі Орталық Атқару Комитетінің төрағасы міндетін уақытша атқарушы Н.Нұрмақов қол қойған.

1927 жылы 3 ақпанда бұл заңға толықтыру енгізілді. Толықтыруға Н.Нұрмақовпен бірге Республика Орталық Атқару Комитетінің төрағасы Ж.Мыңбаев қол қойған. Заңда мұндай бөлудің «кедей және экономикалық жағынан әлсіз халықтың шаруашылық қызметіне қолайсыз жағдай» туғызуға байланысты орын алып отырғаны атап көрсетілді. Ал шабындықты бөлу жан басы бойынша жүргізілетін болды. Қиын жаңдайда және бұлай бөлу мүмкін болмағанда ауылдық кеңестердің қаулылары бойынша шабындықты үй бойынша бөлуге жол берілді. Шабындықты және егістік жерлерді бөлгенде кедейлерге ең сапалы және қыстауларына жақын жерлерді талап ету артықшылығы берілді[2;96.].

С.Садуақасұлының ауыл шаруашылық, экономика саласында атқарған қызметі көп. Соның дәлелі ретінде алатын еңбегі – «Кооперация һәм – қазақ шаруасы». Кооперация – Смағұл аса жетік меңгерген саласы. Ол мұны арнайы оқыды, қазақ шаруасына ыңғайлы жерін сол шәкірт күнінде-ақ басына тоқыды. Бұл туралы әжептәуір мақалалар жазды. Мына еңбек солардың қорытындысы секілді. Кітапшаның алғы сөзінде Смағұл «алты жыл ұдайымен арпалысқан заманның» зардаптарын айта келе «Қазақ шаруасының қазіргі халін тексеріп, ... кооперация ашу керек» деген тақтан жасағанын мәлімдеді.

Еңбектің тамыры – қазақтың шаруа түрлерінен тыңғылықты статистикалық мағлұмат берген бөлімдер. Мұнда экономист Смағұл қазақ түріндегі мал, егін шаруашылығының 1913-1922 жылдар аралығындағы көрсеткіштеріне талдау жасайды.

Бұл туындыға С.Садуақасұлының ұстаған бағыты-қазақ шаруасының негізін сақтай отырып, жаңа түр тұрпат беру. Оның ойынша, туралаған шаруаға сан сипат берілмесе, ол мүлде құлдырайды. Мұны Смағұл: Шаруаның өзгерісі – тарихтың сыны. Мұндай өзгерісте халық не жер жүзінде жоғалып кетеді, не екінші рет қайта дәуірлегенде шаруасы бұрынғыдан орнықты тәртіпке түседі, - деп орынды түсіндіреді [3;72б.].

С.Садуақасұлы қазақ ішінде бұрын да бар, енді тағы құрылғалы отырған кооперация халық тұрмысының бауырын бұрынғыдан бүтіндейтін үш нәрсе іске асырады деп жасайды. Екінші қазақта әзірше зауыт-фабрика жоқ болғандықтан, шет жұрттың өндіріс бұйымдарын тек айырбас негізінде ауылға жеткізеді. Үшінші, нашарлардың әлауқатын түзету үшін несие қаржы береді.

Қайраткердің пікірінше, осы түрдегі кооперация ұйымдары бойы келе, бірігіп, орталарынан банк ашып оның қаржысымен фабрика-зауыт сала алады. Садуақасов: «Алашордашылармен» бірігіп, ұйымдасу қажет, отаршылыққа қарсы күресті жалғастыру үшін топшылдықты қойып, Қожановпен бірігу керек, - деді. Сонымен қатар: Смирновтың, Калининнің отаршыл бағыты үстемдік алып кетуі мүмкін, сондықтан да барлық қазақ коммунистері мен ұлтшылдары топшылдықты тастап, басын біріктіріп, жұмыла жұмыс істеу керек, - деді. Ол жер мәселесі жөнінде бағдарлама жасауды ұсынды.

V партия конференциясына арналған жер мәселесі жөніндегі тезистерді Жандосовтың жеке өзі дайындады... V партия конференциясы қарсаңында ұлтшылдар Жандосовтың үйінде бірнеше кеңес өткізді. Онда Садуақасов пен Қожановтың топтары жер мәселесіне байланысты бас қосты, оған Нұрмақов пен Жандосов белсене араласты. Жер жөніндегі және V партия конференциясына қатысты екінші мәжіліс Садуақасовтың үйінде өтті, оған: Сұлтанбеков, Смағұл Садуақасов, Мұстамбаев, Кадаленко қатысты. Мұхтар Мұрзин де қатысты-ау деймін. Ол кезде Ташкенттен Қабылов пен Жүргенов келген болатын. Мен атын атағандардан басқа, бұл мәжіліске Семейден келген Мұхамеджан Бейсенов қатысты. Бұл кеңесте жер мәселесі, тезистердің баптары, Өлкелік Комитеттің құрамы талқыланды.

«Ауыл шаруашылығы да, басқа кәсіп те шойын жол арқылы өркендейді. Қазақстанның жері үлкен болғанмен жолы жоқ. Жол жоқтықтың есебіне сауда қатынасы да кем. Өнімді Еуропаға апарып сата алмайсың, жақын жердегі орындарға ғана өткізесің. Әкімшіл-әміршіл жолмен жүре берді. Смағұл бұл ойды 1921 жылғы аштықтың қайталанбауы үшін айтқан болатын. Алайда қазақ елі кеңес үкіметінің кінәсінен 1932 жылы ашаршылыққа тағы ұрынып, сансыз малы мен жанынан бірдей айрылды.

Ел қамын ойлаған Смағұл Садуақасұлының қайраткерлігі саясатпен аралас болғандығы, ұлттық идеяны, жер, шаруашылық жүргізу кеңестік идеямен тоқайластырғысы келген қызметтері большевиктердің алашшыл іс-әрекеттерін жою деңгейін, тіпті алаш зиялыларының идеяларын жалғастырушы Садуақасовтай қайраткерлерді қалай құғындала басталғаны көпшілікке мәлім. Бір ғасырдай уақыт өтседе бұл тұлғаны толық ашық түрде зерттеу және жер мәселесін шешудің де саяси

өзектіліктері күшейе түсті, өйткені осындай ұлтжанды тұлғалардың ғұмыры негізінен халықтың тағдырымен сипатталады.

Әдебиеттер

1. Омарбеков Т. Қазақ шаруаларын жеке меншік қожалықтарынан айыру және ұжымдастыру: тарихы мен тағылымы». // Тарих ғыл. докторы. дисс. авторефераты. - Алматы, 1994 - 35 б.
2. Сәдуақасұлы С. Ауыл саясатының негізі. // Еңбекші қазақ, 1927. I. 7
3. Садуақасұлы С. Кооперация һәм қазақ шаруасы. Орынбор, 1925.

ТАРИХ САБАҚТАРЫНДА АҚПАРАТТЫҚ ТЕХНОЛОГИЯНЫ ҚОЛДАНУДЫҢ ТИІМДІЛІГІ

Избасар Н.Н.

Ғылыми жетекші: Абдрахманова С.А., аға оқытушы, ғ.ғ.м.

Ш. Уалиханов атындағы Көкшетау мемлекеттік университеті, Көкшетау қ.

Nurgul.96-kz@mail.ru

XXI ғасыр – қатаң бәсеке ғасыры. Еліміздің білім беру жүйесі әлемдік білім беру кеңістігін бағыталуда. Қазақстан Республикасының «Білімзаңында» «Білім беру жүйесінің басты міндеті – ұлттық және жалпы адамзаттық құндылықтар мен практика жетістіктері негізінде жеке адамды қалыптастыруға және кәсіби шыңдауға бағытталған білім алу үшін қажетті жағдайлар жасау, оқытудың жаңа технологияларын енгізу, білім беру ді ақпараттандыру, халықаралық ғаламдық коммуникациялық желілерге шығу» делінген. ҚР Мемлекеттік білім беруді дамыту бағдарламасында 2011-2020 жылдарға қойылған жоспарда дамудың көзі, барлық жүйеге сапалы әсер ете алатын мақсаттар қойылған. Осыған байланысты, Қазақстан Республикасының ұстаздарының негізгі мақсаты – қоғам дамуының қазіргі кезеңіне сай жастардың саналы ойлауын қалыптастыру, шығармашыл, өз мамандығын дұрыс таңдаған, ой – өрісі жоғары жеке тұлға дайындау. Қазіргі заманағы мына байланысты оқушылардың білімге қызығуынарттыру үшін мұғалімдерге жаңа талаптар қойылуда. Сол себепті оқытудың әртүрлі технологиялары жасалып, мектеп тәжірибесіне енгізілуде. Жан – жақты ізденістің нәтижесінде білім беру аясында жаңа педагогикалық технологиялардың саны да, сапасы да өсіп келеді. Ақпараттық технологиялар - бұл жүйе әдістерін және тәсілдерін жинау, беру, жинақтау, өңдеу, сақтау, ақпаратты пайдалануды қолдану негізінде заманауи компьютерлік және басқа да техникалық құралдардың жүйесі болып табылады. Тарих сабақтарында оқушылардың шығармашылық қабілеттерін дамыту үшін жаңа технологияларды ұтымды пайдалану қажет. Оқыту технологияларының құрылымдық элементтеріне мыналар жатады: «... мақсат, мазмұн, әдістер, формалар, құралдар, оқышы, оқытушы, нәтиже. Оқыту технологияларына тән белгілер: негізділігі (кез келген технологияның өзіндік философиясы, өзіндік тұжырымдамасы болуы шарт); жүйелілігі (құрылымдық элементтердің біртұтастығы); басқарылмалығы (оқыту үрдісін жоспарлап, нәтижесін бастан – аяқ тексеруге болатындығы); тиімділігі (қысқа мерзімде аз шығынмен жоғары нәтижеге жеткізу тиімділігі). Барлық технологиялардың мақсаты – пәнді оқытуда оқушының жеке басының дара және дербес ерекшеліктерін ескеріп, олардың өз бетінше ізденуін арттырып, шығармашылықтарын қалыптастыру болып табылады [1, б. 86].

Ұстаздың міндеті – жеке тұлғаның өзіне, қоғамға қажетті қабілеттерін қалыптастыру, дамыту және өз бетімен білім алуына, өзін-өзі дамытуға қолайлы жағдай жасау. Осыған байланысты әр педагог сапалы білім мен саналы тәрбие берудің тиімді жолдарын іздестіру

қажет, себебі ХХІ – ғасыр – білім беру жүйесін ақпараттандыру ғасыры. Ақпараттық қоғамның негізгі талабы – оқушыларға ақпараттық білім негіздерін беру, логикалық ойлау-құрылымдық ойлау қабілеттерін дамыту, ақпараттық технологияны пайдалану дағдыларын қалыптастыру және оқушы әлеуметінің ақпараттық сауатты болып өсуі мен ғасыр ағымына бейімделе білуге тәрбиелеу, яғни ақпараттық қоғамға бейімдеу. Сол себепті тарихшы ұстаз өз пәнінің терең білгірі ғана болу емес, теориялық, нормативтік – құқықтық, психологиялық – педагогикалық, дидактикалық әдістемелік тұрғыдан сауатты және ақпараттық компьютерлік технология құралдарының мүмкіндіктерін жан – жақты игерген ақпараттық құзырлығы қалыптасқан маман болуы қажет, әрі оқушылардың білімін арттыру үшін сабақта АКТ құралдарын қолдана білу керек. Ақпараттық технологияны барлық деңгейлерде жүйелі пайдалану арқылы оқушы сабақтарда алынған ақпаратқа талдау жасай білуге, ақпаратты дұрыс таңдау жауапкершілігін қалыптастыруға және өз бетінше жұмыс істеуге дағдыландырады. Мектепте компьютерлік технологияны қолдану оқушы шығармашылығын арттыруда белсенді роль атқарады [2, б.127].

Ақпараттық технологиялардың бірі – интерактивтік тақта, мультимедиялық және онлайн сабақтары. Мен тарих сабақтарында компьютерді, интерактивті тақтаны жиі пайдаланамын. Тақырыпқа байланысты суреттер, слайдтар, сызбалар, кестелер жасау, термин сөздерді жазу сабақ жүргізудің мазмұнын кеңейтіп, оқушылардың түсінігін тереңдете түседі. Кейбір сабақтарда видеофильмдер көрсетіп отырамын. Сабақты қорыту кезеңінде эссе, сөзжұмбақтар, ойталқы сұрақтарды да компьютерді, интерактивті тақтаны қолдану арқылы жүргіземін. Себебі бұл әдіс уақытты тиімді пайдалану үшін өте қолайлы. Оқушылардың өз бетімен ізденісі, пәнге деген қызығушылығын арттырып, шығармашылығын дамытуға, оқу қызметінің мәдениетін қалыптастыруға дербес жұмыстарын ұйымдастыруға ерекше қолайлы жағдай туғызып отыр. Тек сабақ кезінде ғана емес сабақтан тыс кезде де оқушылар компьютермен жұмыс жасауға арналған тапсырмалар беремін.

Сабақ барысында түрлі әдіс-тәсілдерді: Эдвард де Бононың «Ойлаудың алты қалпағы» технологиясын, СТО элементтерін, Пирамида әдісін қолданамын. 6-сыныпта «Жизнь древнейших людей» атты саяхат сабағын «POWER POINT», «АСТІВ СТУДИЯ» программаларын интерактивті тақтаны қолдану арқылы өткіздім. 7-сыныпта СТО әдісін қолдану арқылы «Тәуке хан тұсындағы Қазақ хандығы» тақырыбына өткізілген ашық сабақта Смарт білім беру технологиясы қолданылды. Менің тарих мұғалімі ретінде алдыма қойған басты мақсатым: мәдениетті түрде білімді, іскер, жеке тұлғаны дамыту, ұлтымыздың рухын көтеру, осы мақсатқа жететіндей тиімді жол іздеу. Қазіргі кездегі оқытушының басты мақсаты – білім мазмұнын игеруге және оны өзінің жеке білімдік капиталына енгізуге арналған ақпараттық ортадағы берілген мүмкіндіктерді қолдану болып саналады. Қазір білім беру саласында түрлі технологиялар енгізілуде, бірақ олардың ішінде қажеттілігін таңдап, сабақтың әр кезеңінде тиімді қолдану – басты талап. Бұл ретте өзім тарих сабағымда оқытудың көптеген әдістерінен құралған интерактивті оқыту технологиясының тиімді әдістерін қолданамын.

Қорыта айтқанда, ақпараттық технологияларды тарих сабағында қолдану мынадай нәтижелерге жеткізеді:

- Оқушыларға еркін ойлауға мүмкіндік береді;
- Сабақтың нақты мәнін терең ашуға көмектеседі;
- Оқушылардың барлығын сабаққа қатыстыруға мүмкіндік туады;
- Жеке тұлғалық сипатын дамытуға, шығармашылығын шыңдауға, өзіне деген кәсіби сенімін қалыптастыруға көмектеседі;
- Тіл байлығын дамытады;
- Өз ойын жеткізуге, жан-жақты ізденуге үйретеді;
- Шығармашылық белсенділігін арттырып, ұжымда бірігіп жұмыс істеуге тәрбиелейді.

- Өз бетімен білім алатын, ақпараттық технологияларды жақсы меңгерген, білімді жеке тұлғаны қалыптастырады.

Бүгінгі шәкірт ертеңгі күнгі әр түрлі саланың маман иесі. Мұндай сабақтарда оқушылардың тапсырылған жұмыстарға іскерлігі қалыптасады. Болашақ өмірінде белгілі бір кәсіби мамандықты таңдап алуға септігін тигізеді.

Әдебиеттер

1. Мұхамбетжанова С.Т., Жартынова Ж.Ә. Интерактивті жабдықтармен жұмыс жасаудың әдіс-тәсілдері. Алматы, 2008 ж.-301 бет.
2. Ақылдың кені /Ұлағатты сөздер/-Алматы, 2008 жыл.-213 бет.
3. Қисымова.Ә.К. Оқыту технологиялары. - Алматы, 2007 жыл.-270 бет.
4. <http://tak-to-ent.net/load/259-1-0-17303>

«Құқықтану» секциясы Секция «Юриспруденция»

СОЦИАЛЬНАЯ ОСНОВА ПРАВОВОГО ГОСУДАРСТВА

Байтлеу С.

Научный руководитель: Максименко Е.В., магистр юридических наук,
ст. преподаватель

Кокшетауский государственный университет им.Ш.Уалиханова, г.Кокшетау
Baitleuov-2011@mail.ru

На сегодняшний день в государствах все большую значимость приобретают задачи и цели, связанные с социальными вопросами. Деятельность государственных органов по защите и обеспечения населения составляет функциональное содержание политики современного государства.

Концепция социального государства имеет важное методологическое значение для отраслей гуманитарного знания, которые в той или иной степени, затрагивают проблемы государства и права. [1., стр.3]

Право -величайшее достижение, которое обладает колоссальной общественной ценностью. Являясь совокупностью четко сформулированных правил поведения организации, граждан, государства, его органов, оно представляет собой кодекс общественного и государственного устройства, прав и свобод граждан, функции и обязанностей структур государственной власти. Качество определенности и общеобязательности, которыми оно обладает, обеспечиваемым в своем применении государством, право это регулятор общественной жизни. Оно обеспечивает равенство граждан перед законом и правосудием, равновесие прав и интересов граждан в конкретных отношениях, право служит стабильности общества и его позитивному развитию, обеспечивает условие для достойной жизни граждан.

Правовое государство, с одной стороны это результат реализации права в устройстве государственной власти и ее в функциях, с другой стороны, условия развития применения права, внедрение в его жизнь. В правовом государстве общество живет по праву, где и само государство подчиняется праву.

Государство является правовым лишь постольку, поскольку общество живет по праву, поскольку в обществе обеспечено верховенство права, то есть подчинение ему не только общества, граждан, но, в первую очередь самого государства.

Социальную основу правового государства являются саморегулирующееся гражданское общество. В центре внимания такого государства является человек и его разнообразные интересы. Через общественных связи создаются необходимые условия, для реализации гражданином своих творческих, трудовых возможностей, обеспечиваются личные права и свободы. Прочная социальная основа государства предопределяет стабильность его правовых устоев. Правовое государство - это одновременно и социальное государство, которая стремится к развитию, ссылаясь на мнение гражданского общества. [2.Стр.3]

Казахстан с приобретением независимости, ставит перед собой новые задачи и цели, где одна из важных задач была создание общества с правовым сознанием. Одной из проблем было то что люди все еще не хотели принимать происходящие перемены. В условиях глубокого кризиса и развала экономики, Нурсултан Абишевич Назарбаев выступил на заседании Верховного Совета с посланием Верховному Совету Республики Казахстан, ставшим известным как «Меморандум Президента». Его основная цель заключалась в том, чтобы высшие эшелоны государственной власти, а также политические партии и объединения реально взглянули на сложившуюся в Казахстане ситуацию и сделали правильные выводы и начали слаженно и конструктивно работать. Это был третий год независимости, и населению нужно было четко сказать, что возврата к прошлому не будет. [3.Стр.24.]

Казахстан окончательно и бесповоротно отказался от бесправной жизни в тени прежней империи, приступил к строительству сильного суверенного государства с социально ориентированной рыночной экономики и принципиально новыми общественными отношениями. Кардинально меняются политическая система и государственное устройство, подчеркнута приверженность республики демократическому курсу, международным нормам и принципам. Высшей ценностью общества, которое мы строим, является человек, во имя и блага которого начаты преобразования. Законодательно обеспечены гарантии прав и свобод людей, заложены идеи консолидации, гуманизма, межнационального согласия, равенства всех нации и народностей. [4.Стр5.]

Процесс становления правовой государственности занимает длительное историческое время. Он совершается также вместе с формированием гражданского общества и требует целенаправленных усилий. Правовое государство не вводится единовременным актом (даже если этот акт является демократической конституцией) и не может стать результатом чистого законодательства. Весь данный процесс должен быть органически пережит обществом, если оно для этого созрело. Проблема здесь не только юридическая, хотя создание совершенной законодательной системы, способной "связать" государство, - задача первостепенной важности. Необходимо коренное преобразование социально-экономической и политической систем, в первую очередь преобразование собственности, ибо при безраздельном господстве монопольной бюрократической государственной собственности, неизбежно требующей жесткой административно-командной власти, правовое государство в принципе невозможно. Современный период находится в состоянии кризиса, что обостряет те трудности и препятствия, которые стоят на пути движения к правовому государству. Среди них особое беспокойство у общественности вызывает бесперспективное положение в области прав человека, рост преступности, коррупция, расцвет бюрократизма и т.п. Вместе с тем вряд ли чисто механическое заимствование западных идей (а идея правового государства - западного происхождения) принесет согласие, порядок, демократию. Если признать пригодной концепцию правового государства западного образца, то, разумеется, с целым рядом

оговорок, учитывая отношение к праву как к социальному инструменту, историческую приверженность к сильному государству, низкую "природную" правовую активность и инициативу. С другой стороны, не абсолютизируя роль права, следует "реальнее" относиться и к самой идее правового государства, ибо в действительности политическая власть всегда стремится вырваться из правовых рамок и "правовое государство" - это скорее идеальный тип (В.А. Четвернин). Поэтому, рассматривая современное развитие идей правового государства, следует избегать преувеличения ее роли и степени распространения. Сегодня правовое государство предстает в большей степени как конституционный принцип, лозунг, не получая пока своего полного воплощения в какой-либо стране. Ближе других к реализации данной идеи на практике подошли, например, такие государства, как Германия, Франция, Швейцария, США и др. Современному Казахстанскому обществу еще далеко до достижения идеалов правового государства, но двигаться в этом направлении необходимо. Преодолевая различные трудности и препятствия, Казахстан создает свой образ правового государства, который будет органичен ее истории, традициям и культуре, что и позволит ей стать подлинно свободным демократическим обществом. [5. Стр.69]

Правовая политика направлена на дальнейшее углубление демократических реформ, подъем экономики, становление рыночных отношений, оздоровление социальной сферы, последовательную защиту национальных интересов, прав и свобод человека. Цель права - "установить совместную жизнь людей таким образом, чтобы на столкновение, взаимную борьбу, ожесточенные споры тратилось как можно меньше душевных сил" (И.А. Ильин). Другой представитель русской юридической мысли - В.С. Соловьев - определял право как "принудительное требование осуществления добра или порядка, не допускающего известного проявления зла". Иными словами, право - это мощная преграда на пути зла и в то же время - проводник и заступник всего лучшего в человеке. [5. Стр. 241]

Правовая политика есть политика, проводимая с помощью правовых средств. Поэтому крайне важно всемерно совершенствовать эти средства, повышать их эффективность, надежность, четкость и безотказность функционирования. Это касается прежде всего законов, указов и правительственных постановлений, других нормативных актов, механизма правового регулирования, правоприменительной деятельности, судебной, прокурорской и следственной практики, прав и обязанностей граждан, юридической ответственности, правовой культуры - всех элементов, составных частей и институтов, образующих казахстанскую правовую систему. Необходимо, как советовал еще И.А. Ильин, сделать все, чтобы "приблизить право к народу, чтобы укрепить массовое правосознание, чтобы народ понимал, знал и ценил свои законы, чтобы он добровольно соблюдал свои обязанности и запреты, лояльно пользовался своими полномочиями. Право должно стать фактором жизни, мерою реального поведения, силою народной души... Нелеп и опасен такой порядок, при котором народу недоступно право... Человеку, как существу духовному, невозможно жить на земле вне права". [5. Стр.244]

Литература

1. «Основы социального государства» Р.В. Косов
2. «Правовое государство» В.Ф. Яковлев
3. «Казахстанский путь» Н.А. Назарбаев
4. «Идейная консолидация общества – как условие прогресса Казахстана» Н.А. Назарбаев
5. «Теория государства и права: учебник» Н.И. Матузов , А.В. Малько

МӘНГІЛІК ЕЛ БОЛУ КОНЦЕПЦИЯСЫ

Амангелді Б.А.

Ғылыми жетекші: Наурызбаев Б.А., оқытушы

Ш.Уәлиханов атындағы Көкшетау мемлекеттік университеті, Көкшетау қ.

Мәңгілік ел көптен бері айтылып келе жатқан идея. Ол идея сонау әлемді билеген түркі қағанаттарында өрбіген. Ол идеяны Күлтегін мен Тоныкөк бабаларымыз жасаған. Неге мәңгілік ел? Себебі баяғыда Абай мен Шәкәрім айтқандай жан мәңгілік деген. Қазір 21 ғасыр, алдымызда бағындыратын үлкен асулар тұр. Тәуелсіздігімізді алғаннан кейін, әлемдік жаханданудың алдында тұрмыз. Оған төтеп беріп және халқымыздың атағын әлемге қайта паш ету үшін мәңгілік ел болу ұлы мақсат. Осы жазған мақалам Мәңгілік ел болу тек қазақтың ғана емес барша түркінің ортақ идеясы және түркі халқының бірігуі жайлы болмақ.

Мәңгілік Ел – ата-бабаларымыздың сан мың жылдан бергі асыл арманы. Ол арман – тұрмысы бақуатты, түтіні түзу ұшқан, ұрпағы ертеңіне сеніммен қарайтын бақытты ел болу еді. Біз үшін болашағымызға бағдар ететін, ұлтты ұйыстырып, ұлы мақсаттарға жетелейтін идея бар. Ол – мәңгілік ел идеясы. Тарихи құндылығымыз болған тәуелсіздік идеясының негізінде сол ұлттың тағдыры, ұлы тұлғалардың ерен еңбегі жатыр. Тәуелсіздігімізді алғаннан кейін Қазақстан Республикасының президенті Нұрсұлтан Назарбаев Қазақстан 2050 Мәңгілік ел деген идеясын алға тартты. Онда Қазақстанның 2050 жылы әлемдік бәсекеге қабілетті дамыған 30 елдің қатарына енуі керек екен. Енді Мәңгілік ел болу деген не? және қалай болу керек деген сұрақтарға жауап іздейік. Мәңгілік ел болу деген ол ата-бабаларымыздың жолын жалғастырып, ұлы істерін жалғап, әлемнің төріне қайтадан отырып, мәңгілік рухы мықты ел болу. Алдымен біз үшін не құнды соны біліп алуымыз керек. Біз үшін ұлы болашақ құнды. Оған қалай жетеміз? Алдымен қалай Мәңгілік ел боламыз соның толық концепциясын жасауымыз керек. Алдымызға қояр мақсаттарымызды толық айқындап алайық. Мәңгілік ел болуға кедергі келтіретін факторларды ашайық

Отарланған сана- патшалық Ресеймен КСРО-ның жүргізген саясаттық нәтижесінде қазақ халқының міңезі, санасы бүлініп, қазақ болып туғанына өкініп, басқа ұлттың мүддесіне қызмет етіп жүргендер бар. Орысша ойлап, орысша сөйлейді. Өз ұлтын өркениетсіз жабайылық деңгейге түсіреді. Болшағына сенбейді.

Отарланған тарих – отарланған елдің тарихын отарлаушы ел жазады демекші тарихымызды бөлшектеп басқа халықтарға бөліп беріп, қалғанын иемденіп, иемдене алмағанын жабайылық деңгейге түсіріп, ұлы түркі тарихын бөліп, бір-бірлеріне қарсы қойды. Европоцентризм мен космополитизм еніп кеткен. Қазіргі тарих оқулықтары осыған дәлел.

Отарланған тіл – қазақ тілін шеттетіп, оны калбит деңгейіне түсіріп, ана тілінде сөйлеуге намыстануға дейін түсіп кетті. Онымен қоса тілімізге арабизммен парсы терминдері кіріп кеткен.

Отарланған жазу жүйеміз. Біздің төл жазуымыз ол руникалық жазуымыз. Арабтардың жаулап алушылық соғыстарынан кейін олар осы жерден кеткенде көп нәрселерді өзгертіп жіберген. Бізге араб жазуы кейін латын әліпбиі кейін кириллица кіріп кеткен. Жазу жүйесін ауыстыру ол отарлау үшін қолданылған. Отарланған дүниетаным біз бұрын әлемге өз көзімізбен қарайтынбыз. Қазір біз әлемге арабтың, орыстың, еурополықтардың көзімен қараймыз. Діңге келсек қазір біздің дәстүрді діңге қарсы қойып, салафизм тарап, жастардың санасын билеуде. Діңге арабизм еніп кеткен. Арабтардың дүниетанымы кіріп кеткен. Сонымен тағы бір мәселе ол идентификация. Енді осыларды шешу жолдарымен Мәңгілік ел идеясының толық негізін жасау керек. Алдымен тілімізді толық барлық жерде толық қолданысқа енгізіп бір жүйеге келтіру. Шыңғыс Айтматов айтқандай: Түркі тілінде қарлұқ-оғыз диалектісін алып, арабизм мен персизменен тазартып оны қыпшақ тілі терминдері сөздерімен ауыстыру. Біртұтас түркі тілінің сөздігін жасау арқылы барлық түркі халықтары бірін-бірі түсінетін болады.

Жазуда латын әліпбиімен қоса руникалық жазуды толық зерттеп, оны кезең кезеңдермен қолданысқа еңгізу. Сол арқылы біртұтас түркі жазуын жаңғырту. Бірліктің нышаны ортақ жазуда. Біртұтас ортақ түркі тарихын жазып шығару. Европоцентризм мен космополитизмнен тазарту. Қазіргі шығып жатқан жаңа деректер, археологиялық қазбалар, генетика, лингвистика, ономастика және ғалымдардың зерттеуі европоцентризмнің күл талқанын шығаруды. Өзіміздің дүниетанымызды қайтадан жаңғыртып, әлемге ата-бабалар көзімен қарау. Дінге келер болсақ ислам дінін толық дәстүрлеу арқылы, арабизмнен толық тазарту. Осы аталған факторлар Түркі әлеміне идентификациялық бірігуге әкеледі. Алаш идеясын Мәңгілік ел идеясына қосу. Ұлттық философиямызды құру. Ол философия Мекемтас Мырзахметов қалыптастырған Абайдың толық адам философиясы. Әлемнің көрінетін және көрінбейтін қасиеттері бар. Көрінетін қасиеті ол материалдық дүние, көрінбейтін қасиеті ол рухани дүние. Еуропа елдері көрінетін дүниемен кетсе біз Мәңгілік ел екеуін қатар ұстануымыз керек. Мәңгілік ел ол тек қана қазақтың ғана емес тұтас түркі дүниесінің идесы болуы керек. Алдағы мақсат Қазақстанды Алаштандыру, Ұлы даланы модернизациялау – ол дегеніміз шикізат өндіруден жоғары технологияларды өндіретін елге айналдыру. Еліміз Еуразия ғана емес бүкіл дүние жүзінің ортасында, жүрегінде орналасуына байланысты болашақта Астананы Алтын Ордаға, Семейді Алашқа айналдырсақ әлемдік астанаға айналмақ. Ұлы даланың жаңа қарулы күштерін құру, сосын Байқонырды қайтарып алсақ Алаш елі ғарыштыда бағындырмақ. Осындағыларға барлық жағдай бар тек ниет керек. Қазақстан және Орта Азия деп емес Түркістан өлкесі деп атасақ қандай жақсы болады. Мәңгілік ел болу дамыған 30ел емес керісінше бірінші болуға жетелейтін идея болу шарт. Сигапурдың атасы Ли Куан Ю айтқандай: Бірінші болуға талпынбаған ел ондыққа да кірмейді. Біз Қазақ елі Еуропа, араб әлемі, қытай әлемі, орыс әлемі емеспіз біз ұлы түркі әлеміне жатамыз және оның қара шаңырағы мен жүрегінде орналасқан елміз. Біздің жолымыз ата-бабалармен жалғасып келе жатқан мәңгілік ұлы көш. Біртұтас тіліміз, түркі жазуымыз, ұлы тарихымыз, дүниетанымыз бен ұлттық философиямыз бізде сақталған кодтарды қайтадан оятады. Онымен қоса ұлы ханымыз Кенесары бабымыздың басын қайтарып, салтанатпен жерлеп, қазақтың тәуелсіздігі жолында ұлт-азаттық көтеріліске шыққан бабаларымызды дәріптеп, ұлы ескерткіштер қойып әділ бағамызды беруіміз керек. Иісі түркі баласын ортақ Алтайдың алтын бесігінде жинап, Мәңгілік елдің туын көтеруіміз керек. Алтайда түркілердің көк бөрінің рухы кезіп жүр соны өзімізге қайтарып алатын күніміз келеді. Мәңгілік еліміздің берік тұтқасы тағы қоса Дешті Қыпшақтың атын қайтару. Мәңгілік ел ол ұлттық бірлік пен қайта ұлы жаңғырудың идеясы болмақ. Әлемді билеген ұлы бабаларымыздың ісін жалғастыра отырып біз 30 елдің емес оданда жоғары әлемнің төріне лайықты ел болуымыз керек. Сөз соның Мағжан Жұмабаевтің өлеңімен аяқтаймын

Түркістан – екі дүние есігі ғой
Түркістан ер түріктің бесігі ғой
Тамаша Түркістандай жерде туған
Түріктің Тәңірі берген несібі ғой
Ертеде Түркістанды Тұран дескен
Тұранда ер түрігім туып өскен
Тұранның тағдыры бар толқымалы
Басынан көп тамаша күндер кешкен
Тұранға жер жүзінде жер жеткен ба?
Түрікке адамзатта ел жеткен ба?
Кең ақыл, отты қайрат, жүйрік қиял
Тұранның ерлеріне ер жеткен ба?
Бұл Тұран ежелден-ақ алаш жері
Тұрансыз тарқамаған алаш шері
Тұранның топырағында тыныштық тапқан
Алаштың арыстаны Абылай ері.

Әдебиеттер

1. «Мәңгілік Ел» идеясының бастауы тым тереңде www.inform.kz
2. Ибрагимхалил Балаев объединение тюрков www.yiakutiafuture.ru
3. Мекемтас Мырзахмет дүниетаным және ономастика www.qamshy.kz
4. Ли Куан Ю из третьешо мира в первый қанатты сөзі.

ПРИМЕНЕНИЕ ПРИНЦИПОВ И НОРМ АНГЛИЙСКОГО ПРАВА ВО ВЗАИМОДЕЙСТВИИ С МЕЖДУНАРОДНЫМИ ОБЯЗАТЕЛЬСТВАМИ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН

Дуамбаев Е.

Научный руководитель: Максименко Е.В., магистр юридических наук,
ст. преподаватель.

Кокшетауский государственный университет им.Ш.Уалиханова,г.Кокшетау
Duambaev97@mail.ru

Как известно, Президент Республики Казахстан - Лидер Нации Н.А. Назарбаев на очередном XVI съезде партии «НурОтан» заявил о необходимости проведения 5 институциональных реформ, в частности, в контексте обеспечения верховенства закона, гарантирующего права собственности, создающего условия для предпринимательской деятельности, охраны договорных обязательств, который в конечном итоге станет основой для экономического роста. В целях достижения поставленных задач разработаны 100 конкретных шагов, в рамках которых предусмотрено создание независимой судебной системы Международного финансового центра «Астана» с собственной юрисдикцией, которая будет функционировать на принципах английского права.

Фундаментальные основы казахстанского и английского права берут свое начало в идейно-правовых истоках, именуемых принципами. Посредством принципиальных положений образуется единая правовая система основы, которой гарантируют единство, взаимосвязь и незыблемость провозглашенных правил.

Целью современных международных отношений является сближение действующих национальных законодательств. Толковательный процесс способствует формированию представления о сущности такого взаимодействия, а также предполагаемых достижений.

Международное право, выступающее единым идейным направлением, обеспечивает процесс определения правовых форм, требующих наполнения и их детализации во внутригосударственном праве.

Нормативные положения Основного Закона Казахстана и Англии дают общее представление о статусе международных договорных обязательств в национальной правовой системе.

Характерность системы принципов для соотношения международного права и национального законодательства определяется их детальной спецификацией для конкретного рода правоотношений. Так, к примеру, обращаясь к принципу верховенства, который закреплён в английском и казахстанском праве, необходимо отметить следующее ««верховенство права шире принципа законности» — акты английского законодательства должны находиться в строгом соответствии с общепризнанными принципами международного права (juscogens), фундаментальными правами и свободами человека»

Конституционный закон Республики Казахстан «О Международном финансовом центре «Астана» предусматривает в качестве действующего права помимо самого закона в первую очередь акты Центра, которые могут быть основаны на принципах и нормах права Англии и Уэльса и (или) стандартах ведущих мировых финансовых центров, принимаемых или издаваемых органами Центра в пределах предоставленных настоящим Законом полномочий. Законодательство Республики Казахстан будет применяться лишь в части, неурегулированной Конституционным законом и актами Центра.

Вместе с тем, Республика Казахстан в настоящее время является участником ряда двусторонних и многосторонних договоров, возлагающих на государство определенные обязательства. В частности, по состоянию на 22 ноября 2015 года Казахстан является участником 48 двусторонних и 1 многостороннего договоров о поощрении и взаимной защите инвестиций³⁰, 46 двусторонних конвенций об избежании двойного налогообложения³¹. В момент заключения таких договоров Республика Казахстан не делала заявлений об ограничении территориальной сферы их действия, соответственно данные международно-правовые акты действуют в отношении всей ее территории, в том числе и в отношении территории будущего финансового центра. Следовательно, указанные соглашения могут иметь потенциальное значение для участников Центра, разрешения споров между ними, а также споров между участниками и органами Центра. В особенности интерес представляет вопрос о соотношении и взаимодействии норм Конституционного закона в части определения налогового режима и положений двусторонних конвенций об избежании двойного налогообложения и предотвращения уклонения от налогообложения.

В ситуации, когда законодательство Казахстана, составной частью которого согласно п. 1 ст. 4 Конституции являются и международные договорные обязательства, на территории МФЦ «Астана» будет применяться лишь в части неурегулированной актами Центра, могут возникнуть ситуации коллизии данных актов с теми международными договорами, участницей которых является Республика. Для того, чтобы избежать нарушения Казахстаном своих международных обязательств, необходимо определить ряд принципов взаимодействия действующего права Центра, в частности принципов и норм английского права, и международных договоров Республики.

В первую очередь, необходимо начать с вопроса, связанного с инкорпорацией международных договорных норм в состав внутреннего права, поскольку существующие принципы права Англии и Уэльса в отношении взаимодействия международного права и национального законодательства существенным образом отличается от того, что определяется Конституцией и иными нормативными правовыми актами Казахстана. Так, согласно принципам английского права международные договоры сами по себе не имеют силы во внутригосударственном правовом порядке. Для того, чтобы международные договоры стали частью внутреннего права и были применимыми судами, необходимо издание специальных актов ин-корпорации: первичного законодательства (акты парламента) или вторичного законодательства (подзаконные акты правительства). Таким образом, в данном случае речь идет о процедурной инкорпорации.

Как уже было отмечено ранее, Конституция Республики Казахстан в состав действующего права включает также нормы международных договорных и иных обязательств Республики. Второй абзац пункта 4 нормативного постановления Верховного Суда Республики Казахстан от 10 июля 2008 года №1 закрепляет положение, согласно которому международный договор подлежит применению, если Республика Казахстан выразила согласие на его обязательность «посредством подписания договора, обмена документами, ратификации договора, его принятия, утверждения, присоединения к договору либо любым другим способом, о котором условились договаривающиеся стороны. Сказанное выше свидетельствует о том, что Республика Казахстан использует

автоматическую инкорпорацию для включения международных норм в национальную правовую систему. Таким образом, для того чтобы норма международного обязательства стала частью действующего права и была применена государственными органами, включая суды, необходимо лишь согласие Республики Казахстан на ее обязательность, выраженное в международном плане. Принятие каких-либо формальных или процедурных актов не требуется. Данное обстоятельство необходимо учитывать при определении применимого права для разрешения спора в Суде МФЦ «Астана».

Вместе с тем, способ инкорпорации международных договоров в правовую систему Республики Казахстан имеет свою специфику. Так, согласно пункту 3 статьи 4 приоритетом перед национальными законами обладают лишь те международные договоры, которые были ратифицированы Парламентом Республики Казахстан в соответствии с процедурой, установленной Основным Законом. Однако, Конституция Казахстана сохраняет приоритет над всеми международными договорами республики, что подтверждается в первую очередь практикой Конституционного Совета и правовой позицией Верховного Суда: «при возникновении коллизии между конституционными положениями и ратифицированными (или нератифицированными) международными договорами, участником которых является Республика Казахстан, приоритет в применении принадлежит конституционным нормам». Данное обстоятельство имеет существенное значение для функционирования МФЦ «Астана» в целом и Суда Центра в частности, поскольку согласно п. 1 ст. 4 Конституционного закона действующее право Центра основывается в первую очередь на Конституции Республики Казахстан.

Литература

1.А. Михайлов. «Принципы верховенства права и преемственности права в английской правовой доктрине», <<http://blog.pravo.ru/blog/3305.html>>.

2.Б.И. Осминин. Принятие и реализация государствами международных договорных обязательств. / WoltersKluwerRussia, 2006 - 386 с., с.12-14.

3.Оралова Е.Д., Ракишева А.Ш. Законодательные меры обеспечения реализации международных норм и способы их имплементации в национальную правовую систему: теория и практика // Наука и жизнь Казахстана. Международный научно-популярный журнал, №5 (26) 2014, с.92-101, с.97.

СЫБАЙЛАС ЖЕМҚОРЛЫҚҚА ҚАРСЫ БАҒЫТТАЛҒАН ӘЛЕМДІК ТӘЖІРИБЕЛЕР

Мырзалиева М.М.

Ғылыми жетекшісі: Тлеубердина У.Т., з.ғ.м., аға оқытушы

Ш.Уалиханов атындағы Көкшетау мемлекеттік университеті, Көкшетау қ.
oep_st@mail.ru

Сыбайлас жемқорлық қазіргі кездегі бүкіл адамзат пен мемлекеттерді қинап келе жатыр. Сонымен сыбайлас жемқорлық қалай қинап жатыр деген сұрақ туындаған шығар дәл сондықтан ең алдымен «жемқорлық» сөзінің мағынасына тоқталайық. БҰҰ-ның халықаралық сыбайлас жемқорлықпен күрес туралы анықтамалық құжатында: «Сыбайлас жемқорлық- бұл жеке мақсаттарында пайда көру үшін мемлекеттік билікті пайдалану» делінген.[1] БҰҰ секретариаты әр түрлі елдер тәжірибесі негізінде дайындаған Басшылық құралда сыбайлас жемқорлық сөзіне былайша түсініктеме береді:

1)ұрлық, лауазымды тұлғалардың мемлекет меншігін иеленуі және ұрлауы;

2) жеке пайдасы үшін ресми мәртебесін биресми қолдана отырып, қызметтік жағдайын пайдалануы;

3) жеке бас пайдасы мен қоғамдық парызы мүдделері арасындағы қақтығыс. Жемқорлық деген не екенін түсініп алған соң ары қарай біз Сингапур, Қытай, АҚШ елдерін мысалға ала отырып, осы елдердің жемқорлықпен күресу тәжірибелеріне тоқталамыз.[2;80-956] Не үшін және не себепті осы елдер тәжірибесі таңдалынып алынды? Сонымен, Transparency International ұйымының 2014 жылы жариялаған мәліметтеріне сүйнесек, сыбайлас жемқорлықты қабылдау индексі бойынша Азия өңіріндегі ең төмен ел Сингапур болып табылады екен.

Transparency International ұйымының есебі бойынша сыбайлас жемқорлықтың ең төменгі деңгейі 10 балл деп есептелінсе, 9,2 баллдық жүйемен Сингапур елі 7-ші орында тұр. Бұл рейтингте Қазақстан 2,2 баллмен 126-ші орынды иеленіп отыр. Дамыған Сингапур елінің сыбайлас жемқорлықпен күресудегі жетістікті тәжірибесі біз үшін құнды, себебі біздің де менталитетіміз «азиаттық», сонымен қатар бұл «цифрлық экономикасы» бар мемлекет тәжірибесі болып табылады[3;-Б.189.]Бүгінгі таңда Сингапур елі сыбайлас жемқорлыққа қатысты ең «таза» мемлекеттердің қатарында. Сингапур билеушілері, шынымен де, жемқорлықпен күрестің қызмет етіп тұрған және нәтижесін беріп отырған тиімді механизмін жасай білді. Бұл елде жемқорлықпен күрес үздіксіз жүргізіліп отырады. Бұған 1952 жылы құрылған сыбайлас жемқорлық жағдайларын тергеу Бюросы арнайы органының үздіксіз жұмысы дәлел. Бюро мемлекеттік шенеуніктер арасында болған жемқорлыққа қатысты жағдайларды тексеріп, тиісті органдарға қажетті шараларды қолдану үшін хабарлап отырады. Сонымен бірге сыбайлас жемқорлық әрекеттеріне жақын мемлекеттік органдардың жұмыс істеу әдіс-тәсілдерін басқару жүйесіндегі «әлсіз тұстарын» айқындау мақсатында зерттейді. Егер жемқорлық әрекеттерін тудыратын жағдайлар табылса, Бюро бұл органдардың басшыларына тиісті шараларды қолдануды ұсынады.

Сингапур елінің сыбайлас жемқорлыққа қарсы саясатының басты идеясы «жеке тұлғалардың сыбайлас жемқорлыққа қатысты әрекет жасауға мүмкіндіктерін, жағдайларын болдырмауға мейлінше тырысу» болып табылады. Бұл бірқатар сыбайлас жемқорлыққа қарсы ұстанымдардың негізінде жүзеге асырылады, мысалы:

- мемлекеттік қызметшілердің еңбекақысы жеке секторларда табысты жұмыс істеп жүрген тұлғалардың орташа еңбекақысы көлемінде есептелінеді;

- пара беруші де, пара алушы да жақтарға қатаң шаралар қолданылады; мемлекеттік лауазымдық тұлғалардың мүлкі, активтері, қарыздары туралы жыл сайын тексеруші есеп жүргізіледі;

- саяси сатылмайтын көшбасшылардың моральдық беделін қолдау үшін жоғары лауазымдардағы шенеуніктердің жемқорлыққа қатысты әрекеттеріне қатаң түрде қарау;

- сыбайлас жемқорлық жағдайлары туралы хабарлаған адамдар жайлы құпия ақпараттарды қатаң сақтау;

- экономиканы дамыту үшін артық әкімшілік кедергілерді жою;

- әр 3-5 жыл сайын сыбайлас жемқорлыққа қатысты жүргізілген шараларға мониторинг, талдау, сараптама жүргізу.

Сингапурдің мемлекеттік қызметі меритократия (жеке еңбегінің жүйесі), бейтараптық, қоғамға есеп беру, адалдық, жемқорлыққа қарсы тәртіптілік негізінде қызмет етеді. Ол халықтың әр арызына мұқият көңіл бөледі. Әр Министрлікте жұмыс сапасын арттырумен шұғылданатын бөлімдер қызмет атқарады. Жұмыс сапасын арттыру мақсаттарының бірі- қызмет көрсету тұтынушыларын 15-20 минуттан артық күттірмеу. Мемлекеттік қызметті дарынды, қабілетті мемлекеттік қызметшілермен қамтамасыз ету үшін, мектеп қабырғасындағы келешегі зор, озық оқушыларды анықтап, оларды оқу барысында қолдап, университеттерге түсу үшін шәкіртақылар тағайындап, шетелдерде оқыту мәселесіне

көңіл бөлген. Біртіндеп мемлекеттік қызметінде ең дарынды әрі қабілетті, білікті мамандар жұмыс істей бастап, Сингапур ақша саясатына қатаң бақылау қоя білді. Мысалы, сайлау кампанияларында шығындарға қатаң шектеулер қою, жеке министрліктер мен парламент мүшелері үшін емес, тек саяси партиялардың пайдасына ғана қайырымдылық көрсету, үкімет саясатына пара беру арқылы әсер етпек болғандардың әрекеттеріне жол бермеу[4;106]. Бұл мәселе төңірегінде қоғамдық пікірді қалыптастыруда, сыбайластық фактілерін әшкерелеуде БАҚ-ның атқарар мәні зор. Сыбайлас жемқорлықпен күрес - Сингапурдің экономикалық өсуінің басты факторларының бірі. ҚХР-да жиі-жиі талқыланатын жемқорлық жанжалдар мемлекеттік қызметкерлердің мұндай қылмыстық әрекеттеріне қарсы белсенді және нәтижелі күрес жүргізілуін көрсетеді. Қытай елінің тәжірибесін әмірші, өктем режимдегі мемлекет тұрғысынан қарасақ, біраз бізді қызықтыратын мәліметтер алуымыз мумкын. Бұл елде жемқорларға қарсы өте қатал шаралар қолданылады. 1989 жылдың өзінде ғана сыбайлас жемқорлыққа қатысты құқықбұзушылық жасағаны үшін 30 адам өлім жазасына кесіліп, 30 мың адам әр түрлі мерзімге бас бостандығынан айырылған. 2008 жылы Қытай елі сыбайлас жемқорлықты қабылдау индексі бойынша 3,6 баллмен 180 елдің ішінде 72 орынға иеленді. Бірақ бүкіл адамзаттың бестен бір бөлігі өмір сүретін, қазіргі кезде коммунистік партия жетекшілік жасап отырған, мың жылдық дәстүрі бар мемлекетте сыбайлас жемқорлыққа қарсы тиімді нәтижелі жүйені ел басшылығының қалай жасағанын түсіну қиын.

Сыбайлас жемқорлық—«Фубай» (бұзылу, шіру) сөзімен белгіленеді. Қазір бұл ұғым өз қызметтік жағдайын асыра пайда, жеңілдік табу үшін пайдаланатын барлық деңгейдегі шенеуніктердің қоғамға қарсы және пайдақорлық барлық іс-әрекеттеріне таратылады[5;Б.157]. Қытайлық сыбайлас жемқорлықты қарастыра отырып, бұл құбылыс сыбайлас жемқорлықтың «азиаттық үлгісіне» жататынын, мемлекет қызметімен байланысты дағдылы және қоғамдық-қолайлы мәдени және экономикалық құбылыс екенін ескеру қажет.

Сыбайлас жемқорлық мемлекеттің ең қауіпті жауы деп жарияланған партия съезі өтеді. Бұдан кейін жемқорлық деңгейі біраз төмендейді, сонан соң одан да ұлғая түседі. Келесі съезд өтеді және тағы да сол жағдай қайталанады. «Соғыс стратегиясы» атты сыбайлас жемқорлыққа қарсы Қытайда жүргізілген күрес тәжірибесі қызықты. Бұл күрес 1951 жылдың желтоқсанында, бүкіл Қытайда «үш қарсы» (сыбайлас жемқорлыққа қарсы, бюрократтыққа қарсы, ысырапшылыққа қарсы) бағдарламасымен бірге басталды. Бұл кезде мыңдаған адамдарға сыбайлас жемқорлық қатынастарына түскендері үшін өлім жазасына үкім шығарылды. Тек қана сыбайлас жемқорлық туралы істерді қарастыратын арнайы халық соттары құрылды. Үкімет әр адамнан оған сыбайлас жемқорлық туралы білетінін хабарлауды талап етті. Жемқорлыққа қарсы күрестің алғашқы қадамы – сыбайлас жемқорлықтың болуы маңызды мәселе ретінде танылуы. Сыбайлас жемқорлыққа әкімшілік немесе мәдени түрде тыйым салынған қоғамдарда жемқорлыққа қарсы күрес жүргізу мүмкін емесі анық. «Соғыс стратегиясы» нәтижені аз уақыт ішінде береді. Жазалау шаралары ашық түрде жүргізіледі, сондықтан көптеген адамдар мұндай жазаның куәгері бола алады, бұл шаралар саяси жарнама ретінде қолданылғандықтан, қоғамға тез жарияланып, ұзақ уақыт бойы есте сақталады.

АҚШ заң шығару құралдары арқылы сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрес жүргізудегі батыл саясатымен ерекшеленеді. Халықаралық деңгейде алып қарасақ, жемқорлық мәселесіне аз назар аудармайтын басқа Еуропа елдерімен салыстырғанда, бұл елдің қылмыстық заң шығаруында сыбайлас жемқорлыққа терең кең ұғым берілетіні мойындалады.

АҚШ-та жоғары лауазымды тұлғалар жөніндегі қылмыстық істерді Вашингтондағы округтік федеральды соттың арнайы бөлімімен тағайындалатын тәуелсіз прокурор тергеу жүргізеді. Сонымен қатар АҚШ конгресс комитеттері президентпен және жоғарғы

лауазымды адамдармен жасалған құқық бұзушылық фактілерін тергеуге құқылы. Мемлекеттік өкіметтің федеральды органдарында сыбайлас жемқорлықты тергеуде негізгі рөлді Федеральды тергеу бюросы атқарады. Тағайындалған және сайланған лауазымды тұлғалардың жасаған әрекеттері федеральды заңдарды бұзушылық болып танылса, қылмыстың осы түрі бойынша ФТБ сот жүргізу құқығы тек федеральды ғана емес, сондай-ақ штаттық және жергілікті басқару деңгейлерінде таратылады. АҚШ елі 2014 жылы сыбайлас жемқорлықты қабылдау индексі бойынша 7,3 баллмен 17 орынға иеленіп, «жиырма көшбасшы» елдің қатарына енді [6;115-118б]. АҚШ шетелдік шенеуніктерге пара беруге тыйым салатын «Сыбайлас жемқорлықтың шетелдік тәжірибесі туралы» атты Заңды (1977ж.) тұңғыш қабылдаған ел болып табылады.

Сонымен, қорытындылай келсек, сыбайлас жемқорлыққа қарсы дайын рецепт жоқ. Бірақ енгізілген және тәжірибеде қолданылып жатқан көптеген табысты мысалдар, әдістер, жаңалықтар бар. Қазақстан өзінің ерекше менталитетін, адамгершілігін және жеке тұлғаға деген құрметін сақтай отырып, әрдайым басқа елдердің тәжірибесінен ең жақсысын таңдап алатындығымен, басқалардан үйренуге ұялмайтындығымен ерекшеленеді. Қазіргі кезде Қазақстанда жемқорлықпен күрес туралы заң жаңартылып, «100 нақты қадамда» жемқорлықпен күресу керек екені және тәсілі көрсетілген. Мұның сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрестің тиімді тәжірибесіне де тікелей қатысы бар.

Әдебиеттер

1. Антикоррупционная стратегия Республики Казахстан на 2015-2025 годы, утвержденная Указом Президента Республики Казахстан от 26 декабря 2014 года № 986
2. Антикоррупционная правовая политика: учеб. пособие / Е. Алауханов. - Алматы: Заң Әдебиеттері, 2009. - 256 с.
3. Бюрократия, коррупция и эффективность государственного управления / В. Д. Андрианов. - М.: Волтерс Клувер, 2009. - 248 с.
4. Противодействие коррупции и улучшение стандартов государственных услуг: опыт Новой Зеландии, Австралия и Малайзии. - London: DAI, 2006
5. Власть, коррупция и честность: Науч. изд.: Пер. с англ. / А. А. Рогоу. - М.: Изд-во РАГС, 2005. - 176 с. - (Антология зарубеж. и отеч. мысли)
6. "Беловоротничковая" преступность в США через призму мирового финансово-экономического кризиса: Моногр. /О. Г. Карпович, Н. А. Шулепов. - М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2014. - 207 с.

ПОНЯТИЕ МЕЖДУНАРОДНОГО ТРУДОВОГО ПРАВА. МОТ КАК СУБЪЕКТ МЕЖДУНАРОДНОГО ТРУДОВОГО ПРАВА

Батырбекова С.А.

Научный руководитель: Култасов А.А., магистр юридических наук, ст.преподаватель
Кокшетауский государственный университет им. Ш. Уалиханова, г. Кокшетау
Oep_st@mail.ru

Понятие международного трудового права Одной из характерных особенностей современного международного права является то, что оно регулирует широкий спектр разнообразных межгосударственных отношений. Исторически объектом регулирования международного права были главным образом политические отношения государств, а также отношения в сфере международного торгового оборота. "Особенно заметную роль в международной жизни издавна играли экономические интересы и торговые сношения

народов, - писал Ф. Ф. Мартене, - благодаря преимущественно этим сношениям и интересам смягчались те неприязненные отношения и изолированность государств, которые долгое время поддерживались как законодательными и правительственными мерами, так и мировоззрением народов. Наконец, сознание общности политических интересов вызывает соединение государств в стремлении их к одинаковым международным целям. Таковы главнейшие факторы, определяющие международные отношения. Все они служат выражением одной общей силы, с могуществом которой не в состоянии бороться ни враждебное международным сношениям законодательство, ни закоснелые предрассудки, ни дикие понятия и варварские привычки народов"[1; с. 110] .

В настоящее время к области международно-правового регулирования относятся различные вопросы политического, экономического, социального, гуманитарного, военного, экологического сотрудничества государств, использования ими морского, воздушного, космического пространства. Особое место в этом сотрудничестве принадлежит международно-правовому регулированию труда, зарождение которого можно отнести к началу XX века. Его становлению и развитию способствовало множество политических, экономических, социальных, юридических и иных факторов, в частности, стремление государств к созданию единого правового пространства, обеспечивающего равные условия конкуренции на международном рынке, а также выработка единых мировых стандартов по защите трудовых прав наемных работников. Важную роль в активизации деятельности государств сыграло давление социал-демократических партий и лево-либеральных кругов, которые рассматривали международно-правовое регулирование труда как один из инструментов смягчения классовых противоречий, внедрения социальных начал в жизнь общества, установления прочного мира между народами, торжества социальной справедливости, эволюционного реформирования капитализма.

Создание в 1919 году Лиги Наций и Международной организации труда, активизировавшейся на деятельности по изданию конвенций и рекомендаций, стали следующим этапом развития международного трудового права. Только за период с 1919 по 1939 годы Международной организацией труда было принято около 1331 нормативных актов в сфере трудовых отношений.

Выделение международного трудового права в отрасль международного публичного права может быть обосновано следующим образом. Несмотря на существование в международном праве международных норм о труде, нацеленных на регулирование трудовых отношений на внутригосударственном уровне, международное право, прежде всего, оставаясь правом межгосударственным, сохраняет сферу своего действия, не совпадающую то со сферой действия внутригосударственного права. Иначе говоря, именно государства (а не конкретные физические или юридические лица) являются участниками соглашений, содержащих трудовые нормы, принимая на себя обязательства по их выполнению. Только государства несут ответственность за их несоблюдение. Вопросы изменения или прекращения международно-правовых обязательств в сфере труда также находятся в прямой зависимости от поведения государств. Последние вправе денонсировать ту или иную конвенцию и тем самым снять с себя международные обязательства по регулированию трудовых отношений. Л. Трокалев, например, писал, что международное трудовое право - «это та часть международного права, которая регулирует отношения государств по поводу своих граждан, рассматриваемых в качестве настоящих, будущих или бывших трудящихся». Следует также согласиться с дополнительной аргументацией, высказанной Г. Лион-Каном в пользу международного трудового права как одного из аспектов международного публичного права «Государства, - утверждает он, - стали членами органа, которому они добровольно доверили разработку единообразных норм, применяемых к наемному труду.

Таким органом является МОТ. Деятельность этого законодательного органа, содержание разработанного им общего законодательства, общие обязательства, вытекающие из этого обязательства для государств, являются предметом международного публичного права»[2].

Если исходить из понимания международного трудового права как отрасли международного публичного права, логично считать, что субъекты международного трудового права те же, что и вообще субъекты в международном праве. Однако, международно-правовое регулирование труда осуществляется прежде всего посредством участия в нем государств и международных организаций. Поэтому именно государства и международные организации следует выделить в качестве основных субъектов международного трудового права

Согласно преобладающей пока в современной отечественной доктрине международного права точке зрения физические лица (индивиды) и внутригосударственные организации (в том числе межнациональные, торговые и промышленные компании, корпорации) не являются субъектами международного права. Они находятся под исключительной юрисдикцией государств, внутренним законодательством которых определяется их статус на международной арене. В то же время как в РК, так и за рубежом можно встретить и противоположное мнение на этот счет.

Главное место в международно-правовом регулировании труда в настоящее время занимает Международная организация труда (МОТ), поэтому представляется необходимым более подробно охарактеризовать ее структуру и особенности функционирования.

Эта межправительственная организация была создана 28 июня 1919 года по решению Парижской мирной конференции как автономная организация Лиги наций. Устав МОТ был утвержден как ч. XIII Версальского мирного договора и вступил в силу 11 августа 1919 года. 14 декабря 1946 года МОТ стала первым специализированным учреждением ООН. В 1969 году ее деятельность была отмечена Нобелевской премией мира. Штаб-квартира МОТ находится в г. Женеве (Швейцария). Первоначально в МОТ входило 45 государств. На сегодняшний день число государств-членов МОТ, включая Российскую Федерацию, превышает 170. СССР входил в МОТ с 1934-го по 1940 год и с 1954 года

Структуру МОТ составляют: Международная конференция труда; Административный совет; Международное бюро труда; трехсторонние комитеты; региональные и специальные конференции.

Международная конференция труда является высшим законодательным органом МОТ в соответствии со ст. 3 Устава МОТ и состоит из делегатов всех государств - членов МОТ. Она может собираться на очередные (ежегодные) и специальные (по мере необходимости) сессии. Очередные сессии, как правило, проводятся в июле каждого года. На сессиях каждое государство-член МОТ представлено четырьмя делегатами: два делегата от правительства, и по одному делегату от предпринимателей и трудящихся, в помощь которым предоставляются технические советники. Каждый делегат имеет равные права с другими членами делегации, независим от них и может принимать самостоятельные решения по всем обсуждаемым на Конференции вопросам.

В компетенцию Международной конференции труда входит: определение основных задач и направлений деятельности МОТ; внесение изменений и дополнений в Устав МОТ; утверждение программы и бюджета МОТ; разработка и принятие международных конвенций и рекомендаций по вопросам труда (на сегодняшний день разработано более 300 таких актов); прием государств в члены МОТ; контроль за применением государствами ратифицированных ими конвенций и рекомендаций.

Важной особенностью процедурной стороны сессий Конкуренции является то, что если какая-либо обсуждаемая на Конференции тема затрагивает права женщин, то один из советников должен быть женщиной.

В период между сессиями Конференции работой организации руководит Административный совет, являющийся исполнительным органом МОТ. Административный совет избирается сроком на три года. Его основная работа заключается в подготовке повесток дня Международной конференции труда и других конференций, приеме к сведению их решений и разработке мер по их претворению в жизнь, контроль над деятельностью Международного бюро труда. Административный совет устанавливает свою собственную процедуру и определяет время своих заседаний. Он состоит из 56 членов, 28 из которых представляют правительства и по 14 - предпринимателей и трудящихся. Причем 10 мест в правительственной группе Совета замещаются без выборов представителями наиболее развитых в промышленном отношении стран, определяемых решением Совета (как правило это США, Франция, Япония, Россия, Бразилия, Великобритания, Германия, Индия, Италия, Китай)[].

Литература

1. Нургалиева Е.Н. Трудовое право: конспект лекций. Алматы. Жулдыз. 2010. 110 с.
2. Анишина В. И., Попонов Ю. Г. Свобода труда или право на труд? / В.И. Анишина, Ю. Г. Попонов // Журнал Российского права. 2007. - № 4
3. Бондарь Н. С. Конвенционная юрисдикция Европейского Суда по правам человека в соотношении с компетенцией Конституционного Суда РФ / Н. С. Бондарь // Журнал российского права. 2006. - № 6

СТАНОВЛЕНИЕ И РАЗВИТИЕ СУДЕБНОЙ ВЛАСТИ В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН

Беленко Н. А.

Научный руководитель: Култасов А.А., магистр юридических наук, ст.преподаватель
Кокшетауский государственный университет им. Ш. Уалиханова, г. Кокшетау
Belenko92@mail.ru

Исторический подход в изучении такого правового явления как институт судебного контроля в казахстанском уголовном процессе, позволит более глубоко проникнуть в его сущность, понять какие объективные и субъективные причины лежали в его основе, что привело к последующему нормативному закреплению в современном законодательстве и практической реализации на протяжении сменяющих друг друга эпох. История казахского суда берет свое начало с древних времен, когда народные традиции, обычаи, религиозные каноны служили законами в казахской степи. На огромном пространстве от Черного моря до Алтайских гор образовывались, сменяя друг друга государства саков, гуннов, уйсун, тюрок, карлуков, где действовали законы, свидетельства о которых можно найти в многочисленных источниках истории государства и права. При правлении Касым хана впервые в истории казахского общества была проведена систематизация правовых обычаев и норм, данный документ получил название «Правда Касым хана». Существенный вклад в развитие правовой системы казахского общества внес Есим хан, он значительно усилил воинские законы, повысив тем самым ответственность воинов, что было связано с необходимостью защиты от захватнических устремлений джунгар. В конце XVII века Аз Тауке, Толе би, Казбек би, Айтеке би создали «Жеті Жарғы». Данный документ по сути стал непосредственной системой законов, кодексом судебной власти.

Эти законы сослужили большую службу казахстанскому народу, который столетиями опирался на них, потому как дошли они до нас только в устной форме [1].

После того, как Республика Казахстан стала суверенным государством, развитие демократических процессов в стране непременно находилось в прочной связи с реформами и способами укрепления судебной системы. Такая ситуация обусловлена следующими факторами: кардинальное изменение в социально-политической жизни общества; новые экономические отношения; необходимость создания качественно новой судебной системы, которая способна стать надежным гарантом законности и правосудия, защиты конституционных прав и свобод граждан.

В настоящее время судебная система представляет собой совокупность всех судов Республики Казахстан. Судебную систему составляют Верховный Суд Республики Казахстан и местные суды, которые учреждаются только в соответствии с Конституцией Республики Казахстан и Конституционным законом [2; с. 28-29].

Также в Казахстане предусмотрено создание других судов, в том числе специализированных: финансовых, экономических, военных, административные, по делам несовершеннолетних). За годы независимости решены вопросы и реализованы на деле самые насущные задачи в области совершенствования законодательного обеспечения судебной деятельности, реорганизации судостроительства и судопроизводства, повышения независимости судей, укрепления их статуса, повышения материального обеспечения. Главным завоеванием судебного реформирования в Казахстане стало то, что судебная власть утвердилась как самостоятельная ветвь государственной власти, способная защитить гражданина, интересы общества и государства.

Вхождение нашего национального судейского сообщества в состав высокоавторитетной Международной ассоциации судей в качестве полноправного члена этой организации, безусловно, является большим достижением и свидетельством признания нашей судебной системы отвечающей требованиям международных стандартов. Вступление в эту международную организацию делает Казахстан узнаваемым в мире, дает дополнительный толчок в развитии нашей судебной системы - как одного из важных инструментов в выполнении программы Главы нашего государства, преследующей цель вхождения Республики в число 50 наиболее развитых стран мира.

В основе судебной системы Казахстана лежит принцип независимости судебной власти от законодательной и исполнительной ветвей власти, а также принцип независимости и несменяемости судей. Эти основополагающие принципы нашли отражение в Конституции страны и закреплены в Конституционном законе «О судебной системе и статусе судей Республики Казахстан», Концепции правовой политики Республики Казахстан.

Одной из главных гарантий независимого правосудия стало реальное разделение компетенции исполнительной и судебной ветвей власти. Важным этапом оптимизации администрирования судебной системы стал Указ Президента Республики Казахстан от 12 октября 2000 года «О мерах по обеспечению функционирования новой системы судебного администрирования», которым был создан Комитет по судебному администрированию при Верховном Суде Республики Казахстан.

Комитет и администраторы судов в областях, выполняя организационные, финансовые и материально-технические функции, обеспечили независимость местных судов от местных органов исполнительной власти. Вместе с тем, администраторы судов наделялись функциями по исполнению судебных актов и в производстве дознания и данная деятельность не могла позволить им в полной мере заниматься организацией работы в рамках местного суда. Деятельность в организационной, финансовой и материально-технической сфере обеспечения местных судов превратилась из основной факультативной, носящей вспомогательный характер. Председатели и судьи местных

судов обязывались таким положением автономно заниматься решением организационных и обеспечительных вопросов отправления правосудия. В связи со сложившейся ситуацией потребовалось неотложное принятие мер, которые помогут перераспределению функций и определению ответственности соответствующих структур уполномоченного органа в плане организационного, финансового и материально-технического обеспечения местных судов. В этой связи на V съезде судей Президент Республики Казахстан выдвинул требование освободить судей от несвойственных для них функций, определив главной и единственной их задачей отправление правосудия. Решение этой задачи обусловило принятия комплексных мер по администрированию местных судов к современным тенденциям развития судоустройства и судопроизводства. 17 августа 2010 года Президентом страны было проведено совещание по вопросам реформирования правоохранительных органов и судебной системы, по результатам которого был издан соответствующий Указ.

Вышеназванный документ является итогом правовой реформы, проводимой нашим государством, после этого следует этап развития правовой системы. Потребность сегодняшнего исторического периода правового развития выявила необходимость передачи функций по исполнению судебных актов в ведение Министерства юстиции. Организационное, материально-техническое и иное обеспечение судов, руководство деятельностью судебных приставов ныне осуществляет Департамент по обеспечению деятельности судов при Верховном Суде. В настоящее время в Казахстане действует единая судебная система, которую составляют Верховный Суд и местные суды.

Говоря о несомненных достижениях реформ, также имеется в виду кардинальный пересмотр устаревших подходов к общественному статусу судьи, подбору и расстановке кадров. В этом ряду и принципиально новый порядок формирования судебного корпуса - введение конкурсного отбора, который носит публичный, а ныне «многоступенчатый» характер. Законодательно предоставлена возможность судебной системе вести отбор кандидатов на занятие вакантной должности судьи, поскольку допуск к участию в конкурсе осуществляется при наличии положительного заключения пленарного заседания областного суда [3; с. 7-11].

За годы независимости нашим государством был обретен не только реальный суверенитет, но также более качественными стали протекать социально-экономические процессы. Быстрое изменение экономических правоотношений и появление множества новых законов потребовало повышения профессионального уровня, постоянного совершенствования и обновления знаний законодательства, правильного его применения. Это выдвинуло перед государством необходимость принятия мер по созданию эффективной системы подготовки и профессиональной учебы судебных кадров. Представленная задача решается на образовательном уровне: создан Институт правосудия Академии государственного управления при Президенте Республики Казахстан, который осуществляет подготовку магистрантов, повышение квалификации судей и работников судебной системы.

Развитие и укрепление института судебного контроля является достаточно актуальным вопросом в современной юридической науке. В литературе особое внимание уделяется судебному контролю как одной из функций судебной власти, целью которой является не только укрепление процессуальных гарантий соблюдения прав и свобод участников процесса, но и установление конституционной законности. На данный момент традиционное понимание суда как специализированного государственного органа, осуществляющего в основном только функцию – правосудие, расширяется до более глубокого понимания суда как самостоятельной инстанции, наделенной также и функцией судебного контроля [4, с.43-46].

Литература

1. История Верховного Суда Казахстана//<http://supcourt.kz/rus/history/>
2. Раззак Н. Суды биев и историко-национальные корни казахстанской юстиции. // Заңгер, 2007. - №11. - С.28-29
3. Халиков К.Х. К вопросу определения судебной власти как одного из основных понятий, используемых юридической наукой. // Правовая реформа в Казахстане, 2006. - №6. – С.43-46.

ЭВОЛЮЦИЯ КОНСТИТУЦИОНАЛИЗМА В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН

Гелисханова М.А.

Научный руководитель: Максименко Е.В., магистр юридических наук,

ст. преподаватель

Кокшетауский государственный университет им. Ш.Уалиханова. г.Кокшетау

Madoka_0077@mail.ru

Как известно, история развития общества полна парадоксов, и один из них - страна может иметь Конституцию и не иметь конституционализма. Ведь юридическая форма не всегда наполняется соответствующим содержанием. Это случается, когда Основной Закон не отражает и не закрепляет демократические ценности правовой организации власти, собственности и свободы в обществе, права человека и гражданина в государстве.

Можно сказать, что эволюция Казахстана к конституционализму вбирает в себя практически весь двадцатый век. Нельзя не отметить, что данный период оказался во всей советской истории Республики весьма благотворным для политического самоопределения казахской нации в пространстве этногенетической родины своих предков как необходимой основы ее консолидации в государственно-территориальную общность и для дальнейшего становления государственного суверенитета. Юридические признаки последнего уже складывались и проявлялись в виде собственной Конституции казахской автономии, в деятельности высших органов государственной власти и управления, в определенной возможности законодательствовать на территории Казахстана, наконец, республика осуществляла прямые внешние межгосударственные контакты внутри Союза ССР [1, с.65].

16 декабря 1991 года был принят Конституционный закон о независимости в Республике. Этот правовой, политический и идеологический документ отражал основные принципы общественности, прав и свобод человека, политического плюрализма и разделения власти. И сегодня, 20 лет спустя, 16 декабря - это особый день для граждан страны, символизирующий начало новой страницы развития Казахстана. 2 марта 1992 г. Республика Казахстан была принята в Организацию Объединенных Наций в качестве полноправного члена, и, наконец, 28 января 1993 г., после двухлетних поисков компромиссов, Верховный Совет 12 созыва принял первую постсоветскую Конституцию Казахстана, завершившую становление суверенитета и независимости Республики и продолжившую утверждение подлинного конституционализма [2, с. 80].

Нельзя не отметить, что Конституция 1993 г. открыла простор для положительной динамики казахстанского общества, уходя вперед от однопартийного наднародного политического правления, от монополистической экономической системы и от идеологии исторического насилия. Кроме того, нужно отметить и то достоинство Основного Закона на первом этапе переходного периода Казахстана к социально

ориентированной рыночной экономике, что он легитимировал Республику как новое независимое государство в мировом сообществе государств о солидарных наций. Конституция 1993 г. ясно дала понять, что Казахстан воспринимает себя как составную часть современной цивилизации, имеет намерения добрососедства и многополюсного и взаимовыгодного сотрудничества, что привержен общечеловеческим ценностям [3, с. 104].

Принятие же Конституции 1995 г., ее дух открыли перспективы дальнейшего развития и укрепления нового независимого государства как государства, воплощающего национальные и демократические ценности.

Конституция 1995 г., можно сказать, предопределила механизм государства вследствие легитимирования верховной власти и установления ее пределов самим народом Казахстана. Она закрепила наши главные ценности — Независимость, Мир и Стабильность. Долг всех государственных институтов, каждого казахстанца — быть на страже этих ценностей [4, с. 2].

За период двадцатилетия в стране произошли крупномасштабные государственные преобразования. Был учрежден 2-х палатный Парламент, создана судебная система, построена новая столица. Появились Вооруженные силы, Республиканская гвардия, пограничные войска и военно-морской флот. Казахстан добровольно отказался от применения ядерного оружия на своей территории и провозгласил себя страной свободной от ядерного оружия. В прошлом году мы вступили в Таможенный союз. Международная политика страны направлена на достижение международных гарантий суверенитета и независимости нашего государства. Свыше 120 стран официально признали и установили с Казахстаном дружественные дипломатические отношения. Казахстан является полноправным и активным членом ООН и ОБСЕ, а также укрепляет сотрудничество с наиболее влиятельными международными организациями, такими как: Евросоюз, Европейский Банк Реконструкции и Развития, Международный Валютный Фонд, МАГАТЭ, ЮНИСЕФ, ЮНЕСКО — все это стало возможным только с провозглашением независимости и принятием Конституции как основы ее незыблемости [5, с.11]. Мы верим в будущее нашей Республики, и считаем, что государственные меры по демократизации политической жизни страны и по либерализации экономики и отношений собственности должны придать новые импульсы социальному развитию Казахстана — единого во всем своем многообразии. Преамбула Конституции Республики Казахстан 1995 г. гласит: «Мы, народ Казахстана, объединенный общей исторической судьбой, созидавая государственность на исконной казахской земле, сознавая себя миролюбивым гражданским обществом, приверженным идеалам свободы, равенства и согласия, желая знать достойное место в мировом сообществе, осознавая свою высокую ответственность перед нынешним и будущими поколениями, исходя из своего суверенного права, принимаем настоящую Конституцию» [6]. Как сказал Нурсултан Абишевич Назарбаев, "для нашей страны очень важно, чтобы каждый казахстанец ценил значимость Конституции не только для государства и общества, но и лично для себя, своей семьи и своих детей, знал свои конституционные права, свято чтит и выполнял конституционные обязанности" [7], ведь недаром основной закон нашей республики прошел такой нелегкий путь от Конституции Автономии до Конституции независимого Казахстана и сегодня мы по праву считаем его основой Независимости, гарантом нашей безопасности, который придает прочность государству и всему обществу.

Литература

1. Байтмагамбетов С. - Социальная политика: ход преобразований в странах СНГ и Казахстане // «АльПари» - №1 2002 г.;
2. Социально-экономическое развитие Казахстана на пороге XXI века (II часть) -

- Материалы научно-практической конференции под редакцией Мамырова Н.К.- Алматы: Экономика, 1997 г.;
3. История Республики Казахстан. (Учебник для ВУЗов) А.Кузембайулы. Астана, 1999 г.;
 4. Газета «Собрание законодательств РК», 1994 г. №13;
 5. Бойцова Л.В. «Конституционная юстиция, теория интерпретации и демократический процесс» Вестник Конституционного Суда №2, 1997 г.
 6. Конституция Республики Казахстан 1995 года.
 7. www.akorda.kz Выступление Нурсултана Абишевича Назарбаева на праздновании юбилея конституции.

ИДЕОЛОГИЯ КАК ОСНОВА ПОЛИТИКО-ПРАВОВОЙ ОРГАНИЗАЦИИ ОБЩЕСТВА

Королев В.

Научный руководитель: Максименко Е.В., магистр юридических наук,
ст. преподаватель

Кокшетауский государственный университет им. Ш. Уалиханова, г. Кокшетау
Korolev-1457@mail.ru

В каждом государстве имеется определенная политика, а в любой политике должна существовать идеология. Политика - это система руководства государством, однако руководить нужно людьми, которые имеют свои ценности и интересы. В этом случае необходима идеология.

В любом государстве главным субъектом являются люди, ведь именно они являются основой и фундаментом любого государства. Ведь именно люди формируют законы, экономику, культуру и т.д. Каждый человек имеет свое мировоззрение, интересы и цели. В таком случае и нужна идеология. Идеология позволяет руководить обществом на политическом и правовом уровне, вызывая у разных людей общие интересы.

Идеология позволяет человеку верить в то, что его проблемы может решить государство в том случае, если он будет выполнять определенные условия, поставленные государством. В таком случае в истории предоставлено большое количество примеров.

Один из простых примеров является очень древний способ воздействия на общество, который был известен во времена древнего Египта. Этот способ заставлял верить в то, что правитель государства являлся богом, гнев которого мог серьезно повлиять на их дальнейшую жизнь. В данном случае всеобщим интересом народа была спокойная жизнь, которую по щелчку пальцев мог лишить государь, однако, при выполнении определенных условий, этого можно было избежать.

Другим примером, формирующим целостность общества, может служить Римская империя. На зоре римской цивилизации, это было монархическое государство, которое мало чем отличалось от Египта, так как власть была не ограничена. Однако, в результате социального переворота была сформирована республика

Две тысячи лет назад, во времена древнего Рима. Изначально Рим был Последующая эпоха Рима стала зваться Республиканской, а основным политическим режимом стал демократический. Политико-правовая идеология Древнего Рима,

складывавшаяся под сильным влиянием идей греческих мыслителей, разработала ряд своеобразных конструкций, оставивших заметный след в истории политических и правовых учений.[1,с 231]

Этот режим организации государственной власти и по сей день является актуальным и распространенным. Конечно необходимо сделать оговорку, относительно того, что Рим был рабовладельческим. Но основные принципы права, концепции и конструкции права, были разработаны в этот период.

Вслед за греками, римляне восприняли идеи демократии. То есть в этом случае всем управляет народ и его слово. Во времена демократии уже правил сенат, или совет. В этот момент основной идеологии каждого было то, что каждый человек имеет свободу выбора, а конкретно граждане Рима. Каждый верил в свою собственную свободу, поэтому каждый жил и считал, что все хорошо, и если хочешь той же свободы, необходимо выполнять нормы, поставленные тем же самым римским народом, иначе эта свобода будет изъята.

Другие варианты регулирования обществом предложило средневековье. Большую роль играла религия в регулировании поведении населения и формирования институтов государственной власти.

Религия воздействует на общество путем убеждения в необходимости соблюдения правил поведения, через систему поощрений и наказаний. Распространяя ответственность за поступки в том числе не только на период жизни и после смерти.

Любая идеология, распространяющая влияние на общество, имеющая механизмы воздействия и устанавливающая порядок будет эффективна. В случае если догмы и принципы идеологий противоречат друг другу возникает конфликт интересов, в котором, идеология может поступиться своими ценностями в целях самозащиты. Например в период крестовых походов католическая церковь, позволяла убийства и совершать другие тяжкие грехи.

Восточные виды идеологии воздействуют на человеческие ценности и мораль. Сюда можно отнести: буддизм, конфуцианство, индуизм, синтоизм и др. учения. Следование ценностям отвечающим интересам общества возводило правителей на трон и свергало их в случае, если они дискредитировали себя. На наш взгляд формирование ценностей идеологии должно происходить путем объективного обоснования целесообразности определенных моделей поведения, а не внедрением страха и жестокости через аппарат насилия.[3. С.44]Идеология могольского государства, которая не вступала в конфликт с религией и имела четкие правила поведения зафиксированные в Яссе, позволила контролировать многие народы и государства создавая политико-правовую консолидацию.

В 1918-1923гг. в Италии зародилась идеология фашизма, заимствованная Германией и поставлена как основная идеология и политика. Фашизм (от итальянского *fascio* — фаши — пучок, связка, объединение) — это идеология и практика, утверждающие превосходство и исключительность определенной нации или расы, отрицание демократии, установление культа вождя; применение насилия и террора для подавления политических противников и любых форм инакомыслия; оправдание войны как средства решения межгосударственных проблем.[3.с,214] Эта идеология стала

основой для бесконтрольной жестокости, террора, убийств и насилия. Эта идеология позволила развязать вторую мировую войну.

Со времен основания СССР, а это 1922 год, у СССР была одна идеология - людям нужно было равноправие. Идеология коммунистическая — система идей, ценностей и идеалов, которая выражает мировоззрение рабочего класса и его авангарда — коммунистической партии. И. к. вооружает коммунистические партии, международное коммунистическое движение ясной программой революционного переустройства мира. [4]В данной идеологии имеется совокупность двух видов идеологии, как с древним Римом, где люди верили в честность государства, в свободу выбора и равноправия каждого гражданина, так и идеология морали Чингиз хана, когда чувства долга перед Родиной неотъемлемо. Идеология фашизма не смогла победить русскую, наследственную мораль.

В наше время также есть немалое количество тех же идеологии что были раньше, таких как религиозные и та же демократия, и появление новых, как либерализм, консерватизм и т.д. Самое главная цель любого государства и целью любой идеологии является задача влюбить гражданина в свое государства и заставить его поверить в светлое будущее.

Для устройства общественных институтов и государства существует право, как регулятор общественных отношений. Государство создает право исходя из идеологии, из программ социально-экономического и политического развития. В конечном итоге, государство это прежде всего политический институт. Программы социально-экономического и политико-правового развития сами по себе, в форме материальных носителей не имеют своей ценности. Но если они обеспечены общественным признанием, отвечают интересам общества и государства, стоят на страже морально-нравственных, духовных ценностей человека, то они становятся флагманом консолидации, позволяющим достичь высоких результатов развития. Формирование правового государства, где право отражает интересы своего народа, защищает интересы личности, это и есть идеология зафиксированная в конституции и законах государства.

Основу казахстанской идеологии образует: Конституция Республики Казахстан, Концепция правовой политики на 2010-2020 годы, программа «Мәңгілік ел», «руханижаңғыру», которые создают условия для динамического развития при отсутствии конфронтации предполагающую конфликты.

Понимая ценности общества, осознавая исторически сложившееся единство народа, обеспечивающего многообразии культур и традиций, государство создает законы которые обеспечивают защит

Литература

1. bibliotekar.ru/istoria-politicheskikh-i-pravovyh-uchenyi-1/20.htm
2. <https://m3ra.ru/2008/10/20/biblical-ideology/>
3. https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%9C%D0%BE%D1%80%D0%B0%D0%BB%D1%8C#cite_note-NED-5
4. <http://www.km.ru/referats/5B1358C340CB468D947B974C2896DBA9>
5. <http://tapemark.narod.ru/kommunizm/045.html>

РЕАЛИЗАЦИЯ ЕДИНОГО РЕЕСТРА ДОСУДЕБНЫХ РАССЛЕДОВАНИЙ (ЕРДР) В РАМКАХ УГОЛОВНОГО И УГОЛОВНО-ПРОЦЕССУАЛЬНОГО ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВА

Куанышева М.Э.

Научный руководитель: Ильясова С.И., магистр юридических наук, ст. преподаватель
Кокшетауский государственный университет им.Ш.Уалиханова, г.Кокшетау
Samal.ilyasova.77@mail.ru

С 1 января 2015 года введены в действие новые Уголовный и Уголовно-процессуальный кодексы. Одной из основных новелл следует отметить о введении Единого реестра досудебных расследований (ЕРДР). Принятым Уголовно-процессуальным кодексом изменена первоначальная стадия уголовного процесса путем исключения из нее возбуждения уголовного дела и доследственной проверки. В результате чего все правоохранительные органы страны перешли на работу в условиях нового уголовного и уголовно-процессуального законодательства.

Итак, что же такое Единый реестр досудебных расследований? (далее ЕРДР). Чем данный процесс отличается от прежнего порядка расследования. Следовательно, необходимо указать, что данный процесс регистрации и ведение ЕРДР аналогичен существующему порядку расследования, однако есть ряд различий, такие как, повод к началу досудебного расследования служат достаточные данные, указывающие на признаки уголовного правонарушения.

ЕРДР - это автоматизированная база данных, в которую вносятся сведения о сообщениях об уголовных правонарушениях, принятых по ним процессуальных решениях, произведенных действиях, движении уголовного производства, заявителях и участниках уголовного процесса. Основанием для работы в Системе является регистрация в ней, а также наличие электронной цифровой подписи на соответствующем носителе. Для работы по новому уголовному законодательству в базе данных АРМ ЕРДР, всем ответственным сотрудникам органов уголовного преследования предоставлен соответствующий доступ к базе данных [7; с.2].

Так, согласно ст.179 Уголовно-процессуального кодекса началом досудебного расследования является регистрация заявления, сообщения об уголовном правонарушении в Едином реестре досудебных расследований либо первое неотложное следственное действие [2; с.133]. О начале досудебного расследования в течение суток уведомляется прокурор. В ст.180 УПК указаны поводы к началу досудебного расследования. К ним относятся: заявление физического лица либо сообщение должностного лица государственного органа или лица, выполняющего управленческие функции в организации, об уголовном правонарушении либо безвестном исчезновении лица; явка с повинной; сообщения в средствах массовой информации; рапорт должностного лица органа уголовного преследования о подготавливаемом, совершаемом или совершенном уголовном правонарушении [2; с.134]. При наличии повода к осуществлению досудебного расследования дознаватель, орган дознания, начальник следственного отдела, следователь, прокурор в пределах своей компетенции и порядке, установленном уголовно-процессуальным законодательством, своим постановлением принимают уголовное дело в производство.

Таким образом, статьями 179 и 180 нового УПК РК регистрацией в ЕРДР подлежат только 4 вида заявлений и сообщений, являющиеся поводами к началу досудебного расследования. Данные сообщения требуют выяснение достаточности данных, указывающих на признаки уголовного правонарушения, только после подтверждения уголовного правонарушения по рапорту сотрудника производится регистрация в ЕРДР.

Таким образом, мы для себя выяснили отличительные особенности порядка ведения ЕРДР, послужившие поводами к началу досудебного расследования.

В вышеуказанной норме также отмечен порядок приема и регистрации заявления, сообщения или рапорта об уголовных правонарушениях, а также порядок ведения Единого реестра досудебных расследований, который определяются Генеральным Прокурором Республики Казахстан [2; с.134]. В разработке данного документа принимали участие представители всех правоохранительных органов, в проекте учтены все поступившие от них предложения и замечания.

Для просмотра всех поступающих заявлении и сообщении, предусмотрено два уровня регистрации.

Первичная регистрация производится в Книге учета информации - КУИ.

После чего по ним принимаются следующие процессуальные решения:

- регистрации в ЕРДР;
- списать в номенклатурное дело (в наряд);
- передача в уполномоченный орган для проверки;
- направление по подсудности по делам частного обвинения;

Необходимость регистрации в КУИ утверждена требованиями нового УПК, по которым без регистрации в ЕРДР заявления и сообщения направляются в государственные органы для проведения проверок или для привлечения к административной ответственности, в суды по делам частного обвинения.

Все сообщения как в КУИ, так и в ЕРДР будут иметь регистрационный номер, привязанный к талону, который будет выдаваться заявителю. При этом все действия и решения будут вноситься в электронном виде, в специальной форме. Заполнение этих форм и будет являться формированием отчетных данных, что позволит полностью автоматизировать составление отчетов [7; с. 8].

Ввод информационно-учетных документов заверяется ЭЦП должностного лица, принявшего процессуальное решение, за исключением отдельных случаев предусмотренных УПК, требуемые согласование или утверждение прокурора. Для исключения неверного ввода анкетных данных граждан планируется интегрировать ЕРДР с базой данных «Физические и Юридические лица».

Так, согласно Правил приема и регистрации заявления, все сообщения или сведения (по рапорту об уголовных правонарушениях), полученные в ходе оперативно-розыскной деятельности, после их проверки в соответствии с Законом Республики Казахстан от 15 сентября 1994 года «Об оперативно-розыскной деятельности», в том числе с применением специальных оперативных розыскных мероприятий, при установлении признаков уголовного правонарушения подлежат регистрации в ЕРДР по рапорту должностного лица в соответствии с требованиями пункта 2) части 1 статьи 184 УПК [4; с.10]. Анонимные обращения, в том числе сообщения неизвестных лиц, поступившие по каналам связи, фиксируются в КУИ и содержащиеся в нем сведения об уголовном правонарушении могут быть зарегистрированы в ЕРДР только в случае их подтверждения по рапорту должностного лица в соответствии с требованиями пункта 2) части 1 статьи 184 УПК. Выявленные органами уголовного преследования административные правонарушения и дисциплинарные проступки не подлежат фиксации в КУИ.

Порядок действий и полномочия должностных лиц (*регистрация по КУИ, определение криминальности, регистрация в ЕРДР, дальнейшее принятие процессуальных решений*) будут определяться Правилами Генерального Прокурора.

На сегодняшний день, Комитетом по правовой статистике и специальным учетам ГП РК и территориальными Управлениями Комитета проводятся работы по обучению сотрудников правоохранительных служб республики по ведению АРМ ЕРДР.

Эксперт Центра политико-правовых реформ (г. Киев, Украина) Банчук А. в своей приведенной статье «Начало досудебного расследования и негласные следственные действия в новом УПК Республики Казахстан: международные стандарты и практика их применения», отмечает анализ положений отдельных норм главы 23 УПК РК [8; с.3].

Банчук А. приводит к выводу, что на уровне судебной практики и комментария к Уголовно-процессуальному кодексу Казахстана, в целях защиты прав потерпевших и повышения дисциплины среди правоохранительных органов необходимо установить также следующие положения: *во-первых*, четко установить, что проведение сотрудником правоохранительных органов любых действий (кроме неотложных действий, указанных в Кодексе) в направлении досудебного расследования, *до внесения сведений о уголовном правонарушении* в Единый реестр, является недопустимым и влечет за собой ответственность, установленную законом, вплоть до уголовной ответственности за превышение должностных полномочий; *во-вторых*, в части первой статьи 179 УПК РК указано, что о начале досудебного расследования в течение суток уведомляется прокурор. Однако на уровне подзаконного акта необходима обязательная письменная форма такого уведомления; *в-третьих*, в части второй статьи 179 УПК РК говорится, что в случаях, предусмотренных частью первой статьи 184 УПК РК, прокурор, следователь, дознаватель, орган дознания до регистрации заявления и сообщения об уголовном правонарушении производят неотложные следственные действия по установлению и закреплению следов уголовного правонарушения. Одновременно они обязаны принять меры к регистрации заявления и сообщения об уголовном правонарушении в Едином реестре досудебных расследований, в том числе с использованием средств связи. В связи с этим автор отмечает, что в Порядке важно четко указать временной промежуток, на протяжении которого прокурор, следователь, дознаватель, орган дознания, производящие неотложные следственные действия, должны сообщить об уголовном правонарушении лицу, ответственному за внесение соответствующих сведений в Единый реестр, а также о важности указания исчерпывающего перечня неотложных следственных действий [8; с. 5].

Таким образом, следует отметить, что с 2015 года ведутся работы по поэтапному внедрению электронного заполнения и подписания учетных документов с помощью ЭЦП. Проведение этого пилотного проекта является одной из стадий перехода к работе в рамках нового УПК, так как этот порядок будет использован при ведении ЕРДР. В настоящее время электронный ввод внедрен во всех областях республики. Система представляет собой единую электронную систему для всех правоохранительных органов страны, которым будет предоставлен соответствующий доступ. Новая система и объем доступа к ней строятся на принципах присвоения пользователям ролей в зависимости от их компетенции, установленной УПК.

Доступ будут иметь и соответствующие руководители органов и подразделений для осуществления ведомственного контроля, так называемые аналитики. Соответствующий доступ будет иметься и у прокуроров для осуществления надзора. Как известно, законодатель отказался от стадии доследственной проверки и возбуждения уголовного дела путем вынесения соответствующего постановления, с которого начинается сейчас досудебное расследование.

Литература

1. Конституция РК 1995 года (с изменениями и дополнениями на 2017 год).
2. Уголовно-процессуальный кодекс РК от 4 июля 2014 года.
3. Уголовный кодекс РК от 3 июля 2014 года.
4. Закон Республики Казахстан от 15 сентября 1994 года «Об оперативно-розыскной деятельности».

5. Конвенция о защите прав человека и основных свобод (Европейская конвенция о правах человека, ETS № 005) (Рим, 4 ноября 1950 года) (с изменениями и дополнениями по состоянию на 11.05.1994 г.).
6. Международный Пакт о гражданских и политических правах (Нью-Йорк, 19 декабря 1966 г.) Опубликован: Бюллетень международных договоров РК, 2006 г., № 4, ст. 30.
7. Правила приема и регистрации заявления, сообщения или рапорта об уголовных правонарушениях, а также ведения Единого реестра досудебных исследований, утвержденные приказом Генерального Прокурора РК от 23.09.2016 № 148.
8. Банчук А. «Начало досудебного расследования и негласные следственные действия в новом УПК Республики Казахстан: международные стандарты и практика их применения»
9. Заключение Центра исследования правовой политики при технической поддержке Open Society Foundation. Zakon.kz.

СОВРЕМЕННОЕ СОСТОЯНИЕ ПРЕСТУПНОСТИ НЕСОВЕРШЕННОЛЕТНИХ

Рыскулова К.

Научный руководитель: Максименко Е.В., магистр юридических наук,
ст. преподаватель

Кокшетауский государственный университет им. Ш.Уалиханова, г.Кокшетау
Karina-ryskuliva@mail.ru

Исследование преступности несовершеннолетних – одна из важнейших, сложных и актуальных проблем современности, без решения которой невозможен дальнейший прогресс нашего общества. Преступность несовершеннолетних традиционно привлекает внимание ученых и практических работников правоохранительных органов по многим причинам. Актуальность данной темы обусловлена, с одной стороны, существенной ролью, занимаемой детской и подростковой преступностью в общей структуре преступности, с другой — необходимостью пересмотра некоторых подходов к профилактике противоправных проявлений среди несовершеннолетних, к уголовно-правовой политике. Современное состояние преступности несовершеннолетних ставит перед криминологами новые задачи, связанные с теоретической разработкой действенных средств повышения эффективности социального контроля над ней. В частности, требуют научного анализа такие актуальные вопросы, как: влияние динамики социально-демографических процессов на преступность несовершеннолетних, сравнительный анализ общеказахстанских и региональных тенденций развития подростковой преступности, учет функционального назначения преступности в разработке направлений ее профилактики, исследование социальных последствий подростковой преступности и проблем их минимизации, совершенствование карательной практики в отношении несовершеннолетних преступников, взаимосвязь основных форм социального контроля над подростковой преступностью. Обозначенные проблемы определяют насущную необходимость криминологического исследования этих малоразработанных в науке вопросов, делают обращение к заявленной теме своевременным и социально оправданным.

Преступность в целом, в том числе преступность несовершеннолетних, – изменчивое явление. Происходящие в настоящее время судьбоносные изменения во всех сферах жизни Казахстана незамедлительно оказывают влияние на состояние, структуру и

динамику преступности несовершеннолетних. Статистика и специальные исследования показывают, что за последние годы произошли негативные изменения в структуре преступности несовершеннолетних. Увеличилось количество и удельный вес насильственных преступлений (убийств, изнасилований, причинение тяжкого вреда здоровью, хулиганство, грабежей и разбоев). Преступность несовершеннолетних с учетом будущего влияния на все параметры криминогенной ситуации в стране требует особого внимания. Это объясняется еще и тем, что в последние годы наметилась устойчивая тенденция нарастания криминализации подростковой среды. Актуальной остается проблема предупреждения групповой преступности несовершеннолетних. Почти половина несовершеннолетних участников преступных посягательств являются учащимися и студентами [1; с.78]. Многие подростки на момент совершения противоправных действий находились в состоянии алкогольного или наркотического опьянения либо уже имели криминальное прошлое. Вследствие различных причин обостряется проблема социального сиротства и детского бродяжничества.

Повышению уровня общественной опасности совершаемых несовершеннолетними преступлений способствовало навязывание средствами массовой информации моделей «современных» потребностей и стиля поведения, стимулирующих криминальный бизнес (содержание притонов, сутенерство, проституция, распространение наркотиков, порнография и другое) [2: с.19]. Появилась опасность распространения деятельности незаконных религиозных течений экстремистского толка, которые негативно влияют на взгляды и мировоззрения людей, в целом на криминогенную обстановку на территории области и насаждают в обществе идеи экстремизма и терроризма. В результате кризисных явлений, происходящих в социально-экономической сфере, значительная часть детей и подростков находится в неблагоприятных условиях жизни, растет детская безнадзорность, в результате чего в последние годы наметилась тенденция роста преступности и правонарушений со стороны несовершеннолетних [3]. В то же время, не решаются вопросы обеспечения занятости молодежи, деятельность органов власти и общественных организации в решении вопросов детской безнадзорности носит в основном разобщенный, бессистемный характер.

Неблагоприятные условия в семье часто непосредственно детерминируют антиобщественное поведение подростков. По официальным данным, в Казахстане сегодня более 92 тысяч детей остались без попечения, причем лишь 30 % из них — сироты, у остальных родители живы, но либо лишены родительских прав, либо сами отказались от своих детей. И число таких детей и подростков постоянно растет. Более того, утрачивая способность к нормальной жизнедеятельности и сохранению здоровых взаимоотношений, семья все чаще сама превращается в конфликтогенную или даже криминогенную среду, становится источником формирования преступного сознания и поведения. Приобретая массовый характер, семейное неблагополучие не замедлило сказаться на росте подростковой преступности и снижении ее возрастного порога с 14 до 12 лет. Данные обстоятельства стимулируют обострение чувства озлобленности, агрессивности и в результате приводят к увеличению доли насильственных преступлений не только со стороны ранее судимых подростков, но и тех, кого раньше относили к числу благополучных.

Статистические данные свидетельствуют, что в целом по Акмолинской области ежегодно идёт снижение количества преступлений, совершаемых несовершеннолетними. В 2008-м их было 319, в 2009-м – 315, в 2010-м – 310. Однако в 2011 году наблюдается рост – 330 преступлений.

На сегодняшний день по Акмолинской области на учёте в инспекции по делам несовершеннолетних состоят 1020 подростков. Характерной особенностью является

изменение структуры подростковой преступности в сторону увеличения имущественных преступлений [4].

Особую тревогу вызывает распространение немедицинского потребления наркотиков среди несовершеннолетних и молодежи — возрастной порог первичного наркопотребления снизился до 13-14 лет. Как показывают результаты исследований, проведенных Республиканским научно-практическим центром медико-социальных проблем, в Республике Казахстан насчитывается 254 тыс. (1,7 % населения РК) наркозависимых лиц. Основную часть потребителей наркотиков составляют лица в возрасте 17-26 лет — 42,5 %, а каждому четвертому наркоману — 12-16 лет. При этом 92,6 % потребителей — лица с низким уровнем личного дохода [5]. Это серьезная почва для совершения корыстных и корыстно-насильственных преступлений со стороны лиц, находящихся в физической и психологической зависимости от наркотиков.

Проведенное нами исследование позволило определить основные детерминанты преступности несовершеннолетних с учетом их взаимосвязи и взаимообусловленности. Более половины несовершеннолетних, привлекаемых к уголовной ответственности, не учатся либо не обеспечены какими-либо видами занятости. Не снижается число детей и подростков, совершающих уголовно наказуемые деяния до достижения возраста наступления ответственности. Несмотря на предпринятые в последние годы значительные изменения в уголовно-правовом законодательстве, рост качественных и количественных показателей преступности несовершеннолетних и, соответственно, необходимость адекватного реагирования на это всего общества, остается актуальным.

Литература

1. Криминология: Учебник/Под ред. Рогова И.И, Алауханова Е.О. Алматы: «Международный центр научных исследований и правовой экспертизы РК», 2008.
2. Сочнев Д.В, Информационное и правовое воздействие на современное правосознание молодежи // Юридическое образование и наука. 2003. №4
3. Программа «Дети Казахстана» на 2007-2015 годы. Утверждена постановлением Правительства Республики Казахстан от 21 декабря 2007 года №1245.
4. Материалы УОБ ДВД Акмолинской области.
5. Данные Республиканского научно-практического Центра медико-социальных проблем наркомании.

ДӘСТҮРЛІ ӘДЕТ-ҒҰРЫП НОРМАЛАРЫНЫҢ МАҢЫЗЫ

Қайруллаев Е.А.

Ғылыми жетекшісі: Тлеубердина У.Т., з.ғ.м.,аға оқытушы

Ш.Уалиханов атындағы Көкшетау мемлекеттік университеті, Көкшетау қ.
oep_st@mail.ru

Осы тұрғыдан алғанда Қазақ мемлекетінің ата-тегі болып саналатын скиф, сақ, үйсін, қаңлы, қыпшақ тайпаларында мемлекеттік құқыққа негіз болған әдет-ғұрыптар сол кезеңдегі қоғамдық қатынастарды реттеген саяси күш ретінде танылды[1;49-50].Тарихи деректерге сүйенетін болсақ, көшпелі түркі тектес халықтардың арғы ата-бабалары шумерліктермен скифтердің әлеуметтік тұрмыс тіршіліктері арасындағы ұқсастық туралы құнды мәліметтер белгілі болды.Ол қос өзен арасында орналасқан Вавилонда орналасқан Шумер мемлекетінің әдет-ғұрпы, заң ережелерінің қазақтар үшін жөні басқаша екендігіне

нақты деректер бар. Бұл мемлекеттің заңды мұрагерлері Скифтер екендігін ғылыми зерттеулер дәлелдеді. «Біздің жыл санауымызға дейінгі 2350 жылдар шегінде Лагаш қалалық мемлекетінде патша Уруинимги қабылдаған табличкада құқықтық жүйенің мән-жайлары мазмұндалған. Бұл маңызды Шумер өркениеті құжатының мәтінінде бұдан 2 ғасыр бұрын пайда болған Ур-Намму заңдар жинағына реформа жүргізілген. Патша Уруинимги бұрынғы қателерді сынап, түзеген және салықты қолма-қол жинауда әділетсіздік көрсеткендерді және олармен ымыраласқан шенеуніктерді бірден босатқан. Қарапайым тұрғындарды қанаушы өкіметтен қорғайтын әскери жасақ құру туралы жарлық берген. Белгісіз автордың бұл шығармасында тұңғыш рет жазба тарихында «бостандық» деген сөз пайда болды,-дейді [2;170].

Тарих сахнасына шыққан Түркі мемлекетінің ұстанған дәстүрлі құқықтары мен заң ержелеріне бұрынғы Ғұн мен Үйсін мемлекеті қолданған, ата-бабаларынан қалған әдет-ғұрыптары негіз болған. «Түркі қағанаты Ғұн мен Үйсіндердің жеріне, еліне және ел билеу өнеріне мұрагерлік етумен бірге, олардың әдет заңына да шын мәнінде мұрагерлік етті, жалғастырды, жетілдірді және билік жүргізудің әр буынында тиімді қолдана білді», - деген тұжырым шынайы дерек [3;316-318]. Осы келтірілген деректерден қазақ дәстүрлі құқығының пайда болып дамуының негізі ортақ мұра болған жарғы –ережелер екенін байқаймыз. Халық бұқарасы Қасымның шариятты алмай, ежелден қалыптасқан билер заңы - жарғыны жаңадан көтергенін қатты ұнатып, оны "Қасым ханның қасқа жолы" деп атап кетті.

"Қасым ханның қасқа жолы" бір ғасырдай атқарылған соң, тиісті толықтырулар мен өзгерістер енгізіліп, Есім ханның (1598-1645) тұсында "Есім ханның ескі жолы" деп аталған.

Ел аузында сақталған деректерге қарағанда, Есім хан тұсында "қасқа жолға" қосылған жаңалық: "хан болсын, ханға лайық заң болсын; абыз болсын, абыз сыйлау парыз болсын, би болсын, би түсетін үй болсын" деген ережелер екен. Бұл қазақ хандығы құрылысының саяси-әкімшілік, әскери, рухани және сот істері жөніндегі негізгі заң сипатындағы төрт тұғыр екені байқалады. "Ескі заң" деп аталуына қарағанда, сірә, бұл ережелер бұрыннан келе жатқан дәстүрлі бір жүйемен жасалған болуы да ықтимал.

"Қасқа жол" мен "Ескі жол" заңдары XVII ғасырдың аяқ кезі мен XVIII-ғасырдың басында қайта толықтырылып, елеулі өзгерістер енгізіліп дамытылады. Тәуке хан (1680-1718) тұсында "Күл төбенің басында күнде кеңес" өткізіліп, "Қасқа жолдың" бұрынғы бес тарауына тағы да екі тарау қосылып, "жеті жарғы" ("жеті заң") деп аталды. Бұл жаңадан қосылған екі тарау: жер дауы туралы заң мен құн дауы туралы заң еді.

Қазақ хандығы заңдары тілі тұжырымды, есте сақтауға ыңғайлы, ұйқасты өтімді, шешен сөздермен құрастырылды, міне олардың халық санасына сақтауға ыңғайлылығы, олар нақыл сөздерге айналып заң ережісі ретінде қалыптасты. Мысалы, "әділ билік — алтын таразы", "қара қылдықақ жару", "тура биде туған жоқ", "жетпеген билік жеті ұлықтың есігін ашады", "батыр айғақ, балуан куә", "сорғалаған қан, сойдақтаған із" судың түбін шым бөгейді, даудың түбін қыз бөгейді", т.б [4;36]. Бұлар мақал-мәтел түрінде ел арасында сақталып келді. Бұл заңдар толық күйінде біздің заманымызға жеткен жоқ, Халиолла Өскенбайұлы, А.И.Левшин қатарлы зерттеушілер жариялаған үзінділерде ғана сақталған.

Зерттеушілердің кейбіреулері: "Қазақ хандығы заңдарының түп төркіні Шыңғыс ханның "жасақ" заңынан алынған деген пікір айтады, енді біреулері: қазақ хандығы Шыңғыс ханның "жасақ" заңынан мүлде дербес заң дейді.

Бірақ бұл екеуінің арасындағы байланыстың бар-жоқтығын дәлелдейтін тарихи дерек әзірге дейін табылған жоқ.

Қазақтардың көшпелі тұрмысындағы құқықтық дәстүрлердің ішінде «шүлен тарату» әдет-ғұрпының алар орны ерекше болған. Бұл дәстүрдің негізгі мәнісі- ауыл-

аймақтағы дәулеті келіспей жүрген жандардың әл-ауқатын жақсартуға айтарлықтай ықпалын тигізіп отырған. Шүлен таратудың ел экономикасы мен әлеуметтік жағдайын жақсартудағы алатын алар орнын Қазақ мемлекетінің әйгілі Қасым ханы заң жүзінде айқындап берген. Негізгі мәні, заттық объектісі мал болған. Сонымен қатар, егіншілік пен диқаншылық кәсібімен айналысқан өңірлердегі табысы мол дәулетті адамдар астығы, дәнді-дақылы мол түскен жылдары тегін, қайырымдылықпен таратуды үлестіріп отырған. Дәл осындай елдің хал-ахуалын арттыруда Қазақ еліне кең тараған «жұртшылық» дәстүрін де атап өтуге болады. Бұл да Қасым ханның "Қасқа жолынан" орын алған. Көшпелі қазақтар үшін жер-су, мал жайылымдары тарылса: өріс сұрау, жер өңдеу үшін тоған тартып, су шығару, құдық қазу сияқты халық қолын қажет ететін істергі дәстүрге сай бәрінің көмектесіп атқару тәртібі болған [5;3]. Ал, жұртшылық заңына бағынбай ерегескендер, біле тұра көмек көрсетпегендер ел билерінің шешімімен жұрт алдында айыпты деп аналып, елден аластатылған.

"Қасым ханның қасқа жолы" заң жарғысындағы ерекше көзге түсіп тұрған ереже — елшілік жоралары. Бұл Қасым ханның өзге мемлекет қайраткерлерінен оқ бойы озық, терең ойлы ел билеуші екенін танытады. Оның халықаралық қатынастарда елшілердің ерекше рөл атқаратынын, алғыр ой, шешендік сөз, сыпайгершілік пен әдептіліктің ел мен елдің арасында ерекше маңызға ие екенін сұңғылалықпен түсіне білгенін жоғары бағалау керек. Қазақтың «Елдестірмек елшіден, жауластырмақ жаушыдан», деген халық мәтелінде осындай өрелі істің ой орамы жатыр дей келе "Қасым ханның қасқа жолы" заң жарғысының жазбаша түрі бізге жетпеген, бірақ ауыздан-ауызға көшіп бізге жеткен азын-аулақ ереже қалдығы ғана.

Белгілі ірі ғалым Ә.Х. Марғұлан "Қасым ханның қасқа жолы" заңдарын былайша түсіндіреді: "Қасым ханның қасқа жолының" негізі Ортағасырларда Қыпшақ, Шағатай ұлыстары қолданған "Ярғу" заңынан алынған, қазақша "жарғы" -хақиқат деген ұғымды білдіреді. Түпкі мәні жарудан, нәрсенің салмағын бір жағына аудармай, дәл, әділ айырудан шыққан. Дауды әділ, тура шешкен билерді: халық бұқарасы ардақтап "Қарақылды қақжарған" деп мадақтаған. Өзінің мазмұны бойынша бұл заңның түбегейлі идеясы ежелгі әскері-демократия арнасына барып тіреледі. Халықтың қалың бұқарасы Қасымның шариғатты алмай, ежелден қалыптасқан билер заңы — "Жарғыны" жаңадан көтергенін қатты ұнатып, оны "Қасым ханның қасқа жолы" деп атап кеткен.

Есім хан қазақ тарихында «Еңсегей бойлы ер Есім» деген атпен әйгілі болды, оған бұл атақ 1598 жылы ағасы Тәуекел ханмен бірге Мауреннахрға жасаған жорықта ерекше көзге түскені үшін берілген екен [6;73]. Есім хан — Шығай ханның баласы, ол бұрын қазақ хандығының Түркістан қаласындағы хан ордасында тұрған. Кезекті бір шайқаста аса ауыр жарақаттан ағасы Тәуекел қайтыс болған соң оның орнына хан сайланған (1598—1628 ж.ж.).

Хан тағына отырған соң Бұхарамен бітім-шартын жасасып, Орта Азия қалаларымен бейбіт, экономикалық байланыс орнатуға ұмтылды. Қазақ хандығын бір орталыққа бағынған мемлекет етіп құруды көздеді. «Есім ханның ескі жолы» деп аталған заңды құрастырды. Есім ханның қазақтарды бір орталыққа бағындыру саясатына қарсы болған сұлтандар қазақ хандығын бөлшектеуге тырысты. Ташкент қаласы қазақ хандығына қараған соң оны Жәнібек ханның немересі, Жалым сұлтанның баласы Тұрсын Мұхаммед сұлтан басқарған еді. Ол көп ұзамай тәуелсіз хан болуға әрекет жасады. Тіпті өз атынан ақша соқтырып, «бажы және хараж» алым-салықтарын жинады. Сонымен, қазақ хандығын екіге бөліп, Түркістан қаласын орталық еткен Есім хан, Ташкент қаласын орталық еткен Тұрсын хан билеген еді. Осы ел басқарушы сұлтандардың алауыздығы, билік үшін бірін-бірі сатып кетулері әдет-ғұрыптағы қатал жазаны көздейтін түрі болған.

Дәл осы кезеңдерде Есім ханның өзінен бұрынғы Орыс хан, Қасым хан жасаған әдет-ғұрып заң нормаларын қайта қарап, өз дәуіріне лайықты етіп өзгертуі, тіпті кей салалар

бойынша мазмұнына қарай құн дауы, жер дауы, жесір дауы, мал дауы секілді күрделі тарауларға өзгерістер енгізді.

Ежелден-ақ қазақ қоғамындағы күрделі даулардың бірі-кісі өлімі. Кісі өлімі үшін құн алынған. Есім хан шығарған арнайы заң бойынша өлген кісіге өлтіруші жақ құн төлеуге міндетті. "Ер адамның құнына жүз жылқы, алты жақсы (6 түйе)" кесілген. Ол барлық еркек үшін бай, кедей, жас, кәрі демей бәріне бірдей сол дәуірде бұл алынған негізгі құн өлшеуінен артық құнның мынадай түрі болған:

1) Өнер құны. Оған жүлде алған атақты адамның құны жатады. Жүлде алған деп, жұртқа белгілі ақындар мен топқа түсіп бәйге алған балуандар есептеледі, олардың құны үшін екі кісінің құны (200 жылқы, 12 түйе) кесілуі керек.

2) Сүйек құны. Оған өлген кісінің сүйегі үшін төленетін құн жатады. Мысалы өлген адамның сүйегі туған-туысқанының қолына түспей, жоқ болып кетсе, ол үшін екі адамның құнын төлеулері керек.

Өлген әйелдің тұқымының қызына алатын қалың малы қандай болса, сондай мал төлеуге тиісті, болмаса қыз орнына өлтіруші жақ қалыңсыз қыз беруі керек [7;198-199]. Бұдан бізге белгілі болғаны, еркек адамның құнынан айырма әйел адамның құнының әртүрлі екендігі. Бұл қыз әкесінің әл-ауқатына қарай, қалың малдың мөлшеріне байланысты.

Даудың тексерілуі кісі өлтірушінің ауылында өтеді. Қылмыс істеген адамды -қанды қол, құн сұрауға келген адамдарды даугер деп атайды. Дауға келген талапкерлерді ел болып күтіп алып, оларға шыққан шығынға руластары түгел ортақ болуы керек. Дауда сөйлеуге екі жақтың да белгіленген кісілері (шешендері) болады. Олар тәртіп бойынша кезекпен дауларын айтып, қағысады. Ақырында екі жақтан бітімші (би) кісілер белгіленіп, олар келісімге келіп, шешімдерін айтады. Ал, Тәуке хан дәуіріндегі "Жеті Жарғы" бойынша мұндай дауларды тек билер ғана шешіп, шешімдері үшін билік ақы алған.

Қазақ қоғамындағы екінші бір үлкен дау- жесір дауы. Жесір деген сөз әйел жынысының ерсіз бос отырған жігіне тән атау. Демек, қалың беріп атастырып қойған, бірақ ұзатылмаған қыз атастырылған ері өлсе, онда қалын мал төлеген елдің жесірі болып есептеледі, сондай-ақ ері өлген әйел де барған елінің жесірі болады. "Ерден кетсе де елден кетпейді" деген қағиданы берік тұтынуы, әйел тек ерінің ғана емес, бүкіл руының қарамағында болғанын айғақтайды. Дегенмен, Есім ханның заңы бойынша жесірге сол рудан адам таңдауына рұқсат етіледі. "Егер таңдаған адамы бас тартса, онда әйелдің басы босап, қалың малы қайтарылады.

Әрі қазақтар осындай байлықтарын (мал-мүлік) қатаң күзет қоймастан немесе құлып салмастан ашық қалдырулары себепті ұрлық істеушілер сонау Шыңғыс ханның "Жаса" заңынан бастап-ақ қатаң жазаланып отырған. Ұрланған аяқты мал үшін ұрыдан ол малдың көзі қайтарылады, көзі жоқ болып кетсе оның орнына тұрарлық төлеуі алынады, оның үстіне: бір қара ұрлағанның айыбына "ауыздықсыз ат, астарсыз шапан", он қараға дейін-қосымша "ат-тон" кесілген. Он қарадан жоғары ұрлаған ұрыдан- "мойнына қосақ, артына тіркеу" дейтін екі қара айып алынады [8 ; 986].

Есім хан заманы-шетелдіктермен күресте көбіне жеңісті, сәтті болып отырғанмен де аса тынымсыз, елдің тынышын кетірген ауыр заман еді. Бұны барлық батырлар жырларынан мысалға алуға болады. "Есім ханның ескі жолында" жүлде мен бәйге алып жүрген жұрт көзіне түскен жүйріктің кесімді құны алып жүрген бәйгесінің және жорықта келтірген пайдасының түріне қарай өлшеп-шешкен. Әрине жылқы малының жүйрігін мұнша қастерлеу Шыңғыс ханның "Жаса" заңында бар[9; 13-14].

Бір қызығы сол, Тәуке шығарған "Жеті Жарғы" заңында ұры ұрлық үстінде ұсталса өлтіріліп жіберілген, әрі оған құн берілмеген, ал Есім ханның заңында "Мал-дүние ұрлаған ұрылардың ұрлық үстінде қолға түскендеріне: киімін тонап, көлігін аударып алған, қорлықпен байлап, сабап берген әкірет-азалары жоқталмайды. Егерде ұрының

денесінің бір жеріне кемістік келтірілсе, көзі шықса, қолы сынса, құлағы кесілсе, сақалы жұлынса т.б. ол кезде зәбір беруші жағы ұрыға тиісті айыбын тартатын болады"[10] - делінген. Біз мұнан Тәуке хан дәуірінде Қазақстанда феодалдық қарым-қатынастың күшейіп, әрі олардың жеке меншіктілігіне қол сұғуды қатаң шектегеніне куә бола аламыз.

Есім хан заңында мұрагерлік, мирасқорлық мал мөлшері анық айтылған. Ежелден келе жатқан әдет-ғұрып қағидалары бойынша әке мұрасына иелік ететіндер марқұмның балалары, әке-шешесі, аға-інілері, жақын туыстары, немесе аталас ағайындары болған.

Әкесі орта жастан асып немесе қартайып өлген уақытта, ол өзінің мұрагерлеріне тиісті үлестерін берген жағдайында, қалған барлық мүліктің иесі деп кенже ұлдың танылуына ешкімнің де дауы болмаған. Яғни, ол қара шаңырақ иесі деп саналған, шешенің екінші рет тұрмысқа шығуы туралы мүлде сөз қозғалмаған. Әйел құқы қазақ дәстүрлі құқығында ерекше мәнге ие болған. Қыздарын ерекше қадірлеген, әрине оның да мақсаты түсінікті себебі олар болашақ аналар. Салт бойынша күйеу жағынан құдалары барып, құйрық-бауыр жесіп, киіт киеді. Сонда «құйрық-бауыр жесу» заң орнына жүргендігін дау пайда болғанда байқауға болады. Алда-жалда құдалар арасында дау туындаса билер, алдымен: құйрық-бауыр жесіп пе едіңдер? - деп сұраған. Егер жесе іс заңды деп би қарайтын болған. Қыз әкесі жасау беруге, күйеудің әкесі қалыңмал төлеуге тиісті болған.

"Есім ханның ескі жолындағы" қызға төленетін қалың малдың кесімді мөлшер: бес түрлі болған. Олар:

1) "Жүз қырықтың қалыңы" - жүз қой, қырық қара деген кесім байлар мен билердің қызының қалыңы.

2) "Жүз жиырманың қалыңы" - жүз қой, жиырма қара деген кесім одан кейінгі орташа қызының қалыңы.

3) "Қырық жетінің қалыңы" - жеті қара, қырық қой деген кесім (байлардың, билердің "қатын үстіне" алатын кедейлердің қыздарына төленетін қалыңы).

4) "Он екі қара" — "дөңгелек қалың" (қатыны өлгендердің кедейдің қызын айттырғанда төлейтін қалыңы).

5) "Сегіз қара" (жарлы-кедейлердің бір-бірімен құда болып қызын айттырғанда төлейтін қалыңы).

Әйел құны да осы кесімге орай шешіліп отырған. Біз "Есім ханның ескі жолында" қазақ қоғамының ішіндегі басты дауларды қалайша шешкені жайлы сөз еттік.

Әдебиеттер

1. Асан Бахти. Шумеры, Скифы, Казахи. - Алматы: Издат. Дом «Кочевники», 2002. - с. 49-50
 2. Ғаббасұлы Ғ. Түркі қағанатының әдет заңдары туралы. Байырғы Түркі өркениеті: жазба ескерткіштер. - Алматы: Ғылым, 2001. - 174 б.
 3. Мыңжан Н. Қазақтың қысқаша тарихы. - Алматы: Өнер. 1994. - 6.318
 4. Омарханов Қ. Қазақ елінің дәстүрлі құқығы. — I кітап. - Астана: Елорда. 2003. - 280 б.
 5. Саққұлақұлы Е. Жеті Жарғы - көне жазба нұсқасы // Ана тілі. №5, - Алматы: Өнер. 1990. - Б.3
 6. Қайнарбайұлы Ә. «Әдет-ғұрып, салт-сана» туралы жинақтар, өз архивімізден. — Алматы: Өнер, 1995. - Б.75.
 7. Нарықбаев М. Қазақтың ата заңдары 10 томдық. 1-том. - Алматы: Жеті жарғы, 2001. - 222б.
- [8] Кенжалиев З. Көшпелі қазақ қоғамындағы дәстүрлі құқықтық мәдениет — Алматы: «Жеті жарғы», 1997. — Б.90-101
- [9] Зиманов С.З. Состояние и задачи разработки проблем обычного права казахов // Проблемы обычного права казахов. - Алма-Ата: Өнер, 1989. - Б.14.

ЖАҢА ҚЫЛМЫСТЫҚ ІС ЖҮРГІЗУ КОДЕКСІ БОЙЫНША СОТҚА ДЕЙІНГІ ТЕРГЕУДІҢ ІС ЖҮРГІЗУ НЫСАНДАРЫ

Бексултанова Г.

Ғылыми жетекші: Сыздықов С.Р., аға оқытушы, магистр

Ш.Уалиханов атындағы Көкшетау мемлекеттік университеті, Көкшетау қ.

baiqabulovna@mail.ru, Sarsensyzdykov@mail.ru

Елбасының Стратегия «Қазақстан-2050» Жолдауын орындауға байланысты Қылмыстық Іс Жүргізу Кодексін (ҚІЖК) әзірлеуді Бас прокуратура жүзеге асырды. Кодекстің жаңа редакциясын дайындаудың басты мақсаты оны жеңілдету және халықаралық стандарттарға сай келтіру болды [1].

2015 жылдың 1 қаңтарынан бастап Қылмыстық Іс Жүргізудің бастапқы сатысы түбегейлі өзгерді, одан тергеуге дейінгі тексеру және қылмыстық істі қозғау сатысы алынды. Бұл азаматтардың Конституциялық құқықтарын сақтауға оң ықпалын тигізіп, қылмыстық істі қозғауға дейінгі көптеген іс-шараларды алып тасталды.

Қылмыстық құқық бұзушылық туралы арыздың, хабарламаның сотқа дейінгі тергеулердің бірыңғай тізілімінде тіркелуі немесе бірінші кезек күттірмейтін тергеу іс-әрекеті сотқа дейінгі тергеудің басталуы болып табылады (ҚІЖК 179 бап).

Тергеуге дейінгі тексеру сатысының теріс әсері неде болды? Іс жүзінде қылмыстық істі қозғауға дейін қарау, тексеру жүргізілді, құжаттар және басқа да заттай дәлелдемелер алынды, есеп шоттар мен мүлікке тыйым салынды, арнайы зерттеулер мен сот сараптамасы тағайындалды және т.б.

Іс жүзінде тергеу жүргізіледі, ал осы «тергеуге дейінгі іс-шаралар» өткізіліп жатқан адамдардың ешқандай іс жүргізудегі статусы, тиісті кепілдіктері мен құқықтары – қорғаушы алу құқығы, өтініш білдіру, іс материалдарымен танысу және т.б. болған жоқ. Кей кезде осындай тексерулер материалдары көлемі бойынша іс қозғалғаннан кейінгі жиналған материалдардан асып түсетін [2].

Қылмыстық және Қылмыстық-процессуалдық кодексі, сонымен қатар Нұсқаулық талаптарының сақталуына сәйкес, облыс бойынша қылмыстылық жағдайы қылмыстардың күрт өсуімен айқындалады, яғни ағымдағы жылдың 4 айының қорытындысымен облыс бойынша құқық қорғау органдарының сотқа дейінгі тергеп-тексерулердің бірыңғай тізіліміне (*әрі қарай – СДТБТі*) барлығы 2851(2014ж. 4 айы -2096, +36%) қылмыстық құқық бұзушылық тіркеліп, оның ішінде:

-39-ы (26) экономика саласы бойынша тіркелген құқық бұзушылықтар;

- 274-і– қылмыстық теріс қылық;

-478-і (556, -14%) негізінен қарау үшін сотқа жолданған, 993 (1181,-15,9%) қылмыстық іс бойынша сотқа дейінгі тергеп-тексеру мерзімдері үзілген, 387(338,+14,5%) ақталмайтын негізбен және 1862 (120, +1451,7%) ақтайтын негізбен өндірістен қысқартылған.

Тіркелген қылмыстарды ҚР ҚК-нің 11 бабына сай, санаттарына бөліп қарасақ, келесідей көрінеді, яғни:

- онша ауыр емес қылмыстар –583(354, +64,7%);
- ауырлығы орташа қылмыстар –1667(1557, +7,1%);
- ауыр қылмыстар –324(172, +88,4%);
- аса ауыр қылмыстар–7(13, -46,1%).

Бұл қылмыстардың өсу себебі онша ауыр емес, ауырлығы орташа және ауыр қылмыстарға қарсы қылмыстық қудалау органдарының, оның ішінде әкімшілік полиция тарапынан жүргізілген профилактикалық жұмыстарының сапасыздығынан, сонымен

қатар, аталған санаттағы қылмыстарды алдын алу мақсатына бағытталған нақты шаралар атқарылмағанын айтуға болады.

Сонымен қатар, қылмыстардың өсуі негізінен төмендегідей себептерге байланысты екені анықталып отыр, яғни:

- облыс аумағына миграциялық ағымның көп болуы, яғни жақын шетелдерден оралман ретінде көшіп келушілер санының артуы және олар арасындағы жұмыссыздық салдарынан қылмыстың өсуіне өз септігін тигізіп отыр;

- құқық қорғау органдарымен профилактикалық жұмыстардың дұрыс деңгейде ұйымдастырылмауы салдарынан және патрульдік полиция қызметін қолдануда біріңғай жүйенің жоқтығы және қала, аудан тұрғындарының арасындағы жұмыссыздық салдарынан болып отыр;

- облыс бойынша ішкі істер органдарындағы қылмыс пен құқық бұзушылықтың алдын алуда тікелей қызмет атқаратын аймақтық полиция инспекторлары мен патрульдік қызметінің жеке құрамындағы қызметкерлердің жетіспеуі салдарынан орын алып отыр.

Жаңа Қылмыстық іс жүргізу Кодексі енгізуге байланысты тергеу амалдарының қосарлануы алып тасталады. Сотқа дейінгі тергеу анықтау, алдын ала тергеу нысандарында және хаттамалық нысанда жүргізіледі (ҚІЖК 189 бап).

Қылмыстық іс жүргізуге жаңа іс жүргізу фигурасы «қорғану құқығы бар куә» енгізілді (ҚІЖК 78 бап). Мұндай адам күдікті болып әлі танылмайды, бірақ қылмыстық құқық бұзушылық туралы арызда, хабарда қылмыстық әрекет жасаушы ретінде оған көрсетілген.

Осы кезден бастап бұл адамның бірқатар құқықтары болады, ол куәде жоқ, бірақ күдіктіде бар құқықтар, яғни айғақ беруден бас тартуға, бірінші жауап алу басталғанға дейін қорғаушы алу құқығы, іс материалдарымен танысуға, сараптама жүргізу туралы өтінішхатты мәлімдеуге, өзіне қарсы куә болғандармен беттесуге және т.б. құқылы [3].

«Енді тергеу процесі арыз тіркелген сәттен дереу басталады. Бұл жаңашылдықтың тиімділігі статистикадан жақсы көрінеді. Өткен жылы тіркелген сотқа дейінгі тергеудің саны 2014 жылғы қылмыстық сипаттағы арыздар мен хабарламалардан үштен бірге кем»

Сондай-ақ олар бойынша қабылданатын шешімдер саны үштен бірге азайған.

2014 жылы сотқа дейінгі тексеруді аяқтау үшін қылмыстың құрамы болмауына байланысты қылмыстық іс қозғаудан бас тарту туралы 721 мың қаулы және қылмыстық істер бойынша 32 мың қаулы шығару қажет болған. 2015 жылы осы көрсетілген негіздер бойынша барлығы 229 мың сотқа дейінгі тергеу қысқартылған.

«Осылайша, жаңа Қылмыстық процесілік кодекстің қабылдануына байланысты қылмыстық қудалау органдары жүктемесінің артуы жөніндегі теріс жорамалға қарамастан, жүктеменің азаюы байқалады. Бұл құқық қорғау органдарын қылмыстық істердің сапасына шоғырландыруға мүмкіндік береді»

Баршамызға аян, 2015 жылдың 1 қаңтарынан бастап, еліміздің жаңа Қылмыстық және Қылмыстық-процессуалдық, Қылмыстық атқару, Әкімшілік құқық бұзушылық туралы кодекстері қолданысқа енгізіледі. Қылмыстық іс жүргізу кодексі сотқа дейінгі тергеудің өндіріс құрылымын тұжырымдамалық деңгейде халықаралық стандарттарға барынша жақындатты. Қылмыстық кодекстің құрамына да көптеген новеллалар енген, құқықтық институттар мен күші бар заңдар жетілдірілген.

Сот өндірісін жаңа үлгіге көшіруге бағытталған Елбасының қаулысымен бекітілген бірыңғай жоспарға сәйкес, жуырда. Жаңа Қылмыстық іс жүргізу кодексінің негізгі мақсаты – ол жәбірленушінің құқығын қорғаумен қатар, жазаланушының да құқығын қорғау болып табылады.

Қылмыстық құқық бұзушылық туралы хабар сотқа дейінгі тергеп-тексерулердің бірыңғай тізілімінде тіркелгеннен және кезек күттірмейтін тергеу әрекеттері жүргізілгеннен кейін жәбірленушінің шағымы болмаған кезде жекеше және жекеше-

жариялы айыптау және қудалау істері бойынша іс жүргізу хабар тіркелген кезден бастап үш тәуліктен кешіктірмей кодекстің 35-бабы бірінші бөлігінің 5-тармағында көзделген негіздер бойынша тоқтатылуға жатады.

Қылмыстық іс жүргізу кодекстің жаңа редакциясында континенталдық құқықтық жүйесі дамыған ГФР, Франция елдерінің тәжірибесі қолданылды. Сондай-ақ, өздерінің қылмыстық іс жүргізу заңнамаларын жетілдірген Түркия, Эстония, Латвия, Грузия, Ресей, Молдова, Украина және басқа да елдердің тәжірибесі жинақталған. Қазақстан Республикасының жаңа Қылмыстық іс жүргізу кодексі 16 бөліктен, 73 тараудан, 672 баптан тұрады [4].

Шұғыл тергеу әрекеттері қажет болған кезде Қылмыстық іс жүргізу кодексінің 179-бабы 2-бөлімінде қылмыстық құқық бұзушылық туралы өтініш пен хабарламаны сотқа дейінгі тіркеудің бірыңғай тізіліміне байланыс құралдары арқылы бір мезгілде тіркеу шарасын қолдану қарастырылған.

Бұл норманы іс жүзінде жүзеге асыру үшін жобада тергеуші, не анықтаушы шұғыл тергеу әрекеттерін жүргізген кезде бір мезгілде байланыс құралдарын пайдалана отырып, қылмыстық құқық бұзушылық белгілері туралы кезекшіні хабардар ету тәртібі қарастырылған. Онда кезекшіге мәліметтерді хабарлаған кезде сотқа дейінгі тіркеудің бірыңғай тізіліміне автоматты түрде тіркелетін жедел әрі қолайлы рапорт формасы құрастырылды [5].

Мұндағы атап айтарлық ерекше жағдай сотқа дейінгі тіркеудің бірыңғай тізіліміне тіркелу кезінде кезекшіліктің жүзеге асырылуы. Сотқа дейінгі тіркеудің бірыңғай тізіліміне тіркелу нөмірі қалай жүзеге асса, ақпараттарды есепке алу кітабына мәліметті де енгізу автоматты түрде жүзеге асады.

Әдебиеттер

1. Послание Президента Республики Казахстан — Лидера нации Н.А.Назарбаева народу Казахстана «Стратегия «Казахстан-2050»: новый политический курс состоявшегося государства» / ИС «ПАРАГРАФ», 2013.
2. Концепция правовой политики РК на период с 2010 до 2020 года: Указ Президента РК от 24 августа 2009 года № 858 / ИС «ПАРАГРАФ», 2010.
3. Уголовно-процессуальный кодекс Республики Казахстан введенный 1.01.2015г.
4. Материалы Института Генеральной прокуратуры Республики Казахстан.
5. Совместный приказ Генерального прокурора от 30.12.2013 г. № 124, Министра внутренних дел от 28.12.2013 г. № 758 и Председателя АБЭ и КП от 28.12.2013 г. № 425.

«Дене тәрбиесі және спорт» секциясы Секция «Физическая культура и спорт»

ОСНОВНЫЕ ФАКТОРЫ И ПОДХОДЫ ФОРМИРОВАНИЯ ЗДОРОВОГО ОБРАЗА ЖИЗНИ

Таужанова А.Б.

Научный руководитель: Мукушева А.Т., магистр физкультуры и спорта, ст. преподаватель
Кокшетауский государственный университет им. Ш. Уалиханова, г. Кокшетау
nn_nurgul@mail.ru

Актуальность здорового образа жизни (ЗОЖ) обусловлена увеличением и изменением характера нагрузок на организм человека в связи с возрастанием рисков

техногенного и экологического характера и усилением социального напряжения в обществе.

В контексте реализации Государственной программы развития здравоохранения Республики Казахстан «Саламатты Қазақстан» президент Республики Казахстан Н.А. Назарбаев четко обозначил: «Здоровый образ жизни и принцип солидарной ответственности человека за свое здоровье — вот что должно стать главным в государственной политике в сфере здравоохранения, и повседневной жизни населения.»

Что же такое здоровый образ жизни? «Здоровый образ жизни — это способ жизнедеятельности, направленный на полное изменение прежних привычек, касающихся еды, режима физической активности и отдыха». [1]

В нашей статье мы попытались проанализировать основные факторы и подходы формирования здорового образа жизни.

Современные люди стали вести менее подвижный образ жизни, употреблять большее количество пищи и иметь больше свободного времени. При этом ритм жизни значительно возрос, вследствие чего увеличилось количество стрессовых факторов. По сведениям ВОЗ число наследственных заболеваний ежегодно возрастает. В связи с этим особенно актуальным становится вопрос, как оставаться здоровым (духовно и физически) и при этом жить долго и активно.

Социологические исследования показали, что состояние здоровья человека на 50% зависит оттого, какой он ведет образа жизни, а удельный вес других влияющих факторов распределился следующим образом: экология и окружающая среда – 20%, генетическая база – 20%, уровень здравоохранения – 10%. [2]

Тема ЗОЖ в нашем обществе особенно актуальна для молодежи, так как она является главной ступенью дальнейшего формирования жизни человека, во-вторых, существуют негативные тенденции в здоровье молодого поколения Республики Казахстан,

в-третьих, молодежь — это будущее нашего государства[3]

В связи с этим было проведено с учениками 10-11 классов средней общеобразовательной школы города Кокшетау анкетирование, целью которого было выяснить отношения учащихся старших классов к здоровому образу жизни. В опросе приняло участие 30 человек, из них 19 девушек и 11 юношей в возрасте 15-16 лет. Результаты опроса представлены в таблице 1.

По результатам анкетирования было выявлено, что, 70% респондентов систематически проходят медицинские обследования, занимаются физкультурой и спортом, едят только полезную пищу, соблюдают правила личной гигиены, более 90% учащихся отказались от вредных привычек. При этом около 80% учеников ответили, что успех в жизни напрямую зависит от здорового образа жизни, вместе с тем из опрошенных только 30% учащихся активно занимаются спортом.

Очень интересными были ответы наших респондентов на вопрос «Что они считают для себя наиболее ценным и значимым?». Так, для 55 % учеников наиболее важным является иметь крепкое здоровье, для 27% быть модными, для 21 % учащихся счастье в семейной жизни, для 36% получить качественное образование, трудоустроиться и быть успешным в карьере, иметь хорошего друга, заниматься физкультурой и спортом; и для 15% учеников — это красота и любовь.

Таблица 1. Результаты анкетирования «О здоровом образе жизни»

№ п/п	Вопрос	Варианты ответов			
		Занятие физкультурой	Правильное питание	Отсутствие вредных	Другое
1	Что такое здоровый образ				

	жизни?	и сортом				привычек			
		15 чел	50%	8 чел	26,7%	5 чел	16,7%	2 чел	6,6%
2	Ведете ли Вы здоровый образ жизни?	Да		Частично		Нет		-	
		21 чел	70%	7 чел	23,4%	2 чел	6,6%		
3	Вы заботитесь о своем здоровье?	да		иногда		нет		-	
		24 чел	80%	3 чел	10%	3 чел	10%		
4	Что может изменить Ваш образ жизни?	Болезнь		Наглядный пример авторитетных людей		Информация СМИ, Интернет-ресурсов		Другое	
		20 чел	66,7%	5 чел	16,7%	2 чел	6,6%		
5	Самые важные условия сохранения здоровья?	Регулярные занятия физкультурой и спортом		Отсутствие вредных привычек		Качественные медицинские услуги		Другое	
		19 чел	63,3%	4 чел	13,35%	3 чел	10%		

Таким образом, опросуемых старших классов показал, что молодые люди стараются соблюдать здоровый образ жизни, но к нашему сожалению, выбирают более длинные пути понимания и освоения своего здоровья и образа жизни.

Вот основные правила, которые необходимо знать и выполнять молодым людям, чтобы сохранить и улучшить свое здоровье:

1. Соблюдать режима дня
2. Рациональное и здоровое питание

Здоровое питание – понятие очень обширное (об этом написаны объёмные научные труды), однако основные принципы рационального подхода к пище следующие:

- Уменьшение животных жиров;
- Существенное ограничение животной белковой пищи (рекомендуется употреблять в основном диетические сорта мяса – птицу, кролика);
- Меню должно содержать большое количества растительных продуктов;
- Убрать из каждодневного рациона «быстрые» углеводов – кондитерские и хлебобулочные изделия, газированные напитки и различные виды фаст-фуда;
- Дробное питание (5-6 раз прием пищи, но в небольшом количестве);
- Отказ от позднего ужина;
- Кушать только свежие продукты;
- Пить много воды;
- Количество принимаемой пищи – должно адекватно соответствовать энергетическим затратам;
- Отказ от алкоголя, ограничение кофе и крепкого чая.

Пища должна быть исключительно натуральной и содержать все необходимые макро- и микроэлементы, витамины.

Грамотная и систематическая пропаганда здорового образа жизни обязательно включает в себя аспекты, касающиеся физической активности. Достижения науки и техники значительно облегчили жизнь человека, но при этом существенно сократили его двигательную активность. Люди все меньше стали ходить пешком: сейчас можно

заказывать и получать товары и продукты, не покидая дома. Однако для сохранения функционального статуса организма движение просто необходимо, необходимо уделять физическим упражнениям как минимум 30 минут в день: двигательная активность – один из главных факторов, которые влияют на состояние здоровья человека. Какой именно разновидностью физической активности заниматься – каждый решает сам, в соответствии со своим возрастом, физическим состоянием и возможностями. [4] Это могут быть:

- Занятия в тренажерном зале;
- Быстрая ходьба или бег;
- Плавание в бассейне;
- Велосипедные прогулки;
- Гимнастические упражнения;
- Йога и гимнастика, аэробика и шейпинг.

Физическая нагрузка является одним из важнейших средств укрепления здоровья. Даже небольшая каждодневная 20-минутная гимнастика приносит огромную пользу. Гимнастика, атлетика, подвижные игры очень полезны для сердечно-сосудистой системы, лёгких, укрепления опорно-двигательного аппарата. Занятия бегом оказывают положительное влияние на нервную и эндокринную системы. Ходьба помогает избавиться от лишнего веса. Подсчитано, что за 1 час быстрой ходьбы сгорает до 35 граммов жировой ткани. Возможности для реализации двигательного потенциала не ограничены – можно начать с пеших прогулок (лучше гулять в лесопарковых зонах), а затем постепенно повышать нагрузки. Особо внимание следует уделять здоровью позвоночника: функциональное состояние (гибкость и подвижность) этого отдела опорно-двигательной системы — основной показатель молодости тела. [5]

3. Отказ от вредных привычек

Курение, алкоголь, вредные пищевые пристрастия (солёная пища, чипсы, сладости, газировка) – это всё то, что негативно влияет на состояние здоровья человека. Здоровая и осознанная жизнь предполагает ограничение и даже полный отказ от вышеперечисленных гастрономических пристрастий в сторону полезного и здорового питания.

4. Закаливание организма и профилактика заболеваний.

Оценив свои возможности, специфику своего образа жизни, потенциал свободного времени, состояние здоровья, поставив цель и задачи перехода к здоровому образу жизни, необходимо определить для себя из списка предложенных такой вариант программы, по которому человек собирается совершенствоваться. Самое главное, чтобы при ее реализации он был уверенным в себе, настойчивым и последовательным, регулярно рефлексировать свое состояние и вносить соответствующие коррективы в образ жизни. И мы уверены, что все эти труды дадут огромные плоды!

Литература

1. sportvn.ru/health/a-formula-for-success-or-a-healthy-life-callus.html
2. sportvn.ru/health/post-a-healthy-lifestyle-briefly...-about-the-main.html
3. Назарова, Е.Н. Здоровый образ жизни и его составляющие / Е.Н. Назарова, Ю.Д. Жилов. – М.: Издательский центр «Академия», 2007. - 256 с.
4. Абросимова, М.Ю. Здоровье молодёжи / М.Ю. Абросимова и др. – Казань: «Медицина», 2007. - 220 с.
5. Физическая культура и здоровье: учебник / Под ред. В.В. Пономарёвой. – М.: ГОУ ВУНМЦ, 2001. - 352 с.

ЭКОЛОГИЯ ФИЗИЧЕСКОЙ КУЛЬТУРЫ ЧЕЛОВЕКА

Распопова Е.

Научный руководитель: Исмаилова С.И., ст.преподаватель
Кокшетауский государственный университет им.Ш.Уалиханова, г.Кокшетау
eva.rs8889@mail.ru

Экологическая тематика приобретает в современном мире все более актуальный характер. Один из основных вопросов, рассматриваемых экологией человека, - это адаптация организма к различным природным и социальным условиям среды. Очевидно, что адаптация лиц, занимающихся физической культурой и спортом, к местным климатическим и социальным условиям и к различным режимам двигательной активности лежит в плоскости нового направления экологической науки о человеке - экологии физической культуры человека и спорта.

Система физического воспитания и образования – самостоятельная область знаний, которая отражается на формировании экологического мышления. На современном этапе развития экологических знаний используются различные методы исследований деятельности человека – медицины, экологии, политики, культуры, а также физической культуры. Данный вид культуры имеет гуманитарную направленность, способствует духовному развитию человека, формирует ценности, имеющие общекультурные знание, среди которых главным является здоровье [1; с.11].

Основными средствами физической культуры принято считать физические упражнения. Обеспечение двигательной активности и решение определенных задач, таких, как физическое развитие и физическое воспитание, формирование основ всех видов спорта- все это является основами физической культуры.

Устойчивость организма к неблагоприятным факторам зависит от врожденных и приобретенных свойств. К приобретенным можно отнести физическую тренировку, которая путем совершенствования физиологических механизмов повышает устойчивость к перегреванию, переохлаждению, гипоксии, действию некоторых токсических веществ, снижает заболеваемость и повышает работоспособность.

Исследования различных ученых показывают, что здоровье каждого нового поколения по всем параметрам должно быть лучше, чем предшествующего. Вместе с тем на новые поколения людей, их здоровье и работоспособность действуют такие факторы, о существовании которых несколько десятилетий народ и не подозревал. Причем различные факторы внутренней и внешней среды, провоцирующие возникновение или неблагоприятное течение разнообразных заболеваний, начинают интенсивно действовать уже в молодом возрасте и обозначаются как факторы риска. Это разрушение озонового экрана, глобальное потепление, алергизация населения, омолаживание многих форм патологий, абиологическая тенденция в организации жизни, рост онкологических заболеваний, развитие профессиональных заболеваний, увеличение количества недоношенных детей (физически незрелых), акселерация и многие другие.

Студенческая молодежь подвержена информационным и эмоциональным перегрузкам, которые на фоне ухудшения социальных условий и снижения физической активности в распорядке дня, приводят к возникновению различных изменений в состоянии здоровья [2; с.82].

У студентов, которые постоянно и активно занимаются физическими упражнениями, ведут активный образ жизни, закаливаются, повышается психическая, умственная и эмоциональная устойчивость при выполнении напряженной умственной или физической деятельности, а также происходит улучшение адаптации организма к различным изменениям различных условий среды. Двигательная деятельность студентов,

которая, осуществляется с помощью физических упражнений, относится к социальным и природным факторам, повышающим адаптивные возможности.

Существует оптимальная зона взаимодействия организма со средствами физической культуры. Это происходит, когда человек удовлетворяет свои генетические потребности в движениях с целью нормального развития и роста организма. Такую закономерность можно назвать экологическим равновесием в процессе физического воспитания. Однако в системе экологических знаний существует понятие «нарушение экологического равновесия».

В области физической культуры мы имеем дело с постоянным нарушением экологического равновесия, когда мышечные нагрузки не только удовлетворяют двигательные потребности, но и значительно превосходят их, становясь тренирующим фактором. Это имеет важное значение для организма.[3; с.56]

Регулярные мышечные тренировочные нагрузки стимулируют в растущем организме процессы морфологического становления и функционального созревания, они являются своего рода «пусковыми механизмами» многих биохимических процессов.

Анализируя литературные источники, можно предположить, что экология физической культуры представляется емким понятием, которое определяет связь всего организма с окружающей его средой в процессе двигательной деятельности человека. Данный процесс отражает комплекс морфологических, физиологических, биохимических преобразований в организме, что обеспечивает возможность специфического образа жизни в определенных условиях внешней среды [3; 4; 5].

Необходимо отметить, что без экологической грамотности немислим менталитет культурного человека. В последнее десятилетие состояние здоровья людей, особенно детей и подростков, связывают с экологической опасностью, которая продолжает расти. Абиотические и биотические факторы среды влияют на развитие и распространение заболеваний, возникают зоны экологических бедствий, чрезвычайных экологических ситуаций, которые, в свою очередь, порождают проблемы безопасности человека. Установлена связь между заболеваемостью и снижением показателей физического развития у детей с загрязнением атмосферного воздуха. В этих условиях систематические занятия физическими упражнениями повышают функциональные особенности организма, независимо от уровня загазованности атмосферного воздуха. Тренированный организм переносит отрицательное влияние загазованного воздуха с гораздо меньшими отрицательными последствиями.

Итак, можно сказать, что система экологической безопасности направлена на поддержание равновесия между биосферой, антропогенными и естественными внешними нагрузками. К средствам поддержания экологического равновесия в условиях негативного антропогенного воздействия на окружающую среду относят, в том числе, физические упражнения, так как, экология физической культуры рассматривает и изучает взаимодействие организма человека с первых дней его жизни с эндогенными и экзогенными факторами среды, то утверждение о том, что двигательная деятельность способствует лучшей адаптацией организма к изменяющимся факторам среды является верным. Тренированный организм быстрее и с меньшими энергозатратами приспосабливается к изменяющимся социальным и природным факторам, образуются новые рефлексy, увеличивается подвижность нервных процессов, совершенствуется управление движениями, нервная система легче приспосабливается к новым движениям и новым условиям работы двигательного аппарата, улучшается работа внутренних органов, улучшается состав крови и увеличиваются защитные силы организма. Правильная организация тренировочного процесса и систематические занятия физическими упражнениями, особенно в детском возрасте, сохраняют здоровье и продлевают жизнь.

Таким образом, благодаря физическим нагрузкам происходит восстановление на функциональном и структурном уровнях. Физические нагрузки оказывают разностороннее влияние на организм человека, повышают его устойчивость к неблагоприятным воздействиям окружающей среды.

Литература

1. Лубышева Л.И. Физическая и спортивная культура: содержание взаимосвязи и диссоциации / Л.И. Лубышева // Теория и практика физической культуры. – 2002. – №3. – С. 11–14.
2. Даутов Ф.Ф. Изучение здоровья населения в связи с факторами среды / Ф.Ф. Даутов. – Казань, 1990.
3. Абзалова Р.А. Экология физической культуры человека / Р.А. Абзалова, А.И. Зиятдинова // Теория и практика физической культуры. – 1997. – №7.
4. Спригут О.В. Реализация здоровья сберегающих образовательных технологий. Значение двигательной активности и физической культуры в период получения высшего образования / О.В. Спригут // Традиционные и инновационные технологии воспитания в образовательном процессе – 2014. – С. 261.
5. Спригут О.В. Формирования мотив и организация самостоятельных занятий физическими упражнениями: Методические указания / О.В. Спригут. – Магнитогорск, 2012.

ФИЗИЧЕСКАЯ КУЛЬТУРА В СИСТЕМЕ ПРОФИЛАКТИКИ ПРОФЕССИОНАЛЬНЫХ БОЛЕЗНЕЙ

Копеева Ш. Д

Научный руководитель: Исмаилова С.И., ст.преподаватель
Кокшетауский государственный университет имени Ш. Уалиханова, г. Кокшетау
Bright_girl22pd@mail.ru

Педагогическая деятельность связана с высоким нервно-эмоциональным напряжением, необходимостью принимать оперативные решения, высокой плотностью межличностных контактов, возможностью конфликтов. Все это совместно с низкой двигательной активностью может являться причиной возникновения профессиональных заболеваний. В процессе анализа научно-методической литературы выявлено, что, основными профессиональными заболеваниями педагога являются: – болезни дыхательной и сердечно-сосудистой систем: фарингит, трахеит, ларингит (как результат переохлаждения и перенапряжения голоса при длительной и громкой речи); стенокардия и инфаркты миокарда, являющиеся следствием хронического эмоционального напряжения, сочетающегося с высокой служебной ответственностью и эмоциональными факторами, присущими работе педагога, которые в 90% случаев приводят к длительной гиперфункции симпатoadреналовой системы; – нарушение окислительных процессов в организме вследствие гипоксии, вызванной речевой нагрузкой педагога, речь которого произносится на выдохе и уже через 10 мин может вызвать снижение кислорода (гипоксию) на 6–8%, что, в свою очередь, приводит к кислородному голоданию мозга и снижению умственной работоспособности; – психосоматические заболевания, обусловленные напряженностью внимания, отрицательными эмоциями и др.

Нервно-психическое напряжение трансформируется в гипертоническую болезнь, ишемическую болезнь сердца, язвенную болезнь желудка и двенадцатиперстной кишки, неврозы, психастении и пр.; – заболевания органа зрения и слуха (миопия, гиперметропия, астигматизм и др., тугоухость и др.); – заболевания опорно-двигательного аппарата (сколиоз, остеохондроз, радикулит и др.), возникающие, как правило, из-за малой двигательной нагрузки на фоне неправильной позы при сидении за столом и длительного пребывания в вертикальном положении; – воспалительные заболевания мочеполовой системы, варикозное расширение вен, опущение внутренних органов; – заболевания респираторными вирусными инфекциями и гриппом в период эпидемий из-за высокой концентрации бактерий и микробов в учебных помещениях.[1; с316]

Цель данной работы - обобщить данные современных научных исследований о распространенности, структуре и причинах профессиональных заболеваний педагогов и доказать важность занятия физической культурой.

Методы исследования – наблюдение, беседа с учителями.

Результаты и обсуждение. В ходе своей практики в СШЛ № 2 было проведено исследование состояния здоровья учителей. В исследовании приняли участие пять учителей, где одна имеет 30 лет стажа работы, второй учитель имеет 5 лет стажа и еще трое имеют только один год стажа..В результате анализа медицинских документов (справок, медицинских карточек) и анкет (в которых учителя указали сопутствующие заболевания и травмы, полученные в последний год), было выявлено, что основными заболеваниями у учителей являются болезни опорно-двигательного аппарата (ОДА) — 38,5%, сердечнососудистой (ССС) — 19,4% и зрительной систем (ЗС) — 19,2% . Среди болезней ОДА более 80% приходится на сколиотическую болезнь 1–2 и 2–3 степеней тяжести, 6,5% — дисплазию тазобедренных суставов, 6,2% — артрозы, артриты суставов, 3,7% — остеохондрозы. В большинстве случаев сколиоз сочетается с плоскостопием. В связи с этим учителям крайне необходимо проходить профилактику профессиональных заболеваний, а также ставить задачу о лечении имеющихся болезней средствами физической культуры, овладении учителями знаниями, умениями и навыками ведения здорового образа жизни, формировании здоровья с учетом имеющихся заболеваний. Анализ литературы и собственное наблюдениеза учителями, имеющие профессиональные болезни можно выявить пути решения и устранения этих болезней посредством физической культуры. Так, для расширения функций сердечно-сосудистой и дыхательной системы в занятия можно включить как этапный, так и оперативный контроль, регламентирующий физическую нагрузку в разных частях занятия. Акцент в занятиях нужно сделать на упражнения, выполняемые в режиме аэробного энергообеспечения — аэробика с музыкальным сопровождением и индивидуальной коррекцией выполнения упражнений руками, работа на велотренажерах, степперах и беговых дорожках. [2; с.64]

В целях профилактики нарушения голосообразования нужно освоить реберно-диафрагмальное дыхание. В этом случае в процессе дыхания активно участвуют мышцы брюшного пресса. Воздух плавно заполняет все отделы дыхательных путей, включая нижние отделы легких. При этом необходимо следить за тем, чтобы мышцы плеч, шеи, лица были максимально расслаблены. Выдох выполняется также плавно. Улучшение окислительных процессов в организме во время занятий достигается их проведением на свежем воздухе и выполнением дыхательных упражнений, включая волевою ликвидацию глубокого дыхания по К. Бутейко и парадоксальную гимнастику А. Стрельниковой.

В целях профилактики зрительного утомления и снижения остроты зрения нужно соблюдать элементарные правила гигиены на рабочем месте (достаточный уровень освещенности, правильная поза при чтении и письме и др.), чередование зрительной нагрузки с отдыхом и выполнение зрительной гимнастики, направленной на укрепление мышц глаз, улучшение аккомодации, циркуляции внутриглазной жидкости и

кровообращения, снижение зрительного утомления. В целях профилактики и лечения болезней опорно-двигательного аппарата (сколиоза, остеохондроза и др.) необходимо делать утреннюю гимнастику и физкультурные паузы, включить упражнения, направленные на развитие статической и динамической силовой выносливости мышц туловища, улучшение кровоснабжения суставов. [3; с.200]

Выводы. Таким образом, можно сделать вывод, что неважно на каком этапе своего развития не находился бы человек, кем бы он не являлся (учеником, студентом, учителем, бизнесменом, программистом) – заниматься физической культурой важно, поскольку профессиональных болезней не избежать.

Литература

1. Абаскалова Н.П. Системный подход в формировании здорового образа жизни субъектов образовательного процесса «школа-вуз»: монография / Н.П.Абаскалова. – Новосибирск : Изд-во НГПУ, 2001. – 316 с.
2. Голубев И.П. Профессионально-прикладная физическая подготовка студентов педагогических языковых вузов / И.П. Голубев. – М., 1982. – 64 с.
3. Пащенко А.К. Профессионально-прикладная физическая подготовка студентов педагогических вузов: (На примере Волгоградского гос. пед. ун-та): дис... канд. пед. наук. – Волгоград, 2004. – 200 с.

РОЛЬ БИОМЕХАНИКИ В ПРОФИЛАКТИКЕ СПОРТИВНОГО ТРАВМАТИЗМА

Жирова А.Ю.

Научный руководитель: Смирнова Н.С., магистр, преподаватель
Высший многопрофильный колледж гражданской защиты, г.Кокшетау
snat.sm@mail.ru

Движение лежит в основе жизнедеятельности человека. Законы механических движений в живых системах изучает наука под названием биомеханика тела. Она исследует сложные целостные системы, к которым относится человек. Каждое движение человека подчиняется всемирным законам физики. Но биомеханика является более сложной наукой, чем механика, изучающая неживые тела.

Одной из важнейших задач биомеханики являются – получение высоких результатов за счет совершенствования техники и профилактика травматизма за счет правильности выполнения работы спортсменом.

Физическая культура и спорт стали неотъемлемой частью жизни современного общества. С каждым годом все больше людей приходят на стадионы, спортивные площадки, включаются в активные занятия физическими упражнениями. В связи с этим приобретают немаловажное значение медицинский контроль состояния здоровья спортсменов и профилактика травматизма. В спорте достаточно велик риск получения травм. Именно поэтому одним, из основных направлений в работе тренеров является забота о том, чтобы этот риск был как можно меньше [1;с.15].

Чтобы эффективно выступать на соревнованиях, спортсмен должен владеть наиболее рациональной для него техникой. От того, из каких движений и как построены двигательные действия, зависит их совершенство. Поэтому в биомеханике спорта детально исследуют особенности различных групп движений и возможности их

совершенствования. Изучают ныне существующую спортивную технику, а также разрабатывают новую, более рациональную.

Одна из важнейших проблем в спорте - это травматизм. Спорт как напряженная, активная деятельность, связанная с рядом экстремальных ситуаций, требует хорошего здоровья. Высоких спортивных результатов может достичь только здоровый спортсмен. Однако занятия спортом не вредят, а содействуют развитию здоровья только тогда, когда они проводятся рационально, с оптимальной нагрузкой, в соответствующей гигиенической обстановке и т.п.

Наиболее часто спортивные травмы возникают при занятиях боксом, футболом, хоккеем, борьбой, мотоспортом, гимнастикой. При каждом виде спорта бывают типичные травмы. Так, у футболистов и хоккеистов чаще наблюдаются повреждения менисков коленного сустава; у лыжников и фигуристов – винтообразные переломы диафиза голени, лодыжек и растяжения связочного аппарата голеностопного сустава. Наиболее распространены повреждения мягких тканей с преобладанием ссадин и потертостей; переломы костей не превышают 3% общего числа травм, вывихи составляют 3-5%. По локализации наибольшее число повреждений приходится на конечности, далее следуют травмы головы и туловища [2;с.233].

Одним из факторов, приводящих к заболеваниям тканей опорно-двигательного аппарата (ОДА), являются интенсивные, длительные физические нагрузки, выполняемые в неправильном исходном положении, т. е. с нарушениями биомеханики движений. Эти нарушения ведут к изменению метаболизма мышц, утомлению, возникновению мышечного дисбаланса с последующим возникновением заболеваний и травм ОДА

Особенно это важно знать тренеру, инструктору лечебной физкультуры и реабилитационного центра, когда упражнения выполняются с нагрузками на позвоночник и суставы. Такие нагрузки в дальнейшем приводят к возникновению остеохондроза позвоночника, артрозу суставов и другим заболеваниям тканей ОДА.

Создаваемые работой мышц силы передаются на кости посредством сухожилий, которые обладают значительной прочностью главным образом на разрыв. Так, например, ахиллово (пяточное) сухожилие взрослого человека выдерживает нагрузку от 270 до 500 кг. Повреждение сухожилий может быть открытым и закрытым. Разрыв сухожилия может наступить вследствие дегенеративных изменений после перегрузки тканей; хронических воспалений и переохлаждения, а также, если механическая нагрузка превышает выносливость на разрыв; при максимальном напряжении мышцы (толчок, бросок и др.), неожиданная остановка активного движения (ручной мяч, футбол и др.); пассивное растяжение работающей мышцы при одновременном напряжении антагонистов (маневренные движения при падении или столкновении, движения при страховке); прямая тупая травма максимально напряженного при беге или в прыжке сухожилия (толчок, удар, столкновения и пр.). Наиболее часто в спорте высших достижений повреждается ахиллово (пяточное) сухожилие.

Повреждения мышц могут быть как открытыми, так и закрытыми. На верхней конечности чаще всего повреждаются двуглавая, надостная, дельтовидная, большая грудная, трехглавая мышца плеча и мышцы предплечья. Механизм травмы характеризуется внезапным резким сокращением напряженной мышцы. Под воздействием растягивающей нагрузки сократившаяся мышца, потеряв эластичность, разрывается.

Вывихи в плечевом суставе являются типичной травмой в таких видах спорта как борьба дзюдо, самбо, вольная, греко-римская, прыжки в воду, прыжки на лыжах с трамплина и др. Вывих плеча составляет 50—60% всех вывихов. Такая частота их объясняется анатомо-физиологическими особенностями плечевого сустава: суставная впадина лопатки в 3—4 раза меньше головки, имеющей шаровидную форму, суставная сумка обширна и тонка.

Вывихи ключицы составляют от 3 до 15% всех вывихов. Вывихи возникают при сильных падениях (велоспорт, горнолыжный спорт, прыжки на лыжах с трамплина и др.) или не прямых повреждениях при рычаговом движении рукой в борьбе самбо, дзюдо.

Переломы трубчатых костей возникают при прямом ударе по наружной поверхности плечевого сустава либо при падении на локоть или кисть. Типичными спортивными травмами являются спиральные переломы плеча вследствие мышечной тяги при метании снарядов (копья, диска, гранаты и др.) и в играх (гандбол и др.) и надмыщелковые переломы плечевой кости у юниоров.

Большинство повреждений области локтевого сустава является следствием непрямого силового воздействия. При падении на вытянутую руку могут сработать механизмы сгибания и компрессии.

В области позвоночника могут быть повреждения, как самих позвонков, так и спинного мозга и его корешков. Из общего количества всех несчастных случаев в спорте на позвоночник приходится 3—4%, причем последствия неправильной нагрузки составляют 16,5%. Механическая выносливость тела позвонка на разных участках различна, в шейном отделе она составляет 25% от прочности на сжатие в 730 кг, которой обладает поясничный отдел позвоночника.

Прочность при сгибании, напротив, значительно ниже. Торсионная прочность тел позвонков составляет 255 кг, а межпозвоночных дисков — 460 кг.

Относительно распределения функциональной нагрузки на позвоночник можно сказать, что на человека массой 70 кг при прыжке на твердый грунт с высоты 50 см с ускорением в 6—8 сек действует сила в 240—320 кг, при падении на ягодицы с ускорением в 10—20 сек действует сила в 400—800 кг, а при поднятии тяжести массой 50 кг в положении наклона вперед — 700 кг. Чем сильнее сжатие межпозвоночного диска во время функциональной нагрузки, тем легче он подвергается воздействию даже незначительной травмы.

Переломы тел позвонков возникают при компрессионной травме и травме со сгибанием позвоночника, они наблюдаются во всех видах спорта, так же как случайные повреждения после падений. Слой позвонка ступенеобразно сжимается, гася действующую силу. Это приводит к деформации с краевым переломом или без него, а также к взрывообразному прорыву ядра в пластинку тела позвонка.

Вывихи и перелома-вывихи тел позвонков в 2/3 случаев встречаются в шейном отделе позвоночника, так как этот отдел из-за большой мобильности менее устойчив к травмам от чрезмерного сгибания и разгибания. Межпозвоночные диски при всех подобных повреждениях разрываются и их осколки также могут стать причиной компрессии спинного мозга или корешков, как и костные отломки [3;с.11].

При наклонах и поворотах туловища происходит смещение студенистого ядра диска в сторону, противоположную наклону, и фиброзное кольцо выпячивается. Часть диска будет сжата, а часть —растянута. При поворотах позвоночного столба под углом больше 20°, диск может разрушиться. Внутридискное давление зависит от позы.

Влияние физических нагрузок на суставы

За время жизни человек делает (0,5—0,7)·10⁹ движений в крупных суставах рук, 6·10⁹ движений пальцами рук (к примеру, шины современного автомобиля изнашиваются после 25—30 млн оборотов). При ходьбе, беге, рабочих движениях кости, хрящи суставов, мышцы, сухожилия подвергаются нагрузке, однако напряжения в кости редко превышают 50 МПа. Нагрузка на суставы зависит от общей массы тела. При ожирении суставы человека подвергаются большим воздействиям.

Заключение:

1. По характеру повреждений в спорте наиболее часто наблюдаются ушибы и растяжения связок, а также ссадины и потертости. Реже возникают раны, переломы и

вывихи. Типичными травмами являются надрывы мышц, повреждения менисков и связочного аппарата коленного и голеностопного суставов. В каждом виде спорта имеются характерные повреждения.

2. Многообразие причин спортивного травматизма можно свести к 5 основным группам:

- неправильная организация учебно-тренировочных занятий и соревнований и недостатки в методике их проведения;
- неудовлетворительное состояние мест занятий и неблагоприятные условия проведения занятий;
- неудовлетворительное состояние оборудования, спортивного инвентаря, одежды и обуви спортсмена;
- нарушение правил врачебного контроля;
- нарушение спортсменами дисциплины во время тренировок и занятий.

3. В независимости от вида спорта, существует общая профилактика травматизма, т.е. правила, не соблюдение которых значительно повышает риск получить травму: внимательность и собранность, знание техники безопасности, качественный инвентарь и покрытия зала, правильная форма и обувь, соблюдение правил личной гигиены, хорошая разминка и разогрев мышц, правильное выполнение техники движений и приемов, адекватный расчет своих сил и возможностей организма, соблюдение режима дня, старые травмы нужно долечивать до конца, профессионально подготовленный тренерский состав, нарушение методики тренировок, врачебный контроль, баланс между силой и гибкостью.

4. Каждый вид спорта имеет свои специфические условия тренировок и соревнований, при которых могут случиться травмы. Чтобы их избежать, спортсмен должен хорошо знать эти условия.

Литература

1. Васильева В.Е. Врачебный контроль и лечебная физкультура. - М.: ФиС, 1988.
2. Годик М.А. Контроль тренировочных и соревновательных нагрузок. - М.: ФиС, 2003.
3. Дембо А.Г. Причины и профилактика отклонений в состоянии здоровья спортсменов. - М.: ФиС, 1981.

ДВИГАТЕЛЬНАЯ АКТИВНОСТЬ КАК СРЕДСТВО УКРЕПЛЕНИЯ ЗДОРОВЬЯ СТУДЕНТОВ КГУ ИМ.Ш.УАЛИХАНОВА

Круподеров А.В.

Научный руководитель: Смирнов И.Н., магистр, ст.преподаватель

Кокшетауский государственный университет им.Ш.Уалиханова, г.Кокшетау
smirnovy.ivannatalya@mail.ru

О том, как связаны спорт и здоровье детей, свидетельствует медицинская статистика. Многие врачи утверждают, что 70% часто болеющих детей и подростков не занимаются спортом и часто пропускают уроки физкультуры. Ведь умственные нагрузки в учебных заведениях, постоянное сидение за компьютером или просмотр телевизора приводят к тому, что организм не получает физической разрядки. О благотворном влиянии спорта на человека свидетельствуют медицинские исследования, практические наблюдения, факты. Спорт полезен для здоровья по множеству причин, рассмотрим

некоторые из них [1;с.17-21].

- Укрепляется опорно-двигательный аппарат.
- Укрепляется и развивается нервная система.
- Улучшается работа сердца и сосудов.
- Улучшается работа органов дыхания.
- Повышается иммунитет и улучшается состав крови.
- Улучшается метаболизм.
- Меняется отношение к жизни.

Следовательно, физически активные люди болеют реже, и если подвергаются агрессии бактерий или вирусов, то справляются с ней гораздо быстрее.

Недостаток движения, физической активности и энергозатрат приводит к сбоям в работе всех систем (мышечной, сосудистой, сердечной, дыхательной), что определяет возникновение различных заболеваний. Поэтому школьники и студенты превращаются в «молодых старичков», подверженных самым различным заболеваниям, которые ранее чаще диагностировались у людей более старшего возраста, например, патологии костной системы, сосудистые и сердечные заболевания [2;с.3-7].

Трудно переоценить влияние занятий физкультурой и спортом на организм школьников и студентов, ведь именно молодым и растущим людям необходимы постоянные нагрузки и движение. Малоподвижный образ жизни современных детей вызывает крайнюю озабоченность у врачей и педагогов.

Поэтому перед нами встаёт очень непростой вопрос — здоровье и компьютер: совместимо это или нет? Почему современная молодежь стала предпочитать пассивный отдых (сидение за компьютером, просмотр фильмов, слушание музыки), а не активный досуг, например, туризм, спорт? Осознают ли подростки, что двигательная активность может укрепить их здоровье, улучшить самочувствие [3;с.31-35].

Интерес к данной теме определяется ещё и тем, что сегодняшнему студенту трудно определить идеалы, жизненные цели и ориентиры. А компьютер стал заменять многие активные действия людей. Ведь если посмотреть на мир глазами наших студентов, возникают вопросы: зачем идти в библиотеку, когда в Интернете можно найти практически любую книгу? Зачем ходить в театры, музеи, когда все можно посмотреть в режиме онлайн? Да и продукты, вещи, технику вполне можно заказывать в сети. Виртуальное общение давно заменило живое, детские и спортивные площадки пустеют, дети и подростки сидят в Интернете.

Для изучения этой проблемы было проведено исследование. Его цель — рассмотреть влияние пассивного отдыха на здоровье студентов, а также подвести их к осознанию того факта, что двигательная активность может улучшить их самочувствие, укрепить здоровье. Цель сформировала задачи:

1. Определить роль пассивного и активного отдыха в жизни современных студентов.
2. Выявить у студентов знания о пользе двигательной активности для укрепления здоровья.
3. Выявить, обосновать и сравнить на практике полученные результаты исследования среди студентов КГУ им.Ш.Уалиханова.

Объектом данного исследования выступили студенты. Предметом явилось изучение и анализ влияния пассивного и активного отдыха на здоровье подростков.

Всего было опрошено 350 человек — учащихся 32 группы, из них 150 мальчиков и 200 девочек. Исследуемый объект в целом однороден, его составляют ученики одной группы, примерно одного уровня развития.

Исследование происходило в ноябре 2016 года. Основным его методом выступило анкетирование учащихся и обобщение полученных данных в виде таблиц, диаграмм.

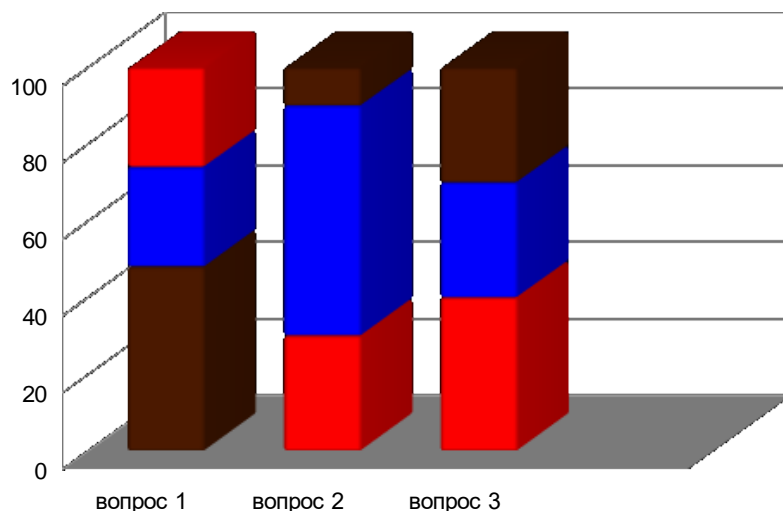
Где же предпочитают проводить свое свободное время учащиеся лица? Как показывают полученные результаты, большинство студентов предпочитает проводить его «дома», так ответило 48% опрошенных учащихся. На втором месте оказался ответ — «на улице», так выразили своё мнение 26% респондентов, «активный отдых» — этот ответ набрал 26% ответивших.

Как учащиеся оценивают свое здоровье? «Болею не чаще 1-2-х раз за год, почти всегда чувствую себя отлично» - так ответили лишь 30% учащихся, из них те студенты, которые выбрали в предыдущем вопросе «активный отдых», «Болею 3-4 раза за год, иногда ощущаю недомогания» - такой вариант ответа выбрали 60% респондентов, «Часто болею, имею хронические заболевания» - оставшиеся 10% .

Может ли увеличение двигательной активности укрепить здоровье человека? «Да, поэтому я занимаюсь спортом, веду активный образ жизни» - так ответили 40% учащихся, из них все те, которые болеют реже остальных, «Это актуально для людей более старшего возраста» - этот ответ выбрали 30% отвечавших, оставшиеся 30% ответили «Скорее нет, чем да».

Знают ли учащиеся комплексы упражнений, способствующих профилактике заболеваний, возникающих при долгой письменной работе, работе за компьютером. Результаты показали, что большинство учащихся лица знают такие упражнения, их процент высок, но они не спешат их выполнять.

Если рассмотреть диаграмму этих ответов, то прослеживается определенная закономерность.

Красным цветом отмечены проценты «правильных» ответов и их примерно одинаковое количество, то есть студенты, предпочитающие активный отдых, болеют реже других, чувствуют себя отлично и видят пользу двигательной активности для своего здоровья. Но их, к сожалению, всего лишь 30%. Остальные 70% предпочитают скорее пассивный отдых, не отрицают пользу двигательной активности, но и не спешат ею воспользоваться, считают, что и так чувствуют себя не плохо. Это очень тревожный факт, необходимо дальше работать в этом направлении, пропагандировать спорт и здоровый образ жизни, туризм и живое общение.

Современные медицина и педагогика стараются популяризировать спорт и привить в массовом сознании положительное отношение к физкультуре. В учебных заведениях проводятся дни здоровья и спорта, школьникам выдаются бесплатные абонементы на посещение бассейнов и тренировочных залов, однако процент тех, кто игнорирует

значение физической активности для здоровья по-прежнему велик.

Литература

1. Курашвили В.А. Инструменты физиологического мониторинга спортсменов // Вестник спортивных инноваций. 2012 - № 37. – с. 17-21.
2. Арансон М.В., Кофман Л.Б., Курашвили В.А. Информатика в современной спортивной науке // Вестник спортивной науки. 2013. № 2. С. 3-7.
3. Радчич И.Ю., Кофман Л.Б., Курашвили В.А. Цели и задачи информационно-аналитической деятельности в сфере спортивной науки // Вестник спортивной науки. 2013. № 5. С. 31-35.

ИМИДЖ СОВРЕМЕННОГО УЧИТЕЛЯ ФИЗИЧЕСКОЙ КУЛЬТУРЫ

Неруш М.Ю.

Научный руководитель: Смирнов И.Н., магистр, ст.преподаватель
Кокшетауский государственный университет им.Ш.Уалиханова, г.Кокшетау
smirnovy.ivannatalya@mail.ru

Педагог - профессия особенная. Учитель всегда на виду. С самого порога зала начинается тонкое взаимодействие педагога с учениками, результат которого зависит от отношения учителя к миру, окружающим людям, к себе.

Позитивный имидж учителя сегодня важен не только для его учеников - как личный пример успешного человека, которого они постоянно видят перед собой, но и для самого педагога - для моральной, психологической удовлетворенности своей значимостью в этом мире [1; с.141].

Одним из средств повышения эффективности образования многие ученые рассматривают рост личности педагога. Актуальность и значимость проблемы формирования имиджа педагога в современных условиях развития образования и общества недооценить трудно.

Проблема имиджа педагога является актуальной в условиях развития субъект-субъектных отношений, когда личность, ее качества становятся основой взаимоотношений, особенно, на современном этапе, когда происходит снижение статуса преподавателя.

Актуальность проблемы заключается в необходимости осознания учителями важности факта положительных перемен в собственном образе, что позволило бы им получить удовлетворение от педагогической деятельности [2; с.208].

1. Имидж есть у каждого педагога вне зависимости от его личных взглядов на эту тему;
2. речевую культуру (сознательный отбор и использование тех языковых средств, которые помогают осуществлять речевое воздействие и являются необходимыми для каждой конкретной ситуации речевого общения;
3. желание меняться и умение рисковать при здоровом чувстве самосохранения;
4. нравственность и уважительность (Не следует забывать о самолюбии ребенка. Учитель не должен делать выговор школьнику, обсуждать его поведение при посторонних. Уважительный тон, искреннее внимание и понимание позиции учащегося, несколько уважительных слов смягчают упреки, ведут к успеху во взаимоотношениях на уроке).

5. укрепление у школьников веры в себя (Низкая оценка человека отбивает охоту к самовоспитанию. Доверие, надежда на успехи вызывают у учеников желание не подвести учителя. Обязательно с удовлетворением необходимо отмечать малейшие достижения учеников, особенно «трудных»);
6. контроль и самоконтроль (При общении со школьниками не следует повышать голос, использовать грубость – это не способ повышения требовательности);
7. улыбку (Улыбка при встрече со школьником говорит, что Вы рады ему. Улыбка при входе в класс - что предстоящая совместная работа с учениками приятна Вам. Расположить детей к себе, настроить их на урок поможет добрая шутка, это повышает эффективность совместного труда);
8. речевую культуру (сознательный отбор и использование тех языковых средств, которые помогают осуществлять речевое воздействие и являются необходимыми для каждой конкретной ситуации речевого общения);
9. желание меняться и умение рисковать при здоровом чувстве самосохранения;
10. нравственность и уважительность (Не следует забывать о самолюбии ребенка. Учитель не должен делать выговор школьнику, обсуждать его поведение при посторонних. Уважительный тон, искреннее внимание и понимание позиции учащегося, несколько уважительных слов смягчают упреки, ведут к успеху во взаимоотношениях на уроке).

Мастерство учителя физической культуры во многом определяется имеющимися у него качествами, которые придают своеобразие его общению с учащимися, определяют быстроту и степень овладения им различными умениями.

Все профессионально важные качества учителя физической культуры можно разделить на следующие группы: мировоззренческие, нравственные, коммуникативные (включая педагогический такт), волевые, интеллектуальные, - включая перцептивные, аттенционные (качества внимания), мнемические (качества памяти), - двигательные (психомоторные).

Мировоззрение учителя мотивирует всю его педагогическую деятельность как служение своему народу, государству, даёт прочную основу для воспитания у учащихся активной жизненной позиции.

Нравственные качества отражаются в поведении, в нравах. Нравственность, или мораль, - это форма общественного сознания, выполняющая функцию регулирования поведения человека.

Коммуникативные качества, к которым относятся общительность, вежливость, доброжелательность и ряд других, помогают учителю устанавливать контакт с учащимися в процессе общения и тем самым способствуют успеху воспитательной работы учителя.

Интеллектуальные качества подкрепляют дидактические умения учителя, помогают ему находить правильные решения в воспитательной работе, обуславливают эффективность творчества учителя, поиска им новых, неизведанных путей в воспитании и обучении учащихся [3; с.23-25].

Психомоторные качества особенно необходимы учителю физической культуры.

Многие упражнения, которые он должен демонстрировать учащимся, требуют большой физической силы, гибкости, быстроты реакции. С возрастом физические качества имеют тенденцию к регрессу, поэтому постоянной заботой учителя физической культуры является поддержание их на необходимом уровне. А это связано с соблюдением двигательного режима, режима питания, со слежением за своим здоровьем.

Важно иметь в виду, что успехи наших воспитанников также зависят от нашего профессионального имиджа.

Великая школа жизни поставит оценки всем, каждый получит результат своих деяний.

Очень хочется, чтобы у нас и наших воспитанников было больше светлых, радостных дней на жизненном пути, чтобы все берегли себя и своих близких в перипетиях судьбы и не забывали чему их учили в школе.

Литература

1. Абдуллина О.А. Общепедагогическая подготовка учителя в системе высшего педагогического образования. - М.: Просвещение. 1990- 141с.
2. Белозерцев Е.П. Подготовка учителя в условиях перестройки.- М.: Педагогика, 1989-208с.
3. Макаренко Л.П. Структура педагогической деятельности тренера ДЮСШ по плаванию. Теория и практика физической культуры-1985г.с 23-25.

ОСОВНЫЕ КРИТЕРИИ ЭФФЕКТИВНОСТИ УПРАВЛЕНЧЕСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ СПОРТИВНОГО ТРЕНЕРА

Чеховской Ю. В.

Научный руководитель: Смирнов И.Н., магистр, ст.преподаватель;

Семилетов А.В. ст.преподаватель

Кокшетауский государственный университет им.Ш.Уалиханова, г.Кокшетау

smirnovy.ivannatalya@mail.ru

Современное общество предъявляет высокие требования как к качеству образования, так и к качеству профессиональной деятельности педагогических работников. Особое внимание уделяется спорту и эффективности работы спортивных тренеров. Для того чтобы всесторонне оценить профессиональную деятельность тренеров, нужна развёрнутая система критериев, затрагивающая все стороны деятельности указанных специалистов.

Существуют рекомендации Министерства культуры спорта РК основными показателями, отражающими эффективность работы тренеров, являются:

- число подготовленных спортсменов (выполнивших нормативы спортивных разрядов и званий в отчётный период);
- итоги выступления спортсменов на соревнованиях;
- научно-методическая деятельность, саморазвитие, образование тренера.

Однако, на наш взгляд, при оценке работы тренеров также необходимо рассматривать профессиональные качества (педагогическое мастерство) и индивидуальные свойства личности работника. Более подробное отражение показателей и критериев эффективности профессиональной деятельности тренера послужит хорошим подспорьем не только руководителям спортивных организаций, но и при составлении основных образовательных программ подготовки спортивных тренеров.

Исследования, проведённые нами с использованием наглядного метода рабочего времени, сочетающей в себе метод не включённого наблюдения и измерение временных затрат на выполнение различных видов работ в течение полного рабочего дня, позволил выявить виды профессиональной деятельности спортивных педагогов. Среди них [1; с.30]:

- Организация занимающихся на тренировке.
- Демонстрация упражнений и обучение технике двигательных действий и тактике двигательной деятельности.
- Контроль за выполнением двигательных заданий.

- Подготовка спортивного инвентаря, хранение и уход за ним.
- Спортивная самоподготовка.
- Планирование учебно-тренировочного процесса, оформление документов.
- Организация учебно-тренировочных сборов и соревнований.
- Ввод и компьютерная обработка данных учебно-тренировочного процесса, оформление документации.
- Судейство соревнований.
- Индивидуальная работа с занимающимися.

Также нами были проанализированы виды деятельности тренеров, которые можно отнести к реализации конкретных управленческих функций — планированию, организации, мотивации, учёту, контролю и коррекция и установлено, что их реализация занимает более пятидесяти (56,3%) процентов всего рабочего времени.

Анализ специальной литературы, методических рекомендаций по организации спортивной подготовки и проведению аттестации тренеров, осуществляющих спортивную подготовку [2; с.15], педагогические наблюдения и обобщение опыта оценки эффективности деятельности тренеров-преподавателей [3; с.17, 4; с.87] позволили нам установить показатели и критерии оценки эффективности управленческой деятельности тренера.

Одним из главных показателей эффективности, на наш взгляд, является обеспечение высокого уровня организации и качества учебно-тренировочного процесса, которое может быть оценено через следующую группу критериев (индикаторов):

- укомплектованность групп и сохранность контингента занимающихся в течении учебного года;
- состояние физического здоровья занимающихся и отсутствие случаев спортивного травматизма;
- успешное освоение занимающимися программ спортивной подготовки: выполнение занимающимися контрольно-переводных нормативов в соответствии с требованиями федеральных стандартов спортивной подготовки (количество спортсменов, перешедших в последующие по уровню подготовленности учебные группы);
- доля атлетов, переведённых в течении учебного года в организации, осуществляющие спортивную подготовку на более высоком уровне;
- доля воспитанников, принявших участие в спортивных соревнованиях (внутри организации, местных, региональных, международных) в течении учебного года;
- организация (участие в проведении) системной диагностики (мониторинга) индивидуальных спортивных достижений занимающихся;
- положительная динамика спортивных достижений занимающихся в течении учебного года;
- достижение спортсменами поставленных целей на запланированный период;
- организация работы и взаимодействие с родителями занимающихся;
- удовлетворённость занимающихся и их родителей (законных представителей) условиями занятий, организацией и качеством учебно-тренировочного процесса.

Наиболее наглядными показателями эффективности тренера выступают спортивные достижения его воспитанников, продемонстрированные как в тренировочных занятиях, так и в условиях соревнований:

- расширение арсенала освоенных двигательных действий, технико-тактических приёмов и улучшение качества их выполнения;
- позитивные сдвиги в показателях физической и функциональной подготовленности

воспитанников;

- улучшение (стабильность) результатов участия воспитанников в спортивных соревнованиях (регионального, международного уровня);
- прирост (сохранение) числа занимающихся, получивших или подтвердивших спортивные разряды и звания;
- увеличение (поддержание достигнутой) численности атлетов, включённых в списки сборных команд (кандидатов в сборные команды) Республики Казахстан;
- удовлетворённость занимающихся и их родителей (законных представителей) достигнутыми результатами занятий спортом.

Качество документационного обеспечения также является показателем эффективности управленческой деятельности спортивного педагога. Его можно оценить при помощи таких критериев, как:

- наличие (полнота спектра) необходимой документации;
- состояние (содержание, соблюдение правил составления и оформления) документов хозяйственно-финансовой деятельности, планирования, отчётности и др.;
- своевременное предоставление вышестоящему руководству запрашиваемой информации и документации;
- отсутствие нареканий (замечаний, жалоб, выговоров) к документационному обеспечению работы тренера.

Таким образом, соблюдение вышеперечисленных критериев эффективности управленческой деятельности тренеров в совокупности дает высокие спортивные достижения для нашей страны. К тренерам Акмолинской области, имеющим такие показатели можно отнести Заслуженные тренеры РК Сергеева Т.В., Чуйко В.С., Оздоев Б.М., Борцов В. то есть мы получаем вывод все таки имеющихся и устоявшихся критериев спортивной жизни тренера, соблюдение которых, несомненно, будет подтверждено высокими показателями в спорте талантливыми воспитанниками.

Литература

1. Методические рекомендации по организации спортивной подготовки в Российской Федерации: Письмо Мин- спорта России от 12.05.2014 № ВМ-04–10/2554 (ред. от 27.10.2014) [Электронный ресурс]. — URL: [http:// www.minsport.gov.ru/press-centre/announcements/6763/](http://www.minsport.gov.ru/press-centre/announcements/6763/) (дата обращения: 10.03.2016).
2. Методические рекомендации по проведению аттестации тренеров, осуществляющих спортивную подготовку: Письмо Минспорта России от 14.10.2015 № ВМ-04–10/6609 [Электронный ресурс]. — URL: <http://www.minsport.gov.ru/press-centre/news/27632/> (дата обращения: 05.03.2016).
3. Повышение эффективности работы тренера со спортивным резервом сборной команды Москвы на этапе не- посредственной подготовки к ответственным соревнованиям // Методические рекомендации [Электронный ресурс]. — М. — 2012. — URL: <http://csp-athletics.ru/images/doc/metod/pedo/metod-pedo-7.5.pdf> (дата обращения: 10.03.2016).
4. Положение о критериях оценки эффективности деятельности тренеров-преподавателей МБОУ ДО «Детско-юношеская спортивная школа» городского округа город Кумертау Республики Башкортостан [Электронный ресурс]. — URL: <https://www.google.ru/dussh-kumertau.narod.ru> (дата обращения: 10.03.2016).

ИСТОРИЯ ОЛИМПИЙСКИХ ИГР

Куттыходжаева М.И.

Научный руководитель: Семилетов А.В., преподаватель

Кокшетауский государственный университет имени Ш. Уалиханова, г.Кокшетау
madinak097@gmail.com

История Олимпиад началась в древние времена. Культура, созданная греческим народом, сыграла выдающуюся роль в развитии человечества. Произведения литературы и искусства, возникшие на земле древней Эллады, являются образцом совершенства и в наши дни. Расцвет физического воспитания - часть того вклада, которым греческий народ обогатил человечество.

Возникновение Олимпиад было неразрывно связано с высоким развитием физической культуры в древнегреческих рабовладельческих городах—государствах, которые существовали на Балканском полуострове, побережье Малой Азии и островах Эгейского моря.

Как известно из греческой мифологии, древними греками создавались легенды об истории Олимпийских игр. Одна из них утверждает, будто первые соревнования по бегу проводились самим Зевсом; другая, известная нам из песен древнегреческого поэта Пиндара, сообщает, что Олимпиады якобы организовал Геракл после того, как он очистил Авгиевы конюшни...

Историки считают, что Олимпийские игры появились в IX веке до н. э., когда царь небольшого греческого государства Элиды Ифит, желая уберечь свой народ от войны, по совету дельфийского оракула учредил «атлетические Игры, которые будут проходить в Олимпии». Это произошло в 884 году до н. э.. Олимпия—расположенный на берегу реки Алфей город Элиды - в то время важнейшей религиозный и художественный центр Древней Греции, а также места культа бога Зевса. Здесь проходили посвящённые ему спортивные празднества, которые стали называться Олимпийскими играми.

Греческая цивилизация одна из самых древних в мире. Она оставила неизгладимый след в мировой истории. До сих пор восхищаются ее философами, поэтами, математиками, скульптурами, архитекторами и, конечно, атлетами. Греки были одной из первых наций, у которых физические упражнения и спорт составляли повседневную жизнь.

Первые достоверные исторические данные о проведении Олимпийских игр относятся к 776 г. до н.э. Именно этот год выбит на найденной мраморной плите, на которой высечено имя Олимпийского победителя в беге эллийского повара Корибоса.

Первоначально в Олимпиадах принимали участие только жители Пелопонесса. Затем в них стали участвовать и представители соседних государств - Коринфа, Спарты и др. В период с VI до II в. до н. э. в Олимпийских играх могли участвовать только свободнорожденные греки. Рабы и люди негреческого происхождения, а также женщины к Играм не допускались.

Для регулярных тренировок атлетов в Олимпии существовали гимнасия и палестра. Палестра представляла собой площадку, посыпанную песком, на которой атлеты занимались борьбой, кулачным боем, прыжками в длину. Нередко палестры назывались гимнассиями.

Олимпийский гимнасий, который соответствовал по размеру стадиону, имел открытые и крытые дорожки. Здесь занимались бегуны, метатели. Главной частью гимнассия был портик длиной 219,5 м и шириной 11,3 м. Именно тут была отмерена

дорожка, точно соответствующая олимпийской дистанции, равная одной классической стадию.

Женщины не только не участвовали в Олимпийских играх, но им и запрещалось их смотреть. Только одна женщина - жрица богини Деметры имела право наблюдать за ними из ложи. В случае нарушения этого запрета, виновную сбрасывали со скалы.

В январе 1894 г. П.Кубертен разослал приглашения и программу конгресса во многие зарубежные клубы. 16 июня 1894 г. в 16.15 в большом зале Сорбоны собралось около 2000 чел. В последний момент в пригласительных билетах сделали запись "Конгресс возрождения Олимпийских игр".

На конгрессе присутствовали 79 делегатов от 49 спортивных организаций 12 стран, включая США, Италию, Испанию, Россию, Венгрию, Аргентину, Новую Зеландию, Бельгию, Швецию, Богемию. Накануне конгресса, 15 июня Кубертен в "Ревю Парижа" опубликовал статью "Возрождение Олимпийских игр". Поэтому обсуждение принципов олимпизма свелось в основном к тем пунктам, которые обозначил в своей статье Кубертен, а именно:

1. Как и древние фестивали, современные Олимпийские игры следует проводить каждые 4 года.
2. Возрожденные Игры (в отличие от древних Олимпиад) будут современными и международными. В них войдут те виды спорта, которые культивируются в XIX веке.
3. Игры будут проводиться для взрослых.
4. Будут введены строгие определения "любителя". Деньги будут использоваться только для организации, строительства сооружений и проведения торжеств.
5. Современные Олимпийские игры должны быть "передвижными", т.е. проводиться в разных странах.

Наиболее важной частью работы явилось создание Международного олимпийского комитета (МОК), члены которого должны пропагандировать принципы современного олимпизма и представлять МОК в своих странах.

Создание МОК на конгрессе следует считать одним из главных шагов в деле возрождения Олимпийских игр. Список его членов был подготовлен Кубертенем. Ими стали 15 чел. из 12 стран. Генеральным секретарем МОК был избран Кубертен, а президентом МОК - Д.Викелас.

Димитриус Викелас (1835-1908) - греческий поэт и филолог. Участвовал в качестве представителя греческого гимнастического союза. При обсуждении на конгрессе вопроса об организации Игр I Олимпиады отстоял предложение об их проведении в 1896 г. в Афинах.

На I Олимпийском конгрессе была принята Олимпийская Хартия. Основные положения Хартии были разработаны Пьером де Кубертенем. В Хартии записаны цели, задачи МОК, его организация, структура, основные принципы Олимпийского движения. Кубертен прежде всего заботился о том, чтобы МОК оказался по настоящему интернациональным. Не случайно в его названии сначала стоит "Международный", а затем уже "Олимпийский". Кроме того, многих из названных членов он знал лично.

Процессу возрождения Олимпийских игр и создания МОК способствовал целый ряд факторов, среди которых следует назвать бурное развитие связи и транспорта, облегчивших обмен материальными и духовными ценностями между народами, проведения всемирных промышленных и торговых ярмарок, конференций, возникновение международных организаций, включая и спортивные.

Ясно, что Кубертен использовал древние обычаи как источник вдохновения с тем, чтобы лучше служить современному миру. Он разработал организацию и процедуру проведения Олимпийских игр, добавив элементы, которые, по его мнению, были необходимы для удовлетворений чаяний современного человечества. К ним следует

отнести: интернациональный характер Игр, включение в программу большого количества соревнований и видов спорта, добровольное участие спортсменов-любителей, содействие дружбе к сотрудничеству между народами, развитие связей и обмен мнениями с целью укрепления мира во всем мире и уничтожение дискриминации и, наконец, создание МОК, который стал гарантом олимпизма.

Цель международного олимпийского движения – способствовать построению мира, привлечению молодежи к занятиям спортом, воспитанию ее без какой – либо дискриминации и в олимпийском духе, т.е. в духе взаимопонимания, дружбы, солидарности и честной игры.

Девиз олимпийского движения гласит: «Никакой дискриминации в спорте – ни политической, ни религиозной, ни расовой». А это значит, что все спортсмены равны, у всех равные условия для соревнования, для победы.

Вершиной олимпийского движения является объединение спортсменов мира на великом, спортивном празднике – Олимпийских играх.

Олимпийским движением руководит Международный олимпийский комитет (МОК). Он объединяет государственные и общественные организации (национальные олимпийские комитеты, международные и национальные федерации по видам спорта, которые входят в программу Олимпиад), которые принимают на себя обязательства развивать спорт и физическую культуру на принципах и идеалах олимпийского движения.

Благодаря развитию олимпийского движения появились и новые виды соревнований, организаторы которых руководствуются высшими идеалами спорта. И эти соревнования так же, как Олимпийские игры, содействуют укреплению мира между народами. К таким соревнованиям в первую очередь следует отнести Игры доброй воли (проводятся с 1986 г.), Всемирные Юношеские игры (впервые проведенные в 1998 г. в Москве), Параолимпийские игры, являющиеся аналогом Олимпийских игр, но для спортсменов – инвалидов (стали проводиться во второй половине 20 века).

Литература

- 1.Демидова Е.В.Воспитание в прогимназии: – М.: Изд. «Теория и практика физической культуры», 2004. – 327 с
- 2.Коробков А.В., Головин В.А., Масляков В.А. Физическое воспитание. -М.: Высш.школа,1983.
- 3.Коц Я.М., Спортивная физиология. -М.: Физкультура и спорт, 1986.
4. <https://works.doklad.ru/view/DQ1ifONbDec/3.html> (Электронный ресурс)

СТУДЕНТТЕРДІҢ ДЕНЕ ТӘРБИЕСІ ЖҮЙЕСІНДЕГІ ДЕНЕ ТӘРБИЕ ЖӘНЕ СПОРТТЫҚ ІС-ШАРАЛАРЫНДА ҰЛТТЫҚ ТҮРЛЕРІН ЕНГІЗУДЕГІ ТӘРБИЕЛІК МӘСЕЛЕЛЕРІ

Өрікбай А.Д.

Ғылым жетекші: Ахметов А.К., педагогика және психология магистрі
Ш.Уалиханов атындағы Көкшетау мемлекеттік университеті, Көкшетау қ.
akniet777111@gmail.com

Қазіргі кезде халық арасында бұқаралық спорт түрлерін өткізу, яғни, денсаулықты шынықтыру жолдары дәстүрлі спорт түрлерін өткізу арқылы кең етек алған. Сонымен бірге, халық санасын салауатты өмір сүру салтын қалыптастыруға арналған игі іс-шаралар жүйесі іске асырылуда. Осыған орай, студенттердің да дене тәрбиесі жүйесін одан әрі жетілдіретін бұқаралық спорттық іс-шаралар өткізілуде (әртүрлі деңгейдегі классикалық спорт түрлерінен жарыстар). Оған қоса, бұрынғы кеңестік кезеңде жастардың сүйіп

ойнайтын спорт түрлерінен жарыстар да өз үлесін қосатын. Мысалы, «Алтын шайба», «Былғары доп», әскери-спорттық және патриоттық тұрғыдағы «Жас қыран» («Орленок»), «Алау» («Зарница») және осы тектес басқа да әскери-спорттық жарыстар түрлері өз үлесін қосар еді. Осыған байланысты, қанша кеңес жүйесін сынға алып, ондағы болған жағдайларды айта бергеннен келер пайда аз, әрі ол кездегі жақсы үрдістерді де атап өткен жөн. Қанша айтқанымен, ол біздің тарихымыз – жақсы болсын, жаман болсын, сол кездегі өкімет басындағылар мен осы дене шынықтыру және спорт саласын басқарған игі жақсылардың жұмыстарын әлі күнге дейін үлгі тұтып, мақтан етіп жүрген азаматтар жоқ емес. Ол кездегі жүйе – үлкен мәні бар, үлгі тұтарлық, көп салалы, күрделі кеңес дене шынықтыру және спорт жүйесі еді.

Ұлттық ойын балалар өмірінің нәрі, яғни оның рухани жетілуімен табиғи өсуінің қажетті алғы шарты және халықтың салтын үйренуде, табиғат құбылыстарын тануда олардың көру, есту, сезу қабілеттерін, зейінділікпен тапқырлықтарын дамытады. Ұлттық ойын арқылы балалар қоғамды тәжірибені меңгереді, өзінің психологиялық ерекшеліктерін қалыптастырады, баланың жан- жақты дамуын көздейтін, оның тілін жаттықтыратын, қимыл-қозғалысын жетілдіретін, белсенділігін арттыратын, құрдастарымен ұйымшылдығын арттыруға негіз болып табылады.

Кеңес өкіметінің келеңсіз тұстары да болды. Себебі, кеңестік жүйені дамытамыз деп, әр елдің, халықтың, ұлттың ойындары тысқары қалып, жоғалып жатты. Сондағы кеңес өкіметінің қателіктерінің бірі – сол кездегі шолақ белсенділердің айтақтауымен көптеген ұлттық ойындар «буржуазиялық өмір сүру салтын насихаттайды. Баяғы бай-шонжарлардың заманын көксейді», деген желеумен аластатылған еді. Солардың бірі – қазақтың ежелден бері келе жатқан ұлттық ойыны «Көкпар» еді. Ат ойындарының ішіндегі классикалық ат жарыс және кедергілерден өту секілді, ат спортына ауыстырылды. Одан басқа, «Қыз қуу», «Теңге алу», «Аударыспак» секілді, ұлттық ат спорты түрлері де шеттетілді. Ол ұлттық ойындар шетелден келген қонақтар үшін «біздің елде барлық ұлттар бірдей, ешқайсысы бөлектенбейді» деп, желеу еткенімен, шын мәнінде рұқсат етіле бермейтін. Ондайға қарсы шыққан игі жақсыларды «ұлтшылдар» деп, айып тағып, жер аудартып, соттайтын.

Қазақтың ұлттық ойындары бес түрге бөлінеді. Олар: аңға байланысты (ақсерек – көксерек, аңшылар, аңшылар мен қояндар), малға байланысты (соқыр – теке, асау көк, аларман (қойға қасқыр шапты)), түрлі заттармен ойналатын ақсүйек, алтыбақан, арқан тартыс, асық ойындары, қыз қуу, орамал тастау, сақина жасыру, көкпар, күміс ілу, түйілген орамал), зеректікті, ептілікті және икемділікті қажет ететін (айгөлек, аударыспак, жасырынбақ күрес, орын тап, санамақ, ұшты – ұшты, теңге көтеру, сұрақ – жауап), соңғы кезде қалыптасқан ойындар (сымсыз телефон, әріп таңдау, пароль, сыңарын табу).

Атадан - балаға мұра болып жалғасып келе жатқан ұлттық ойындарға зер салып байқап отырсақ, ол ойын – сауықтар қазақтың ұлттық ерекшелігіне, күнделікті тұрмыс – тіршілігіне тығыз байланысты туған екен және адамға жастайынан дене тәрбиесін беруге оны батылдыққа, ептілікке, тапқырлыққа, күштілікке, төзімділікке тағы басқа әдемі адамгершілік қасиеттерге баулуға бағытталған екен. “Денсаулық – зор байлық”, “Дені саудың - жаны сау”- деп ата – бабамыз айтқандай тіршіліктің негізгі көзі – осы денсаулық. Сондықтан біз бүгін ұлттық ойындар және оның адам денсаулығына тигізетін пайдасы туралы айтқалы отырмыз. Енді кезекті оқушыларымызға берейік.

Елдегі болып жатқан саяси өзгерістер мен жаңа науқандар (бесжылдықтар, репрессиялар, тың игеру т.б.) елге жат ұлттардың тоғытылуына әкелді. Өз кезегінде осылардың бәрі Қазақстандағы тұрмыс-тіршілігіне, өміріне өз өзгерістерін әкелді. Соның

әсерінен, ұлттық спорт түрлері бірте-бірте ұмытылып, оның орнын классикалық спорт түрлері баса бастады. Елде барлық сала кеңестік жүйеге өте түсті.

Кезінде «ел боламын десек, бесігіңді түзе!» - деп, М. Әуезовтың айтқанын сол кездерде ескере білсек қой. Сол уақыттардан бастап, қазіргі кездегіге дейін жастардың және өткен ғасырдың 60-70-ші жылдары жас болғандардың көпшілігі (әсіресе, қалада тұратындары) орысша шүлдірлеп, жөн сұрасаң «по-казахски не понимаю» деп, бетіңе ажырайып қарап тұрмас еді. Дана жазушымыз осындай жағдайлардың болатынын алдын-ала көре білгендей, айтып кеткен екен ғой. Ал, енді, қазір де кеш емес, тек осы жастарымызға ақыл беретін билік басында отырған кейбір данағөй ағаларымыздың өзі таза қазақ тіліне көшсе, еш болмаса, қазақ тілінде сөйлеп жүрген ағаларымыздың жолына таяқ тастап, кедергі болмаса... Осылайша, әлеуметтік тұрғыдағы бұл мәселелерді одан әрі де жалғастырып кетуге болар еді. Тек мұны қоғам дұрыс қабылдап, осыдан осы мақаланы оқып-танысқан оқырман жастарымыз дұрыс нәтиже шығарып жатса, құп болар еді.

Ұлттық ойындардың тағы бір жақсы жағы – халықтың сүйіп ойнайтын ойын түрлерін әртүрлі жастағы адамдармен өткізе беруге болады, яғни, жас мөлшерінен қойылатын шек жоқ. Оның өткізетін орны соншалықты бір талаптардан тұратын, халықаралық стандарттарға сәйкес дейтін, бейнебір спорттық алаңдарды қажет етпейді, басқа сөзбен айтқанда, ол алаңдарды кез-келген тегіс жерлерде дайындап, өткізе беруге болады, - деген сөз. Былайша айтқанда, материалдық шығындарды да көп талап етпейді. Ауа-райы қолайлылығын пайдаланып, далада да өткізе беруге болады. Одан кейін, қазіргі кездерде үрдіс алып келе жатқан – үлкендерді сыйламаушылық, «бетің бар, жүзің бар» демей, тура айтып салушылық, «мен көп білемін» дегендей, үлкендердің бетін алып, сөз бермей жағаласа берушілік т.б. осындай сияқты жағымсыз да, келеңсіз әдеттерден аулақ болар еді. Себебі, қазіргі жастардың Батысқа, дәлірек айтсақ Еуропаға еліктеп, даңғазалығы артып бара жатыр.

«Токсан ауыз сөздің тобықтай түйінін» шығарсақ, яғни, бұл тұралы ділмәрсігеннің одан әрі пайдасы да, қажеті де шамалы екені түсінікті болар. «Еститін құлақ болса, айтатын ауыз табылады» демекші, көпшіліктің көкейінен шығып жатса, бұл мәселені одан әрі көкейтесті етуге болар еді. Тек қосарым: ұлттық тәрбиені халық арасына сіңдірмейінше, ұлттық ойындарды үйрету, оны дәстүрлі ету, Наурыз мейрамы секілді эпизодтағыдай, тек еске түскенде ғана өткізілетін іс-шаралар секілді, қалыс қалып жүре береді. Одан кейін тағы біраз уақыт өткен соң ғана, қайтадан бір іс-шара өткенше ұмыт болып тұрады. Ендеше, соны күнделікті тұрмыс-тіршілікте ұмыт болмайтындай, теледидардан да, басқа да ақпарат құралдарынан да үйіп-төгіп көрсете беру керек, шаршамай айта беру керек, халықтың құлағына сіңдіре беру керек. Сонда ғана ұлттық ойындарымыз дәстүрлі қалыпқа түсіп, халқымыздың дене қимылы қасиеттерімен қатар рухани, патриоттық, адамгершілік т.б. қасиеттерін де жетілдіріп, дами түседі. Бұл саланың мамандары, әсіресе, мектептегі дене шынықтыру мұғалімдері, әр семинар өткен сайын қаралатын мәселелердің бірі – ұлттық ойындарды одан әрі өркендету жайлы болса. Семинарларды өткізуші мектептердің дене шынықтыру мұғалімдері әр ашық сабақтарда ана немесе мына ұлттық ойындарын үйрету әдістемесі, әдіс-тәсілдері жайлы сұхбаттар, пікірталастар, әңгімелер өткізсе, нұр үстіне нұр болар еді.

Ұлттық салт-дәстүрді берік ұстанатын университетіміз секілді, әр сабақта семинарларда ұлттық спорт түрлерін үйретуді қолға алып, оны әрі қарай жетілдіруде. Әсіресе, неге болса да тез еліктегіш, айтқанды қағып алатын орта буында оқитын жастарды баулысақ, оған жетелейтін баспалдақ ретінде бала-бақшалар мен төменгі сыныптарда оқитын бүлдіршіндерге аталмыш ойындардың дағды-машықтарын, алғашқы әліппесін берсек, тәрбиенің басты міндеттерін орындағандай әсерде боларымыз анық. Оған келтіретін мысалдар жеткілікті.

Дегенімен ендігі кезекте, кеңестік кезеңдегі дәстүрлі классикалық спорт түрлерінен басқа ұлттық тәрбиеге өз үлесін қосатын, дене қасиеттерімен қатар рухани, патриоттық тәрбиесі тұрғыдағы ойын түрлерін одан әрі жетілдіре түсетін жолдарын қарастыру қажет. Өйткені, мектепте берілетін дене шынықтыру сабақтарына бөлінген ұлттық ойындардың сағаттар бөлінісі өте аз. Оның өзі тек әбден жатталып қалған, теледидардан т.б. ақпарат көздерінен көріп алынған «Жаяу көкпар», «Ұшты-ұшты», «Қойшытаяқ» секілді, танымал ойындар ғана. Ол өте аз. Бұндай жағдайда мұғалімнің дүниетанымын кеңейтетін пән бойынша семинарларда ұлттық ойындардың басқа да түрлерін көптеп өткізу, ашық сабақтар ретінде таныту, ойын ережелерін кішкене кітапша (брошюрка) ретінде көбейту т.б. секілді жұмыстар жасау қажет.

Өз басым қазір республикада өтіп жатқан әртүрлі ойындарға еш қарсылығым жоқ. Дегенімен, осы ойындарды ұлттық нақышта, өз ұлттық ойындарымызды қоса өткізуге болады деген сенімдемін. Ол ойындардың да жастар тәрбиесіне қосар үлесі мол, бірақ, өз бағытымызға бұрып, ұлттық нақышта өткізіліп жатса, жастар санасына дене тәрбиесі қасиеттерімен қатар, ұлттық тәрбиесін де сіндірер едік. Бұл бағытта орындалатын жұмыстардың ең бастысы – дене тәрбие сабағынның оқытушылары өз мамандығына деген ынтазарлығы мен пән жоспарларын бағдарлама бойынша түзгенде, ұлттық ойындардың тәрбиелік мәнін сіндіруі.

Балалар бүгін біз атадан - балаға мұра болып жалғасып келе жатқан ұлттық ойындар жайлы айтып, олардың қалай ойналатыны, олардың адам денсаулығына пайдасы жайлы айтып, көп мағлұмат бердіңдер. Зер салып тыңдап отырсаңдар ол ойын – сауықтар қазақтың ұлттық ерекшелігіне, күнделікті тұрмыс – тіршілігіне тығыз байланысты туған екен және сендерді батылдыққа, ептілікке, тапқырлыққа, күштілікке, төзімділікке тағы басқа әдемі адамгершілік қасиеттерге баулуға бағытталған екен. Енді біздер осы ұлттық ойындарымызды дәстүрлі етіп, әрі қарай дамуына өз үлесімізді қосуымыз керек.

Уақытша қиындықтар болғанымен, уақыт өте келе өскелең ұрпақ қазақи тәрбиенің негізгі дінгегінің бірі – ұлттық ойындарды классикалық спорт түрлерімен бірге жетік меңгереді, ал мамандардың барлығы дерлік, ұлттық нақыштағы өткізілетін жарыстардың білікті жанашырлары болады деп сенемін.

Әдебиеттер

1. Т.Ш. Қуаныш. Дене тәрбиесінің теориясы және әдістемесі. Алматы, 1996 ж.
2. Е. Уаңбаев. Дене тәрбиесінің негіздері. Алматы, Санат, 2000 ж.
3. М. Тәнікеев Қазақтың ұлттық ойындары. Алматы, 1993 ж.
4. Е.К. Сейсенбеков. Дене шынықтыру сабақтарында ұлттық ойындарды енгізу мәселелері. Журнал «Теория и методика физического воспитания», № 1, Алматы, 2009 ж
5. <https://www.tarbie.kz>
6. <http://akbota.abbkulan.kz>

«Бейнелеу өнері» секциясы
Секция «Изобразительное искусство»

ҚАЗАҚТЫҢ СӘНДІК ҚОЛДАНБАЛЫ ӨНЕРІ ҚАЗІРГІ ЗАМАНДА

Есім Л. Н.

Ғылыми жетекші: Захай Б., педагогика магистрі, аға оқытушы
Ш. Уәлиханов атындағы Көкшетау мемлекеттік университеті, Көкшетау қ.
Esimlaura@mail.ru

«Өресі биік, өрісі кең» өнер атаулының қай саласынан болсын жер жүзіндегі басқа да халықтар сияқты қазақ халқыда өзінің көне замандардан бері келе жатқан тамаша тарихымен және бір өзіне ғана тән қайталанбастай ерекшелігімен көзге түседі. Өнердің түрі көп. Бізді қоршаған өміріміздің барлығы өнер. Ал қандайда болсын өнер және талант иелерін өмірге келтіретін халық.

Дүние жүзінде әр халық ата-баба мұраларын, халық өнерін сақтап қалуы парыз. Атадан балаға мұра болатын қолөнерін жалғастырушы шеберлер әрқашанда халық арасында құрметті. Қолөнер бұйымдарын дүниеге алып келу көптеген уақытты және еңбекті, шыдамдылықты қажет етеді.

Қазақстан көне мәдениет өлкесі. Ерте замандардан-ақ оны мекен етушілер мал бағып, егін салумен шұғылдана жүріп, өзіндік өрнегі мол өнерін, мәдениетін қалыптастырады. Қазақ халқының қолөнері сонау ескі заман тарихымен бірге өсіп, біте қайнап келе жатқан өте бай қазына. Қазақ халқының қолөнері деп халық тұрмысында жиі қолданылатын өру, тігу, тоқу, мүсіндеу, құрастыру, бейнелеу сияқты шығармашылық өнер жиынтығын айтады.

«Сәндік-қолданбалы өнер» ұғымы XX ғасырдың екінші жартысындағы алпысыншы жылдардың ортасында пайда болды. Бұған дейін ол халықтың қарапайым түсінігінде, «қолөнер» ұғымының аясында қабылданып, пайдаланылып келді. «Сәндік-қолданбалы өнер», «қолөнерінің» өңделіп жетілген формасы іспеттес болғандықтан, екеуін бір-бірінен бөлектеп қарауға болмайды, керісінше, олар бірін-бірі мазмұндық тұрғыда толықтыра түседі. Оны «қол өнер», «сәндік-қолданбалы өнер» ұғымдарына берілген анықтама-түсініктер дәлелдейді. Біз ғылыми еңбектерде осы ұғымдарға берілген анықтамаларды жүйеге келтіреміз және сәндік қолданбалы өнер, өзінің бастауын қолөнерден алады, қолөнер туындыларының ою-өрнекпен әшекейленуі сәндік-қолданбалы өнердің пайда болуына себеп болады, деп ой түйіндейміз. Ғалымдардың (К.Әмірғазин, Е.Асылханов, Қ.Болатбаев, М.Мырзақанов, Ж.Балкенов, С.Жолдасбекова, Ұ.Әбдіғапбарова және т.б.) «сәндік-қолданбалы» өнер түрлері бойынша ұсынған жіктемелеріне де жан-жақты сипаттама беріп топтастырамыз.

Жіктемелердің ішінде біз Ұ.Әбдіғапбарованың жіктемесін толығымен қолдаймыз, өйткені бұл қазақ халқының сәндік-қолданбалы өнерінің атқаратын міндеттерін толығымен ашып көрсетуге, әшекейлік (ою-өрнектік) мазмұнын бір-бірінен ажыратып көрсетуге, өнер түрлеріне қарай сұрыптап пайдалануға, сәндік-қолданбалы өнер түрлерінің кейбіріне толықтырулар ендіруге мүмкіндік береді. Мысалы, зерттеу мақсатына қарай біз Тоқыма өнері, Киіз өнері Кесте және тігін өнері, Ши өнері топтамалары аясын былайша толықтырамыз: кілем (түкті кілем, тақыр кілем, басқұр, желбау, бау; қоржын, аяқ қап); алаша (қақпа, бұхар, кежім, терме); бізбен тоқу (киім, тұтыну бұйымдары); ілмекпен тоқу. Киіз өнері: киіз (ақ киіз, от киіз; текемет (ақ текемет); сырмақ; аяқ қап, қоржын, жайнамаз. Кесте және тігін өнері: киім тігу, тұрмыстық бұйымдар тігу мен кестелеу түрлері. Ұлттық киімдердің түрлері: ұлттық сырт киімдер: (жадағай, шапан, жарғақ шалбар, күпі, сырмалы шапан, тайжағы, тон, ішік, шапан, шидем); сұлықтар: «аба, кебенек, кенеп, сырттық, шекпен); іш киімдер (бешпент, дамбал, жейде, көйлек, камзол, шалбар, жеңсіз); ерлердің бас

киімдері (бөрік, далбағай (жалбағай), жекейтымақ, күлапара, қалпақ, құлақшын, малақай, мурақ, такия, тымақ, шалма); әйелдердің бас киімдері (такия, бөрік, сәукеле, жаулық, желек, қасаба, кимешек, қарқара). Төсек жабдықтары: көрпе; шымылдық; төсеніш көрпеше; құрақ көрпе; жапқыш; ақ жайма. Ши өнері: орама ши (алаша ши, есік ши, жолым ши және т.б.); ақ ши (өре ши, мал соятын ши, ас шиі, қазақ ши, киіз басатын ши, қабырға ши және т.б.); шым ши (кілем ши, тұс ши және т.б.); шиден жасалатын тұрмыстық заттар (масахана, шыпта, қабырғалық, терезе жапқыш, шәйнек түп, кесе түп, қазан түп және т.б.).

Әрине, сәндік-қолданбалы өнер бұйымдарының әрбір тобын өз кезегінде көркем кәсібіне қарай бөлуге де болады, өйткені әрбір кәсіптің өзінің өрнегі, түр-түс үйлесімі, жасау әдісі және бұйымды әрлеу мен басқа да ерекше белгілері болады.

Қазақ халқының сәндік-қолданбалы өнер түрлері: Пішілуіне байланысты: сәндік пішінді (киімнің қосымша бөліктері, кесе қап және т.б.); тік пішінді (ақ жайма, тұс кесте, дастархан, тұтқыш және т.б.). Қолданылуына байланысты: сәндік бұйымдар (шымылдық, жапқыш, сүлгі, тұс кесте, сәндік панно және т.б.); сыйлықтық бұйымдар (кітап арасына салатын тілше, қолдорба, әмиян, орамал, нышандық белгілер және т.б.); тұрмыстық бұйымдар (киім-кешек, ас-үй жабулары, төсек орын, жастық тыс, жапқыштар және т.б.). Материалына байланысты: мақта; кенеп; жүн; жібек; аралас; синтетикалық. Ою-өрнегіне байланысты: ғарыштық; геометриялық; өсімдік тектес; хайуанаттық. Түсіне байланысты: бір түсті; екі түсті; үш түсті; көп түсті. Өңделуіне байланысты: аяқас кесте; шым кесте; біз кесте; торлап тігу және т.б.

Кілем тоқу өнері: Көлеміне байланысты: шаршы кілем; үлкен кілем; шағын кілем; қос гүлді; үш гүлді; қос күмбезді; бес күмбезді. Қолданылуына байланысты: тор кілем; жайнамаз кілем; төсек кілем; нар кілем; қабырға кілем; бөстек кілем; қоржын кілем. Материалына байланысты: жібек; жүн; мақта; синтетикалық. Өңдеуіне байланысты: түкті кілем; тақыр кілем; шашақты кілем; қалы кілем; жұлқыш кілем; оқалы кілем; алаша кілем және т.б. Ою-өрнегіне байланысты: қыпшақ кілем; поднос кілем; шатыр гүл; жолақ; оюлы кілем және т.б. Түсіне байланысты: ақ; қызыл; жасыл; қара; құлпырма; ақ сирақ және т.б. Шығу тегіне байланысты: арабы; бұқар; адай; ашхабад; әндіжан; парсы; түркмен; орыс; алматы кілем және т.б.

Технологиялық мәдениет түрлері:

Көркемдік – эстетикалық: Сәндік-қолданбалы өнер түрлерін эстетикалық талғаммен қабылдауға үйретеді, материалдардың түрін, түсін, бояуын, формасын үйлесімділікте таңдауға дағдыландырады, бұйымның композициялық шешімінің әсерлі де әсем болуын талап етеді.

Көркемдік-бұйымды жасауда қолданылатын материалына қарай: ағаштан, металдан, сүйектен, мүйізден, тастан, керамикадан, шыныдан, теріден, тоқыма жіптен, матадан, былғырыдан жасалатын көркемдік бұйымдар және т.б.

Көркемдік бұйымның қолданылуына қарай: күнделікті тұтынатын бұйымдар (ыдыс, кесетін тақтай, асхана жиынтығы, жиһаз және т.б.) Сәндік бұйымдар (кілем, алаша, басқұрлар, текемет, сырмақ, әйелдер, ерлер киімдері және т.б.). Әшекей заттар (сырға, жүзік, білезік, алқа және т.б.) және сыйлық заттар (төс белгілер, шақша және т.б.)

Көркемдік бұйымды дайындау әдісіне қарай: құйма, шекіме, дәнекерлеу, ойылған, ағаш ұқсату, темір ұсату, бізбен тоқу, өру, тоқу, кестелеу, үрлеу, басылу, күйдіру, балқыту, металды иіп өрнектеу, өрмек тоқу, ши орау, сымақ сыру, шілтер шалу, жүн сабау, арқан есу және т.б.

Көркемдік бұйымның әшекейленуіне қарай: бедерлеу, бетін өрнектеу, ойма-нақышты, бастырмалау, шекімелі, күйдірілген, жазба, егелген және т.б.

Көркемдік бұйымның мағынасына қарай: ертегі мен батырлар жырына тарихи оқиғалар мен қазіргі шындыққа негізделген көріністер; өсімдік және жануарлар әлемін бейнелетін көріністер; ою-өрнек түрлерінің сипаты.

Конструкторлық: сәндік-қолданбалы өнер түрлерінің эскизін сызуға модельдеуге үйретеді, қиып-пішуге дағдыландырады.

Ақпараттық: сәндік-қолданбалы өнер түрлерінің шығу тарихымен таныстырады, сәндік-қолөнер түрлерінің ою-өрнектерінің композициялық шешімінен мәліметтер береді, оларды жинақтауға, зерттеуге бағдарлайды.

Техникалық-технологиялық: сәндік-қолданбалы өнер бұйымдарын әзірлеуде қолданылатын техникалық құрал-жабдықтармен таныстырады, оларды орынды пайдалануға үйретеді, техникалық құралдарды ұжым болып пайдалануға дағдыландырады.

Кәсіпкерлік: сәндік-қолданбалы өнер бұйымдарына тұтыншылардың сұранысын анықтауға, сұранысын қанағаттандыруға үйретеді, бұйымдардың сапасын арттыруға, өнімді тауар шығаруға дағдыландырады, жасаған бұйымдарын бағалай білуге үйретеді.

Экологиялық: сәндік-қолданбалы өнер түрлерін жасауға қажетті материалдардың таза, табиғи, адамның ден-саулығына зиянды болмауын ескертеді, материалдарды тазарту, өңдеу технологиясын меңгертеді.

Экономикалық: сәндік-қолданбалы өнер бұйымдарын әзірлеуге кететін материалдар мен уақытты үнемдеуге үйретеді, жұмыс күшінің шығыны, бұйымның сатылу бағасы мен өзіндік құны туралы мағлұмат береді, білімі мен іскерлігін шыңдайды.

Шығармашылық: сәндік-қолданбалы өнер бұйымдарын жасауда шығармашылық ізденіске итермелейді, өзінің айтайын деген ойын үйлесімділікте бұйым бетіне түсіре білуге көмектеседі, өзіне деген сенімін арттырады.

Тәрбиелік: сәндік-қолданбалы өнер бұйымдары сапасын бақылауға, еңбек барысын жоспарлауға, жұмыс орнын ұйымдастыруға, технологиялық тәртіпке дағдыландырады. Халықтың дәстүрлі еңбек тәрбиесіне сыйластық көзқарасты қалыптастырады.

Сәндік-қолданбалы өнер түрлерінің технологиясын меңгертуде қазақ халқы нақты қағидаларды (еңбек түрлеріне баланы жастан баулу, оларға сыйластық көзқарасты қалыптастыру, еңбек түрлерін біріндеп күрделендіріп отыру ұжыммен бірлесе отырып еңбек етуге баулу және т.б.), педагогикалық принциптерді (халықтық, табиғилық, көрнекілік, түсініктілік, жүйелілік, бірізділік, жас және дара ерекшеліктерін ескеру, өмірмен байланыстылық және т.б.) тірек еткен. Әртүрлі әдіс-тәсілдерді (көрсету, түсіндіру, әңгімелеу, тапсырма беру, жаттықтыру, сендіру, сенім арту, мақтау, мадақтау, марапаттау, түзеу, бағалау, қолдау, ынталандыру және т.б.) пайдаланған. Тәрбие құралдарының міндетін халықтың ауызекі шығармашылығы, салт-дәстүрлер, мерекелер, ұлттық ойындар және т.б. атқарған. Олар балалар мен жеткіншектердің логикалық ой-өрісінің, дүниетанымының, эстетикалық талғамының, адами асыл қасиеттерінің дамуына, рухани-мәдениетінің, технологиялық мәдениетінің қалыптасуына үлкен септігін тигізді, еңбек технологиясының ереже-талаптарын меңгеруге көмектесті. [1, 358б.]

Қазіргі жас шеберлерінің өздерінің жұмыстары олардың идеялық мазмұндарын қайта жанғыртуда. Мұның өзі шеберлердің басым көпшілігі жан-жақты салауатты, білімді, өнердің түрлі салаларымен таныс адамдар екенін көрсетеді. Қолөнер деп тұрмысында жиі қолданылатын өру, тігу, мүсіндеу, тоқу, құрастыру, бейнелеу сияқты шығармашылық өнер жиынтығын айтады. Шын мәнінде қолөнер түрлерінің әр қайсысының талай ғасырлық тарихы бар. Сол сияқты кілем тоқу өнері ертеден келе жатқан ұлттық қол өнеріміз. Кілем – үй жасауы деп санаймыз, оны жерге төсеуге, қабырғаға ілуге болады және кілем иірілген тоқыма жіппен, шалу әдісімен тоқылады. Кілем түкті және түксіз болып бөлінеді. Түк салып тоқу өнері көбінесе Қызылорда, Торғай, Қостанай, Шымкент өңірлерінде жақсы дамыған.

Қазіргі кезде біздің елімізге жаңашалап, жаңа бағытта жеткізіліп отыр. Ұлттық қолөнер бұйымдарының маңызы, мәні сәндік қолөнері халық тұрмысынан берік орын алған. Кілем тоқу өнері – ежелден қолданылып келе жатқан өнердің бір түрі. Кілем тоқу тұрмыс қажетіне байланысты халық қол өнерінде ертеректен белгілі, ел арасында кеңінен тараған, дамыған

өнер. Кілем күнделікті кеңінен таралған жүннен жасалған бұйымдардың ішінде басты орын алып, әлі күнге дейін маңызын жоғалтпай келеді.

Кілем тоқу мәдениетінің көнелігі туралы мұражайларды, көркем қорларда сақталған кілемдер, сонымен қатар тарихшылар мен этнографтардың жазбалары мәлімет бере алады. Бізге жеткен әдеби деректер бойынша түкті кілемдер жасау Орта Азия мен Қытайда кең дамыған. Ең көне түкті кілем (б.з.д. Vғ.) 1949 ж. Алтайдағы бесінші Пазырық қорғанындағы қазба жұмыстары кезінде профессор Руденко тапқан кілем 2500 жылға жуық мұз астында жатқанына қарамастан ешқандай бүлінбеген, қазіргі кезде ол «Санкт-Петербург» мемлекеттік эрмитажында сақталуда. Бұл кілем өлшемдері 183х200 см, тығыздығы 1 дм², 36000 түйін. Кілем өрнегі жаяу адамдар мен аттыларды бейнелеген көмкершелерден тұрады. Соңғысы өз кезегінде әшекейлер қатарымен өрнектелген, қимамен жиектелген. Вавилондықтар мен Ассириялықтар кілем шеберлері ретінде танымал болған.[2,374 б.]

Әдебиеттер

1. Қазақ мәдениеті. Энциклопедиялық анықтамалық. Алматы: “Аруна Ltd.” ЖШС, 2005 ISBN 9965-26-095-8;
2. Қазақ ұлттық энциклопедиясы 3 том.

**ТАРИХ, ЗАҢТАНУ, ӨНЕР ЖӘНЕ СПОРТ ФАКУЛЬТЕТІ
ФАКУЛЬТЕТ ИСТОРИИ, ЮРИСПРУДЕНЦИИ,
ИСКУССТВА И СПОРТА**

«ОТАН ТАРИХЫ ЖӘНЕ ҚАЗАҚСТАН ХАЛҚЫ АССАМБЛЕЯСЫ» СЕКЦИЯСЫ СЕКЦИЯ «ОТЕЧЕСТВЕННОЙ ИСТОРИИ И АССАМБЛЕИ НАРОДА КАЗАХСТАНА»	
Тайманова А.Т. Адай көтерілісі: аңыздар мен ақиқаттар	3
Ерлан М. XIX ғ. соңғы ширегі – XX ғ. басындағы Ақмола облысында халыққа білім беру ісінің дамуы	5
Байғали А.С. Подвиг акмолинцев в годы Великой отечественной войны (на примере 106-й казахской кавалерийской дивизии)	9
Елтай А.Е. Ұжымдастыру кезеңіндегі антикеңестік баскөтерулер	13
Алтынбекова М.Б., Жолдасова А.К. Бір халық – бір ел – бір тағдыр	15
Ералықызы Г. Елбасы және ұлы дала жастары	18
Исмайыл Б.Е. Серпін серпілісі – елдің рухани жаңғыруының көрінісі	21
«ТУҒАН ЖЕР – ТУҒАН ЕЛ» СЕКЦИЯСЫ СЕКЦИЯ «РОДНАЯ ЗЕМЛЯ – РОДНОЙ НАРОД»	
Каркенова З.Р. Конституционное развитие Казахстана	25
Овсянникова А.Н., Ишханян М.Г. «Рухани жаңғыру»: цель и задачи	30
Арив Е. С.Сәдуақасов және қазақ жеріндегі ауыл шаруашылықты дамыту мәселелері	33
Избасар Н.Н. Тарих сабақтарында ақпараттық технологияны қолданудың тиімділігі	36
«ҚҰҚЫҚТАНУ» СЕКЦИЯСЫ СЕКЦИЯ «ЮРИСПРУДЕНЦИЯ»	
Байтлеу С. Социальная основа правового государства	38
Амангелді Б.А. Мәңгілік ел болу концепциясы	41
Дуамбаев Е. Применение принципов и норм английского права во взаимодействии с международными обязательствами Республики Казахстан	43
Мырзалиева М.М. Сыбайлас жемқорлыққа қарсы бағытталған әлемдік тәжірибелер	45
Батырбекова С.А. Понятие международного трудового права. МОТ как субъект международного трудового права	48
Беленко Н. А. Становление и развитие судебной власти в Республике Казахстан ..	51
Гелисханова М.А. Эволюция конституционализма в Республике Казахстан	54
Королев В. Идеология как основа политико-правовой организации общества	56
Куанышева М.Э. Реализация единого реестра досудебных расследований (ЕРДР) в рамках уголовного и уголовно-процессуального законодательства	59
Рыскулова К. Современное состояние преступности несовершеннолетних	62
Қайруллаев Е.А. Дәстүрлі әдет-ғұрып нормаларының маңызы	64

Бексұлтанова Г. Жаңа қылмыстық іс жүргізу кодексі бойынша сотқа дейінгі тергеудің іс жүргізу нысандары	69
<p align="center">«ДЕНЕ ТӘРБИЕСІ ЖӘНЕ СПОРТ» СЕКЦИЯСЫ</p> <p align="center">СЕКЦИЯ «ФИЗИЧЕСКАЯ КУЛЬТУРА И СПОРТ»</p>	
Таужанова А.Б. Основные факторы и подходы формирования здорового образа жизни	71
Распопова Е. Экология физической культуры человека	75
Копеева Ш. Д. Физическая культура в системе профилактики профессиональных болезней	77
Жирова А.Ю. Роль биомеханики в профилактике спортивного травматизма	79
Круподеров А.В. Двигательная активность как средство укрепления здоровья студентов КГУ им.Ш.Уалиханова	82
Неруш М.Ю. Имидж современного учителя физической культуры	85
Чеховской Ю. В. Основные критерии эффективности управленческой деятельности спортивного тренера	87
Куттыходжаева М.И. История олимпийских игр	90
Өрікбай А.Д. Студенттердің дене тәрбиесі жүйесіндегі дене тәрбие және спорттық іс-шараларында ұлттық түрлерін енгізудегі тәрбиелік мәселелері	92
<p align="center">«БЕЙНЕЛЕУ ӨНЕРІ» СЕКЦИЯСЫ</p> <p align="center">СЕКЦИЯ «ИЗОБРАЗИТЕЛЬНОЕ ИСКУССТВО»</p>	
Есім Л. Н. Қазақтың сәндік қолданбалы өнері қазіргі заманда	96

«Х студенттердің ғылым аптылығы» арналған
ғылыми-практикалық конференцияның
МАТЕРИАЛДАРЫ

МАТЕРИАЛЫ
научно-практической конференции, проводимой в рамках
«Х Недели науки студентов»

IV том

Редакционно-издательский отдел
Кокшетауского государственного университета им. Ш. Уалиханова
Подписано в печать 29.05.18 г. Объем 11,9 п.л. Тираж 100 экз.
Заказ №58

Ш. Уәлиханов атындағы Көкшетау мемлекеттік университетінің
баспаханасында басылған
Отпечатано в типографии
Кокшетауского государственного университета им. Ш. Уалиханова
Наш адрес: Казахстан, Акмолинская обл., г. Кокшетау,
ул. Ақан-сері, 24 РИО КГУ им. Ш. Уалиханова
e-mail: www.kgu.kz